

Filozofie, ekonomie, politologie, sociologie, psychologie, historiografie

MARATHON

1/2025

číslo 191

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

Obsah

1. Úvodní poznámka.....	2
2. Hlavní materiály.....	2
3 x Z aneb knižní okénko 19.....	2
2. Pracovní materiály.....	13
Poziční investování a teorie mechanismů (pokračování).....	13

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík

**jménem Otevřené společnosti příznivců
časopisu MARATHON**

Vychází od listopadu 1996

Registrační značka: MK ČR 7785

ISSN 1211-8591

Redigují:

Vladimír Prorok

e-mail: prorok@vse.cz

Pavel Sirůček

e-mail: sirucek@vse.cz

Radim Valenčík

e-mail: valencik@seznam.cz

Redakce a administrace:

**Radim Valenčík, Ostrovní 16
110 00 Praha 1**

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 30 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analysed in MARATHON.

The magazine can be accessed at www.valencik.cz

E-mail contact: valencik@seznam.cz

Do rukou se vám dostává 1. číslo časopisu Marathonu za rok 2025. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Časopis je dostupný prostřednictvím sítě INTERNET na www.valencik.cz

- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (02/2025) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. března 2025.

- Rozsah časopisu je zpravidla 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.

- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@seznam.cz.

- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR

1. Úvodní poznámka

První letošní číslo obsahuje:

- Tradiční *3 x Z aneb knižní okénko* **Pavla Sirůčka**.

- Pracovní materiál k pokroků v teorii her (konkrétněji: teorii mechanismů) uspořádaný **Radimem Valencíkem**.

Omlouváme za zpoždění v jeho přípravě. Došlo k tomu poprvé od vzniku časopisu. Důvod? Časové přetížení.

2. Hlavní materiály

3 x Z aneb knižní okénko 19.

Pavel Sirůček

Dnešní lidé, především zasítování digitální domorodci, čtou – míněno opravdové, tedy tištěné knihy – zoufale málo. Přitom se na pultech povalují hromady titulů. Hodně proměnlivé kvality a za nemravný peněz. Mnohdy se nabízí otázka, kdo mohl něco takového vydat? A proč? Nezřídká je drzá neprofesionalita a tragikomická lidová tvořivost (zde v krajně pejorativním smyslu) až neuvěřitelná. Pachatel dílka však patří do správné partičky, která si přihrává granty, projekty. Na straně druhé jsou autoři nuceni shánět si těžce sponzory a uboze škemrat o milodary, aby mohli publikovat i bez nároků na honorář. Prostě liberalismus ... Pravidelně nepravidelná rubrika 3 x Z¹ telegraficky představuje pel-mel knížek, které z různých důvodů nejsou recenzovány samostatně. Nicméně pozornost, samozřejmě i kritickou, si snad zaslouží.

Devatenáctý díl seriálu 3 x Z seznamuje s publikacemi:

- Bárta, M.: *Sedm zákonů: Jak se civilizace rodí, rostou a zanikají*. Brno: Jota 2021. 312 s. ISBN 978-80-7565-640-7.
- Jiříček, P.: *Ekonom J. A. Schumpeter: Teoretik inovací a společenských věd*. Brno: Akademické nakladatelství Cerm 2022. 114 s. ISBN 978-80-7623-081-1.

¹ Zalistujme – Začtěme se – Zapřemýšlejme.

- Klíma, J.: *Sedm schodů k moci*. Praha: Kalibr 2023. 472 s. ISBN 978-80-242-9009-6. & bonusy pohádkový + TV i filmové

Civilizační zákony podle optimistického proroka kolapsu M. Bárty

Z anotace – vesměs mainstreamově povinně (pře)vychvalované² – publikace profesionálního archeologa-egyptologa, laického historika a dnes již také liberálního politika³ M. Bárty: „*Kniha nabízí možnost podívat se na dnešní svět jako součást dlouhé časové řady dějin, procesů i dílčích událostí, jejichž charakteristiky prozrazují, že existuje sedm univerzálních zákonů, kterým podléhají všechny civilizace*“

(<https://www.databazeknih.cz/knihy/sedm-zakonu-jak-civilizace-vznikaji-dosahuji-vrcholu-a-upadaji-427563>).

Formulace sedmi univerzálních zákonů působí atraktivně. Velmi. Atraktivně působí i kniha.⁴ Již pouhým otevřením může u leckoho vzniknout (anebo být umocněn) pocit příslušnosti k tzv. lepšolidem. K elitě. Jenom příslušník duchovní elity přece může číst a uvažovat o tak fundamentálních otázkách jako jsou vzniky a zániky celých civilizací. Žádné kratochvilné plytké čtení, ale něco mnohem, mnohem většího, zásadnějšího a ušlechtilějšího. Což není kritika, nýbrž konstatování (a vlastně v něčem možná i pochvala). Červíček pochybností však neodbytně hlodá. A hlodá. Není knížka jen umně, ba přímo veleumně, naservírovaná prázdná bublina? S tím, že se civilizace tvoří, spějí k vrcholu, hroutí se a regenerují souhlasit lze. I s tím, že je možné vysledovat určité podobnosti a styčné body. Plus tlachání ohledně převratnosti a unikátnosti dneška.⁵ Není tedy na místě zvolat ono očistné: „*Král je nahý!*“?

Naše dojmy zůstávají rozpolceně ambivalentní. Zakoupení i pročtení knihy určitě nelitujeme. Minimálně již proto, že povědomost o Bártyových civilizačních zákonech ke (kavárenské) kinderstube zkrátka patří. Ať se nám to: A) líbí, anebo B) nelíbí.⁶ Zajímavosti i náměty ke kritickému zamyšlení práce obsahuje. Bezesporu. Vyzdvihnout možno námátkou myšlenku, že základem civilizace je funkční energie. Energie je klíčovým prvkem pro řešení složitých komplexních problémů. Ke konci většiny dřívějších civilizací velmi významně přispěl právě deficit energií, např. i v podobě nedostatku otroků. Platí to i při dnešek. Vypínání elektráren, spoléhání na slunečníky, měsíčníky a větrníky s fanatickým protlačováním elektromobility v situaci nedostatku elektřiny atp. popírá zdravý rozum i elementární zákony nejen fyzikální.

Uznejme i to, že dílo působí – i přes nepříliš optimistické téma nevyhnutelného zániku civilizací – „*svěrákovsky*“ laskavě. V neposlední řadě ani této Bártyově práci nelze upřít, že vyvolává dojem serióznosti.⁷

² Srov. recenzi Bártyho spolupracovníka M. Kováře vychvalující unikátnost zákonů v celosvětovém měřítku (*Sedm zákonů, které hýbou světem. Několik poznámek k nejnovější knize Miroslava Bárty*. 6. 8. 2021. <https://www.info.cz/nazory/sedm-zakonu-ktere-hybou-svetem-aneb-nekolik-poznamek-k-nejnovejsi-knize-miroslava-barty>). P.S. Za pozornost stojí aktuální kniha Kovář, M.: *Amerika ve varu: Kronika Spojených států (nejen) v čase prezidentských voleb*. Praha: Datarun 2024. 508 s. ISBN 978-80-909303-1-5.

³ Bártyovi nelze upřít aureolu známého egyptologa. Ani image vědce a popularizátora myšlenek (nejen) o vývoji a zániku civilizací. Může působit jako moudrý pan profesor, který – na základě historických civilizačních zkušeností – varuje před pomíjivostí a vážnými problémy i západní liberální civilizace současné, přičemž nabádá k poučení se z dlouhodobého vývoje i chyb civilizací zaniklých. Vše se ovšem začne jevit v poněkud odlišném světle, když si uvědomíme, že se stal senátorem za hnutí STAN s podporou TOP 09. Tedy za subjekty, které vedle Pirátů, usilují o zánik naší civilizace a normálního života nejurputněji. S odstrašujícím příkladem Danuše.

⁴ Nicméně o vkusnosti grafického zpracování by diskutovat minimálně šlo. Líbit se ovšem může. Proti gustu ...

⁵ „*Žijeme v epoše, která nemá obdoby? Je náš svět tak unikátní, jak si myslíme? A budeme první civilizací, která poroste věčně? Nebo je vše prostě jinak a jsme jen dalším kamínkem do mozaiky příběhů člověka na tomto světě?*“ (zadní přebal anot. publ.). Oficiální anotace pokračuje: „*Správná odpověď je pravděpodobně ano i ne. Naše civilizace, úroveň technologií a znalostí obecně, vyspělost komunikací a lékařské péče i míra blahobytu mluví samy za sebe. Stejně tak ovšem můžeme pozorovat, že podobně jako v minulosti i dnes čelíme dobře známým výzvám, jakými jsou nárůst byrokracie, fungování či selhávání elit, role společenské smlouvy i lídrů, nadbytek nebo naopak chybějící zdroje energie, ekonomické krize nebo (ne)schopnost přizpůsobit se proměně přírodního prostředí. Objevují se i zcela nové výzvy jako například svět zahalený do globální komunikace, sociální sítě, kvanta informací, rozpor mezi nashromážděnými poznatky a skutečným poznáním, lidská schopnost masivně měnit své přírodní prostředí a mnohé jiné*“ (<https://www.databazeknih.cz/knihy/sedm-zakonu-jak-civilizace-vznikaji-dosahuji-vrcholu-a-upadaji-427563>).

⁶ B je správně. Hlavně proto, že se nám nelíbí celá pražská (i brněnská) Kavárna. Jsme na druhé straně barikády.

⁷ Což ovšem demaskuje O. Slačálek: „*Jenže problém je právě v tom zdání serióznosti. Pokud by Bárta byl egyptologem, který zároveň říká své názory na to či ono, bylo by to zcela v pořádku. Pokud ale tvrdí, že své glosy k naší současnosti čerpá ze své egyptologické expertízy, pózuje v roli objevitele „zákonů“ civilizace, jde o učebnicový příklad zneužití vědy. Není pak rozdíl mezi ním a beletristou Vondruškou, který své dojmy k politice uvozuje legendárním „jako historik vím“.* Bártyovy zákony přitom mají navzdory vágním formulacím skutečně všeobsáhlé důsledky ...“ (Slačálek, O.: Budeme se mít jako v pyramidě: Prorok kolapsů Miroslav Bárta klepe na dveře Senátu. *Deník Alarm*, 2. 9. 2024. ISSN 2788-3280. <https://denikalarm.cz/2024/09/budeme-se-mit-jako-v-pyramide-prorok-kolapsu-miroslav-barta-klepe-na-dvere-senatu/>).

Pečlivě naaranžované i dávkované emoce, včetně dramatických prohlášení přítomny přítom jsou.⁸ O poučování a vychovávání čtenáře se sice jedná, leč není obvykle přehnané, přičemž Bárta na pilu vesměs ani moc netlačí a jeho moralizující diskurz zůstává stravitelný. Až na závěrečné kázání ... Text je srozumitelný a vlastně i jednoduchý. Zjednodušený možná až příliš (Aneb s jednoduchým psaním občas ruku v ruce kráčí i jednoduché myšlení). Do hloubky se nikde nejde. Odborná kniha to není,⁹ spíše nesourodá změt' úvah, rozmluv a pouček.¹⁰ Vesměs zajímavé, ale od tématu odbíhající, resp. neustále skákající sem a tam. Až příliš vyčuhuje současnost a text místy působí jako volební program. Vlastní sedmice zákonů se místy poněkud ztrácí – jedná se o souhrn zajímavostí z historie, autorových zážitků a komentářů k dnešku a souvislosti vybraných z nejrůznějších zdrojů tak, aby to všechno dohromady dávalo kýžených sedm zákonů. Nicméně, nakonec vlastně proč ne.

Celé to přítom odsypá pěkně. A rychle (Ono v knize moc písmenek nakonec není, k tomu jsou písmena veliká, převeliká jsou i mezery, text je místy očividně natahovaný, reprodukcí a fotografií barevných přehřel, rámečků, vsuvek taktéz). K místům problematičtějšímu náleží označení Bártovy civilizační zákony. Zdůrazněme, že Bárta samotný formulované zákony svým jménem nenazývá. Nakonec diskutabilní zůstává i označování trendů jako zákony.¹¹

Knihu otevírá obsáhlejší *Poděkování*, s podtitulem *Musí to mít příběh ...* Což měl doporučit vřele M. Bártovi režisér J. Menzel. Bárta se toho ve všech částech představované knihy vytrvale drží. Příběhy servíruje neustále. Mnoho, mnoho příběhů ze všech dob i nejrůznějších sfér. Následuje *Úvod*. Včetně osobních vzpomínek, ze kterých má vyplývat, že nechybělo mnoho a známým egyptologem ani archeologem se M. Bárta nestal. Zdůrazňována je jinakost dnešní civilizace díky tomu, že se má jednat o civilizaci globální. Poukázáno je na roli základního výzkumu – s výchovným apelem: „*Není možné řídit vědu pouze na základě toho, co je tzv. užitečné*“ (s. 22 anot. publ.). Bárta rád zapomíná, že žijeme v systému jménem kapitalismus. I když dnes notně zbastardovaném. K horšímu. Bárta rozhodně není žádný revolucionář a jeho kritika stávajícího systému nikdy nepřekračuje meze liberálního zákona.

Opomenut tudíž M. Bártoou není údajně tuze moc hezký život v současnosti, neboť má být „*bez diskuze, lidstvo se neustále zlepšuje v tom, co dělá člověka člověkem ...*“ (s. 25 anot. publ.).¹² Poněkud naivní, resp. liberálně silně mimošné ... Zájemce přítom nalézá i dvoustránkovou barevnou tabulku s největšími a nejpravděpodobnějšími krizovými faktory (každoročně publikovanou Světovým ekonomickým fórem). Především je však v úvodu telegraficky rekapitulována podoba sedmi civilizačních zákonů. Nepřejícně zaujatý recenzent je ve škodolibém pokusu konstatovat, že další text vlastně již nic nového nepřináší.

Následuje sedmice kapitol se sedmerem civilizačních zákonů. Startuje se kapitolou *I. Zákon kolapsu a regenerace*,¹³ s krátkými pasážemi *Stále kupředu ... Doopravdy?, Dějiny v kruhu, Jetlag, komplexita a zboží v regálech, Teorie cyklů*,¹⁴ *Spojené státy v roce 2020, Kolaps jako začátek nového vzestupu nakonec, Velká Británie, Anasazi, Egypt*. Jako i jinde jsou přítomny vsuvky odlišné barvy (zde nazvané *Cesty impéria*,

8 „... problematika civilizací a kolapsů představuje téma, které člověka svádí k projekci osobních pocitů a postojů. Je ale otázkou, zda se tak má dít v publikaci, jež nese označení „odborná““ (Homolka, J. Recenze in *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2014, č. 1, s. 160. ISSN 1214-7249).

9 Uznejme však poctivě, že nejde ani o lidovou tvořivost v nepejorativnějším slova smyslu.

10 M. Bárta píše: „*Tato knížka se snaží na nic nehrát. není vědeckým výstupem grantu, není manuálem, zřejmě není ani poutavým románem, co přečtete za den a bez dechu. Je to moje osobní vyrovnání s tím, co se mi podařilo o civilizacích – současných i minulých – pochopit*“ (s. 29 anot. publ.).

11 Vybavují se nám zákony dialektiky, které jsou ovšem úplně jiná liga. Nakonec ze zákonů dialektiky, včetně dialektiky vztahu výrobních sil a výrobních vztahů či objektu a subjektu by se Bártoou prezentované zákony vývoje civilizací odvodit pravděpodobně daly. Což ale přesahuje rámec této povrchní anotace.

12 „... – *starost o druhé, lidskost, soustrast, soucit, ambice pomáhat slabším a zlepšovat svět*“ (s. 25 anot. publ.). S odkazy na H. Roslinga a jeho (prolhanou & vylhanou) *Faktomluvu* (Rosling, H., Rosling, O., Roslingová Rönnlundová, A.: *Faktomluva: Deset důvodů, proč se mýlíme v pohledu na svět – a proč jsou věci lepší, než vypadají*. Brno: Jan Melvil 2018. 352 s. ISBN 978-80-7555-056-9) – srov. 3 x Z aneb knižní okénko 4. *Marathon*, 2020, roč. 24, č. 2, s. 14-40. ISSN 1211-8591. Připomíná to zoufalou propagandu současné vlády, že lidé se mají stále lépe a lépe – samozřejmě díky této koalici – jenom o tom nevědí. Podléhají dezinformacím.

13 „*Všechny společnosti a civilizace jsou omezené v čase a prostoru. Na jejich začátku i konci stojí obvykle konflikt. Jejich kolaps neznamená zánik, ale zásadní přeměnu, kdy daná společnost nebo civilizace obvykle přechází do jiné*“ (s. 31 anot. publ.).

14 S důrazem na koncept P. Turchina. Na úrovni výkřiku z Wikipedie se mihne i hospodářský cyklus Juglarův. *P.S. Modelování historické dynamiky skrze Turčinovy cykly si zaslouží samostatný text. Již se na něm pracuje*. Vedle Bártoou uváděného odkazu na jeden článek Turchina, lze připomenout text Turchin, P., Korotajev, A. V.: *Population Dynamics and Internal Warfare: A Reconsideration, Social Evolution and History*, 2006, roč. 5, č. 2, s. 112-147. ISSN 1681-4363. Plus knihu Turchin, P.: *Poslední dny: Elita, kontraelita a cesta k rozpadu politiky*. Praha: Arbo 2024. 304 s. ISBN 978-80-257-4524-3. Se snahou tvůrce cliodynamiky objevit – na základě komplexní matematiky a dat o prosperitě – zabudované mechanismy vlastní destrukce civilizací éry měst a států.

charakteristiky kolapsu a hlavní příčiny společenských kolapsů). Ocenit nutno zmínky ohledně cykličnosti vývoje. Zmínky a glosy vesměs inspirativní. Bárta poukazuje i na to, že po kolapsu civilizací „byly nové kultury nebo civilizace obvykle vytvořeny těmi samotnými lidmi ...“ (s. 33 anot. publ.). Vše pestře ilustruje.

II. *Zákon skokové změny*¹⁵ poukazuje na historicky doložitelný fakt, že „většina civilizací popisovaných v historických nebo archeologických knihách už neexistuje a že procházela vývojem, který nebyl lineární ani pozvolný, ale udával se v jakýchsi skocích ...“ (s. 33 anot. publ.). Kapitola sestává z paragrafů *Cambridgeský profesor a násobící efekt, 1972 – Vznik teorie přerušovaných rovnováh, Test makrohistorie, Chlebové jaro, mýty o revoluci a co je vlastně spouštěč, Tzv. sametová revoluce a její „snadnost“, A co my s tím? Plus vsuvka Generál Sir John Bagot Glubb Pasha (1897 – 1986). Opět útržkovitě a od Šumavy k Tatráům.*

Kapitola třetí III. *Hérakleitův zákon*¹⁶ nabízí např. úvahy *Fergusonovy pilíře západního světa, „Vznik“ moderního světa, Zjednodušení a motivace jako řešení*. A vsuvky jako *Papír*, s obrázky, grafy, fotografiemi. Informací i zajímavostí hafo. Až příliš.¹⁷ Bárta se pokouší dokladovat staré české přísloví, „že kdo s čím zachází, tím také schází“ (s. 93 anot. publ.).

Rozsáhlejší kapitola IV. *Zákon sdílených hodnot a vizí*¹⁸ vypráví kapitolky *Petr Glogar a mše na kameni v poušti; Pyramida jako symbol; Zákony a společenská smlouva; Vznik státu; Papuánské implicitní právo; Lon Fuller a právo dnes; Co se stalo?; Göbekli Tepe, Turecko; Carnae, Bretaň, 3500 př. K.; Enclos, Bretaň, 1600-1700; Mrakodrapy a média, 1900-2020; K čemu to vlastně je?; Kdo kde „krade“?; Instituce a vetokracie; Kontrola zdrojů, první lobbista na světě a nepotismus*. Se vsuvkami *Ženy a děti první či Hierarchie versus „otevřená inovace“*. Hodně archeologie, památek, staveb, včetně pyramid anebo scénky Monty Pythonů.

O leadershipu a společenské smlouvě pojednává kapitola V. *Zákon společenské smlouvy*.¹⁹ S částmi *Proč tak snadno, Společenská smlouva a pivo, Londýnská lekce, Na palubě Titaniku, Technologický vizionář, Leadership a společenská smlouva ve světě, Země, která byla nejdříve skoro nejlepší a pak úplně nejhorší*. Poslední paragraf zmiňuje tragikomedii v ČR za časů koronakrizy. S finálním apelem na význam leadershipu „jako hodnoty, která se nedá koupit ani naučit“ (s. 197 anot. publ.). Vyústěním je, kterak Babišova vláda všechno dělala špatně a neprofesionálně. Babišovu vládu za pandemii vsuktu nechválíme, leč ve srovnání s trapným čučkařstvím demoliční vlády dnešní byla ještě přímo skvělá. Pro úplnost dodejme, že vsuvky jsou pojmenovány *Exekuce – jak mohou politické elity selhat a Winston Churchill*.

VI. *Zákon energetické a technologické determinace*²⁰ cílí na témata spojená s energiemi. „... *mírou svobody každé civilizace a společnosti jsou jejich zdroje energie a přístup k nim ...*“ (s. 204 anot. publ.).²¹ Mimořádně aktuální kapitola mapuje koexistenci člověka s energiemi v paragrafech *Oheň, Voda, Brambora mění Evropu, Průmyslová revoluce, Uhlí, Ropa, Zemní plyn, Emise, Další zdroje, Největší výzvou je naše mysl – Jevonsův paradox, Jsme první, co to nedokáže,*²² *Příběh elektriny a elektrického auta, Seldenův patent a Henry Ford, Elektromobily dnes, Jádro a jak dál, EROI.*²³ Se vzpomínkovou vsuvkou *S vodou, naftou a zásobami pět dní od civilizace, resp. dalšími boxy Život na kanoi a Blackout se nás netýká?*

15 „K zásadním změnám ve vývoji společnosti a civilizací dochází náhle, jakoby skokově, nikoli lineárně. Během těchto skoků se zcela mění způsob jejich fungování“ (s. 61 anot. publ.).

16 „To, co přivedlo společnost a civilizaci na vrchol, obvykle způsobí i jejich krizi“ (s. 91 anot. publ.).

17 Text – nejenom zde – čímsi připomene knihy-přednášky P. Staňka. Neskutečná záplava, místy nezvladatelná tsunami, informací a heterogenní všehochuť, ve kterém se čtenář velmi, velmi těžce orientuje. Bártova kniha je ovšem vzorně rozčleněna na krátké pasáže, takže jistou hlavní linii udržovat lze (na rozdíl od zcela jednolitého, a nijak nečleněného, toku řítících se úvah Staňka). Srov. recenze Vize čtvrté průmyslové revoluce a společnosti 5.0 podle P. Staňka. *Alternativy (časopis CSTS)*, 2018, roč. 2, č. 4, s. 223-249. ISSN nemá či Čtvrtá průmyslová revoluce a společnost 5.0? *Acta Oeconomica Pragensia*, 2017, roč. 25, č. 4, s. 87-92. ISSN 0572-3043.

18 „Každá společnost a civilizace je založena na společně sdílených hodnotách, vizích a implicitním právu“ (s. 115 anot. publ.).

19 „Každá civilizace a společnost potřebuje pro svou stabilní existenci funkční společenskou smlouvu založenou na vzájemné spolupráci jednotlivých částí společnosti. Na její kvalitu a charakter mají zásadní vliv představitelé tzv. elit“ (s. 157 anot. publ.).

20 „Vývoj každé společnosti a civilizace je determinován technologiemi a zdroji energie. Bez objektivně levné energie nemůže společnost a civilizace růst ani udržet svou komplexitu“ (s. 199 anot. publ.).

21 „... jejich schopnost s nimi hospodařit a to, zda a jak jsou schopny financovat svou složitost a další – pokud možno udržitelný – růst“ (s. 204 anot. publ.).

22 „Ať totiž chceme nebo ne, jsme první civilizací, která nedokáže navrátit do přírody, nebo zrecyklovat většinu toho, co vyrobí“ (s. 223 anot. publ.).

23 Energy return on investment (energie získaná z energie investované).

Zákon sedmý představuje kapitola VII. *Zákon adaptace*.²⁴ V centru pozornosti se nalézá fenomén adaptace a resilience. Bárta dlouze líčí příběhy Vikingů a domorodých Australanů pod názvy *Příběh Vikingů*, *Zánik osad*, *Minulost Arnhemské země*, *Paměť trvajících tisíciletí*, *Závěr*, *Adaptace dnes*. Plus celostránkové vsuvky *Atropocén* a *Angkor*. Fotky velmi pěkné.

Publikaci M. Bárta zakončuje *Závěrem* s podtitulem *Věda a život aneb co se sedmi zákony v běžném životě?* Uvozeným citátem J. M. Keynesa.²⁵ Nakládání se sedmero zákonů ponechává autor na každém čtenáři. Samotnému Bártovi ze studia sedmi zákonů vyplynulo na jaře 2021 třináct poučení. 1. „... *Život je neustálé hledání a přizpůsobování se. A každá krize je příležitost. Počítejte s tím*“ (s. 286 anot. publ.). 2. „... *lídr je takový člověk, který má legitimitu, autentičnost a především víze, jak změnit svět ... Pozitivní změna přijde. Znenadání. Skokově*“ (dtto). 3. „... *Lidé, kteří by nás mohli zajímat, jsou takoví, kteří mají důvěryhodnost a prokázanou konzistentnost za léta své činnosti ...*“ (dtto).²⁶ 4. „... *Oběhová ekonomika a šetrnost k planetě ze strany každého z nás je to, čím bychom se měli prioritně zabývat. Jednoduše řečeno – co s naším odpadem?*“ (s. 287 anot. publ.).²⁷ 5. „... *Smířme se sami se sebou ... A spoléhejme v prvé řadě sami na sebe ...*“ (tamtéž). 6. „... *Život je dar*“ (dtto). 7. „... *Vybírejme si práci tak, aby nás činila spokojenými a naplňovala nás ...*“ (dtto). 8. „... *Regenerace společnosti je možná pouze zdola – měňme pozitivně své okolí ...*“ (s. 288 anot. publ.). 9. „... *Budujme vzdělanostní a přemýšlivou společnost. Jen taková může obstát v krizích ... Máme se tento svět zodpovědnost, každý jeden z nás ...*“ (tamtéž). 10. „... *Nároková společnost je cestou do pekel*“ (dtto). 11. „... *Když vám bude těžko nebo ještě hůř, podívejme se na nebe. Mně to rozhodně pomáhá ...*“ (dtto). 12. „... *Věřme, že svět může být mnohem lepší, než je, a každý den se počítá. Etika, integrita, pokora, víze a vědecké poznání světa nám v tom budou pomáhat*“ (tamtéž). 13. „... *Mějme ambici měnit svět. Chtějme sázet, obrazně řečeno, stromy, v jejichž stínu budou odpočívat naši potomci*“ (dtto). Amen! (Půvabná je rada 11).

Bez finálního Bártova kýčovitého kázání by se asi leckterý soudnější čtenář obešel. Působí to, jakoby M. Bárta popisoval sám sebe, resp. jako volební program. Nejenom, že působí, on to následně i Bártův volební program vlastně i byl.²⁸ Představovanou publikaci uzavírá stránka s citáty J. Švankmajera z *Deníku N*, které za ocitování rozhodně nestojí. A pasáže *Literatura*, *Poznámky*, *Fotografie* a jednostránkové představení autora. Za literaturu vcelku i chválíme.

Bárta náleží ke spoluautorům (nejenom) komerčně úspěšných titulů²⁹ *Něco překrásného se končí: Kolapsy v přírodě a společnosti* (Pokorný, P., Bárta, M. (eds.). Praha: Dokořán 2008. 256 s. ISBN 978-80-7363-197-0), *Kolaps a regenerace: Cesty civilizací a kultur. Minulost, současnost a budoucnost komplexních společností* (Kovář, M., Bárta, M., Cílek, V. a kolektiv autorů. Praha: Academia 2011. 814 s. ISBN 978-80-2002-036-9),³⁰ *Civilizace a dějiny: Historie světa očima dvaceti českých vědců* (Bárta, M., Kovář, M. (eds.). Praha: Academia 2013, 560 s. ISBN 978-80-200-2301), *Povaha změny: Bezpečnost, rizika a stav dnešní civilizace* (Bárta, M., Kovář, M., Foltýn, O. (eds.). Praha: Vyšehrad 2015. 318 s. ISBN 978-80-7429-641-3) či *Na rozhraní: Krize a proměny současného světa* (Bárta, M., Kovář, M., Foltýn, O. (eds.). Praha: Vyšehrad 2016. 348 s. ISBN 978-80-7429-357-3). Recenze obvykle konstatují, že Bártova argumentace a způsob psaní, příklady a rétorika bývají velmi podobné.

24 „*O úspěšnosti každé společnosti a civilizace rozhoduje míra jejich schopnosti adaptovat se na proměny přírodního prostředí*“ (s. 247 anot. publ.).

25 „*Jakmile si troufneme odmítnout řídit se účetním ziskem, začali jsme měnit civilizaci*“ (s. 283 anot. publ.).

26 S příkladem starostů (samozřejmě nezávislých, jak jinak). Anebo čí chleba jíš, toho píseň zpívej.

27 Dodejme dezolátsky, včetně liberálního odpadu ...

28 Sedm zákonů tvoří i jeden z pilířů předvolební brožurky M. Bárty při jeho (úspěšné) kandidatuře do Senátu za volební obvod 26. Brožurka se jmenuje *Velké věci začínají maličkostmi*, má 38 stran a je zhotovena profesionálně. Bárta svěťácky pózuje na barevných fotografiích z celého světa a načrtává proč chce do politiky, jaká Dobra již spáchal a především, jak hodlá ještě zachraňovat planetu. Osvětluje blízkost archeologie civilizací a politiky, se zdůrazněním významu studií civilizací pro nás a pro dnešek i budoucnost. Nelíbí se mu odpady a skládky, ale věří že s pomocí voličů vše zvládnete a planetu opravdu zachrání. Podporuje jej řada známých jmen. *P.S. Možná by namísto anotované celé knihy nakonec tato brožurka úplně stačila ... (A byla zadarmo)*.

29 „*Knihy autorů jako Miroslav Bárta nebo Martin Kovář měly mediální ohlas a patrně i politický vliv. Jakkoli druhé jmenované lze jen těžko měřit, můžeme jako výmluvný detail připomenout, že k četbě Miroslava Bárty se – jakkoli chaoticky – přihlásil vítězný prezidentský kandidát Petr Pavel ... Jeho neúspěšnější soupeř Andrej Babiš přitom po jistou dobu angažoval Bárta ve stranickém think-tanku ...*“ (Slačálek, O.: *Historikové a úpadek. Dějiny – Teorie – Kritika*, 2023, č. 1, s. 164. ISSN 1214-7249).

30 Srov. recenze O. Hudečka in *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2014, č. 1, s. 147-153. ISSN 1214-7249, resp. J. Homolky, tamtéž, s. 154-160.

O. Slačálek v esejí³¹ řadí M. Bártu (s M. Kovářem, I. Šedivým, I. Budilem, M. Koldinskou a V. Vondruškou) k historikům, resp. autorům, kteří v masmédiích i ve svých textech soustavně během poslední dekády prosazují ideu úpadku západní civilizace. Bártu ze jmenovaných oceňuje jako patrně nejotevřenějšího liberálním postojům. Všechny nazývá konzervativními deklinistickými³² historiky, líčí podoby konzervativnědeklinitického diskurzu v ČR a konstruuje rozpory ve způsobu, jakým tito zacházejí nejenom s minulostí, ale i s budoucností.

Slačálek píše: „*Intelektuálně bezesporu ambicióznější ve formulaci zákonitostí dějin je Miroslav Bárta, který formuloval sedm zákonů vývoje civilizací a postupně je zpopularizoval v četných mediálních vystoupeních, napsal o nich knihu a stal se s nimi protagonistou filmu. Shrnutý a zbavený autorovy objevitelské rétoriky, říkají tyto zákony v zásadě toto: 1) všechny civilizace mají začátek a konec, obvykle spojené s konfliktem; 2) k zásadním změnám dochází náhle, skokově; 3) co civilizace přivede na vrchol, obvykle také způsobí jejich krizi; 4) každá společnost je založena na sdílených hodnotách; a 5) potřebuje funkční společenskou smlouvu, pro jejíž legitimitu je klíčová kvalita elity; 6) všechny civilizace jsou determinovány technologiemi a ke svému rozvoji potřebují levné zdroje energie; 7) o jejich úspěšnosti rozhoduje schopnost adaptace na přírodní prostředí ...*“ (Slačálek, O.: Historikové a úpadek. *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2023, č. 1, s. 180. ISSN 1214-7249).³³

„Pro Miroslava Bártu je civilizace jednotkou analýzy, podléhající zákonům. Autorem nejméně zdůrazňovaným (a z jeho „sedmi zákonů“ také tím, který nejméně připomíná tautologii nebo truismus) zákonem je ten, který pojmenoval po Hérakleitovi: to, co civilizace přivedlo na vrchol, začne v určitém bodě způsobovat jejich úpadek a pád. V částečné analogii ke starověkému Egyptu, který tvoří základ jeho expertízy, mluví o roli byrokracie, která napřed zvýšila organizační kapacity státu, ale v určitém bodě je naopak začala oslabovat a podlamovat. S tím souvisí obecnější téma komplexity, stále složitějších norem, které ztrácejí srozumitelnost a tím i legitimitu, stejně jako možnost být základem pro akceschopnou společnost. Symbolem i materiálním elementem toho, jak je společnost svým dosavadním vývojem tažena k úpadku, jsou pro Bártu „mandatorní výdaje“, které svou povahou znemožňují dynamiku, rozhodování a změnu“ (Slačálek, O.: Historikové a úpadek. *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2023, č. 1, s. 171. ISSN 1214-7249).³⁴

P.S. Bárta přemýšlí nad sedmi zákony civilizací. Na <https://www.pokec24.cz/politika/sedm-priznaku-rozkladu-rezimu-jak-je-na-tom-cesko/> P. Cimbál trefně pojmenovává Sedm příznaků rozkladu režimu: 1) Ekonomický úpadek. 2) Scházející vize. 3) Války minulosti. 4) Vnitřní nepřátelé. 5) Absurdní cenzura. 6) Věrní netleskají. 7) Zahraniční autority. Jak jsme na tom v současnosti my? Hospodářsky jsme v ... (bruseli). Ukrajina, zelená sebevražda, inflace, demoliční vláda, která ani nepředstírá, že by hájila zájmy našich lidí. Kam se má směřovat, by měla určovat nějaká celospolečenská vize, ale ta se vytratila. Kde chybí vize za co bojovat, nastupuje její náhrada, a sice boj umělý. V určité fázi režimu začne scházet příklad exemplárně trestaných odpůrců, a začne vhodné veřejné nepřátele systematicky hledat. Současní dezoláti a proruští dezinformátoři, nově zvaní už toliko „svině“, sem spadají zcela jistě. Jakmile zesílí represe, zesílí i kritické hlasy postižených, kteří si svou roli občanů druhé

31 Historikové a úpadek. *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2023, č. 1, s. 163-183. ISSN 1214-7249. Srov. též Slačálek, O.: Budeme se mít jako v pyramidě: Prorok kolapsů Miroslav Bárta klepe na dveře Senátu. *Deník Alarm*, 2. 9. 2024. ISSN 2788-3280. <https://denikalarm.cz/2024/09/budeme-se-mit-jako-v-pyramide-prorok-kolapsu-miroslav-barta-klepe-na-dvere-senatu/>. Slačálek anarchisticky Bártu nikterak nešetří: „V Praze kandiduje do Senátu egyptolog Miroslav Bárta. Staví se do role moudrého proroka úpadku západní civilizace. Sám je ovšem především představitelem úpadku části české vědy a univerzitního managementu ... I když si Bárta ekologickou kritikou sem tam vypomáhá, zdrojem jeho povídání o kolapsech jsou především konzervativní vyprávěnky o „úpadku a zániku“ té které civilizace, jaké byly populární zejména na přelomu 19. a 20. století“ (tamtéž).

32 „Pro popsání ideologie, která se tu reprodukuje, převezmu z anglického a francouzského jazyka ošklivý neologismus deklinismus. Označuje se jím představa, že společnost směřuje k úpadku, který je jasně popsateľný a vykazateľný, má již dostatek indikátorů, a pokud se mu vůbec lze vyhnout, pak jen energickými opatřeními ...“ (Slačálek, O.: Historikové a úpadek. *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2023, č. 1, s. 166. ISSN 1214-7249).

33 „Při aplikaci svých zákonů na naši vlastní civilizaci je Bárta kontradiktorní. Někdy zdůrazňuje naprostou platnost zákonů ... V jiných kontextech ale Bárta naopak klade důraz na naši výjimečnost, která v zásadě spočívá ve schopnosti nechat se poučit ... Historické poznání, jehož kondenzátem jsou Bártovy zákony vývoje civilizací, je zároveň tím, co nám dává potenciál dějiny ovládnout nebo přinejmenším zvládnout a z plné platnosti daných zákonů se vymanit, nebo jejich dopady alespoň změkčit“ (Slačálek, O.: Historikové a úpadek. *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2023, č. 1, s. 180-181. ISSN 1214-7249).

34 „Tato východiska vedou k tomu, že Bárta kritizuje dvě klíčové instituce současnosti, které pro něj ztělesňují nehybnost a nerozhodnost politiky: sociální stát a demokracii. Pro standardní kritiku sociálního státu mobilizuje Bárta historickou znalost ... Analogickou pochybnost vyslovuje Bárta o zastupitelské demokracii ...“ (Slačálek, O.: Historikové a úpadek. *Dějiny – Teorie – Kritika*, 2023, č. 1, s. 171-172. ISSN 1214-7249).

kategorie odmítají nechat líbit. A protože boj režimu s občanem je již zcela reálný a prokazatelný, a mají tak ve svých výhradách zřejmou a doložitelnou pravdu, nastupuje cenzura. Zpravidla pod záminkou boje proti lžím, štvavým vysíláčkám, případně dezinformacím, ale princip zůstává stejný. V atmosféře strachu, represí a cenzury se musí dané vychýlení společnosti, které bývá dočasné, něčím pojistit. Opatření dostávají jména, vznikají nové úřady a nové agendy. O žádné vize ale nejde, nesměřují k vývoji kupředu, ani nic neslibují. Jen konzervují daný stav. A protože postižených přibývá, začínají se objevovat i případy, kdy dopadne represe do tábora podporovatelů věrných režimu. A ti cítí, stejně jako na konci 50. let, že mohou být poměrně lehce na řadě také, a stačí k tomu jen malý přešlap. Cítí to, ale nic neříkají, aby na sebe neupozornili. Vlastně je tak jedinou indicií to, že daným opatřením přestanou postupně tleskat a jásavě je podporovat. Režim tak přichází o oporu vlastních občanů, kdy se k již etablovanému táboru odpůrců přidává mizející loajalita podporovatelů. Ve strachu žít trvale nelze, bez ohledu na politický názor, a občané se ptají, proč. Zde pak nastupují externí vysvětlení, zejména ve formě požadavků zahraničních autorit. Patříme na Západ nebo Jsme součástí EU jsou podobné teze, jako se Sovětským svazem na věčné časy nebo o spojování proletářů všech zemí. Vytváří falešnou iluzi, že jsme pod drobnohledem světového veřejného mínění, které by nás za jakoukoli herezi a třetí cestu okamžitě káralo. Občas tomu napomohou i různé vzhleduplné články ze západních médií, za kterými lze ale často vystopovat přispívajícího domácího autora. Svět se dívá, zda stále patříme, kam patříme máme, tak tu moc nezlobte, říká režim, ale říká to ve chvíli, když už se doma nemá, o koho a o co opřít. Suma sumárum, režim, který nám vládne, splňuje všech sedm atributů rozkladu známých z dávné i nedávné minulosti. Padne tedy? Sám od sebe nikoliv. Jde o podmínky nutné, nikoli postačující. Ale je ve stavu, kdy jej jakýkoli externí podnět, zpravidla neočekávaný, může rychle položit. Tak budme připraveni. Kdo je připraven, není překvapen.

P.P.S. „A protože doba je těhotná změnou, ani u nás to nedopadne tak, jak si dneska všichni plánují“ (Vidlákovy kydy: Přitahuje ... 13. 12. 2024. <https://www.vidlakovykydy.cz/clanky/pritahuje-0>).

Stručný životopis největšího ekonomy s moravskými kořeny

Začneme veřejným přiznáním (Téměř ekonomickým comingoutem). Autor těchto řádků kdysi tuze a vášnivě rád psával o Schumpeterovi, hlavně v kontextu historie a teorie dlouhých vln. Přičemž za kovaného schumpeteriánce se nikdy označit netroufal a ani nechtěl. Ostatně není vůbec jasné, co schumpeteriánství vlastně je (Konec konců J. A. Schumpeter – přes spousty žáků či asistentů, včetně později velezvučných jmen³⁵ – žádného přímého pokračovatele neměl a nevznikla ani Schumpeterova škola). Což by ale bylo na jiný text. J. A. Schumpeter (obdobně jako N. D. Kondratěv, později B. Bolzano, R. Richta a historie tzv. Nobelovy ceny za ekonomii) stále náleží k autorovým srdečním tématům. Důsledkem čehož přehnaně žárlivě reaguje na veškeré tuzemské pokusy, resp. autory, kteří si k těmto tématům troufale „dovolí“ nabídnou něco dalšího. S přibývajícemi léty se to jen a jen zhoršuje. Aneb pravdu naprostou děl jeden z Velkých učitelů autora této anotace M. Mach, který moudře varoval, že „*stáří hypertrofuje povahové zvláštnosti*“. K tomu ještě upřímně přiznejme, že jistá nemalá averze dnes panuje vůči Brnu a (téměř) všemu brněnskému (Není divu). Tudíž, když náhodou autor anotace udiveně zjistil, že vyšel životopis Schumpetera, a k tomu v Brně, nejásal příliš hlasitě.

Jde o brožuru působící sympaticky i když grafika ani vyblité barvy přebalu se moc nepovedly. To je však věci vkusu a názoru. Ješitnost nutí a přímo velí podívat se do seznamu pramenů. Zda autor knihy (trestuhodně) neopomněl autora této anotace. Neopomněl (Tragédie rozměrů téměř antických se tudíž nekoná). Tři položky tam figurují. Vybrané snad i vhodně. Velkoryse přehlédneme, že u jedné je chybně – a to o plných deset let – uveden letopočet. Stane se.³⁶

Tenkost brožurky i letmé nahlédnutí naznačují, že se jedná o stručný životopis³⁷ a nikoli o zevrubnější výklad či rozbor díla Schumpetera, resp. teoreticko-metodologických souvislostí. Proč ne. Právě toto totiž v českém jazyce dosud absentovalo. Vinou i autora této anotace, který si je moc dobře vědom, že právě Schumpeterův životopis ve svých materiálech značně odflákl. Soustředoval se vždy spíše na jeho dílo mající vztah k inovacím, dynamice, cyklům atp. Což doplňoval líbivými bonmoty týkající se Schumpeterova života i jeho netuctové osobnosti.

35 Např. pětice ekonomických nobelistů: P. A. Samuelson, W. W. Leontieff, R. M. Solow, J. Tobin, D. C. North.

36 Letopočty se pletou i jinde – např. na s. 52 anot. publ. (tam dokonce o celé jedno století). Co tahle pečlivější (anebo alespoň nějaké) korektury od Akademického nakladatelství Cerm? Dříve to bývávalo samozřejmostí.

37 Oficiální anotace praví: „*Publikace obsahuje charakteristiku životní dráhy, kariéry i vědeckého díla jednoho z nejvýznamnějších ekonomů 20. století, rodáka z moravské Třešně Josefa Aloise Schumpetera (1883-1950). Věnuje se odkazu vědce, který byl spoluzakladatelem vědních oborů ekonomické sociologie a ekonometrie, poválečným ministrem financí Rakouské republiky, ředitelem vídeňské banky, profesorem ekonomie na univerzitách v ukrajinských Černivcích, v Grazu a Bonnu, jenž svoji kariéru zakončil na Harvardově univerzitě v USA. Zde vychoval pět pozdějších nositelů Nobelovy ceny za ekonomii, byl předsedou Americké ekonomické společnosti i Světové ekonomické společnosti. Byl autorem teorie inovace a významných prací, věnovaných sociologii kapitalismu i socialismu, dějinám ekonomického myšlení a hospodářských cyklů, na jehož myšlenky navazují i moderní ekonomické směry a školy*“ (<https://www.databazeknih.cz/knihy/ekonom-j-a-schumpeter-teoretik-inovaci-a-spolecenskych-ved-541418>).

Tradováno např. bývá, že Schumpeter (s (ne)skromností jemu vlastní) říkal, že chtěl být největším ekonomem na světě, nejlepším jezdcem na koni v Rakousku a největším milovníkem ve Vídni. Lišácky dodával, že dvou z vytyčených cílů dosáhl. Kterých? Kdož ví.

Představovanou brožuru otevírá jednostránkové anglické *Summary*, patřící ovšem na konec. Následují kratší pasáže *Úvod, Cíl, metody a struktura práce*³⁸ a *Základní schumpeterovská historiografie*. Zkraje P. Jiříček připomíná, že v únoru 2023 oběhlo 140 let od narození „nejvýznamnějšího ekonomy, který pocházel z českých, přesněji moravských kořenů ...“ (s. 6 anot. publ.). Zmíněno je, že J. A. Schumpeter pravděpodobně neztrácel po celý život kontakt s vědci a osobnosti veřejného života českého a moravského původu. Na což zahraniční prameny zapominají. Schumpeter je ještě stručněji, než telegraficky představen a naznačena je struktura i logiky celé publikace. Slibována přitom je i podrobnější analýza minimálně jeho nejdůležitějších prací – knih i článků. Tato je prezentována v rámečcích, je přínosná, ovšem podrobná nikoli (Podrobnější – ve srovnání s ostatním textem – připustíme, že snad i ano). Přehledová schumpeterovská historiografie je užitečná a vcelku snad reprezentativní.

Těžiště tvoří deset přehledných kapitol, ocenit možno snahu o krátká závěrečná shrnutí. Text je všude stručný, ba velmi stručný – až výpiskovitý, autor opravdu neplýtvá slovy. Leckde je to vlastně škoda. Příběh nepokojného J. A. Schumpetera, včetně poměrně komplikovaného života osobního, je velice zajímavý až vzrušující a je podán poutavě. Schumpeter misty ožívá. Strohý text by si ale zasloužil oživit fotografiemi, obrázky nebo alespoň. tituly stěžejních děl. Opmenuty nejsou – opět stručně – poznámky pod čarou. Nechybí ani přesné odkazy v textu, obvykle i včetně stránek. Za což archivářsky puntičkářský recenzent vyslovuje pochvalu.

Kapitola 1 *Schumpeterova rodina a Třešť (1883-1888)* sestává z částí *Stručná historie Schumpeterovy rodiny v Třešti a Dětství J. A. Schumpetera v mnohonárodnostní Třešti*. Paragrafy *Graz a Theresianum, Vídeňská univerzita a Postgraduální studia a praxe v Egyptě* tvoří náplň kapitoly 2 *Studijní roky (1888-1909)*. *Schumpeter na univerzitě v Černivci (1909-1911)* je pojmenování kapitoly 3,³⁹ obsahující pasáže *Příchod Schumpetera na univerzitu v Černivci* a *Schumpeterova vědecká činnost v Černivci*.⁴⁰ Kapitola 4 *Schumpeter na univerzitě v Grazu (1911-1918)* operuje se subkapitolami *Příchod Schumpetera do Grazu v roce 1911*, *Přednáškové turné na Kolumbijské univerzitě v New Yorku*, *Schumpeter za první světové války*, *Schumpeterova politická memoranda*, *Schumpeterova politická korespondence*. Za pozornost namátkou stojí střípky z genealogie Schumpeterova rodu, resp. multikulturního prostředí Třeště,⁴¹ aristokratická výchova nadaného J. A. Schumpetera po přesídlení do Vídně,⁴² jeho „*renesanční*“ zájem o společenskou vědu (včetně zasazení ekonomie do jejich rámce) nejenom v době studií,⁴³ cílevědomé budování akademické kariéry anebo pacifistický postoj k I. světové válce a Schumpeterovy mírové iniciativy v podobě politických memorand.

Schumpeterovy ambice mimoakademické – vesměs nepřilíš úspěšné – mapuje kapitola 5 *Schumpeter v roli politika a bankéře (1918-1925)*, v paragrafech *Schumpeterova činnost v socializační komisi v Berlíně*,⁴⁴ *Schumpeter – ministr financí Rakouské republiky a jeho Finanzplan*,⁴⁵ *Schumpeter v roli vídeňského bankéře*. Zaujme např. radikálnost jeho postojů v socializační komisi (kdy praktické zkušenosti později promítl do vztahu k socialismu) či existenční pád akademika Schumpetera, který furiantsky věřil, že po zkušenostech s Káhiry, kde

38 Pracovní hypotézu autor jednoduše formuluje tak, že „*Schumpeter je především společenský vědec*“ (s. 7 anot. publ.). „*V práci je použit oblíbený historicko-deduktivní přístup, včetně nutné faktografie; jednotlivé kapitoly jsou řazeny chronologicky*“ (dtto). O idiocii vždy a všude striktně trvat na formulaci jakési hypotézy raději nepsat ... Autor brožury se s tímto dnes vyžadovaným nešvarem vyrovnal – pro čtenáře – akceptovatelně.

39 Schumpeter se po habilitaci ve Vídni roku 1909 stává nejmladším docentem v rakousko-uherské monarchii.

40 Černovice, Černovcy, Czernowitz aj. – hlavní město Bukoviny připadalo různým státům, nyní Ukrajině.

41 „*Schumpeterova rodina byla ... smíšeného německo-českého původu ... prostředí mělo nepochybně vliv na to, že J. A. Schumpeter, stejně jako jeho předci, neměl po celý život jakékoli národnostní, konfesní či rasové předsudky ...*“ (s. 12-13 anot. publ.).

42 Kde studoval klasické prestižní gymnázium Theresianum. „*Součástí výuky byl i šerm a jízda na koni, později tak oblíbená Schumpeterova činnost*“ (s. 15 anot. publ.). Schumpeter vstřebal taktéž obsáhlé znalosti jazykové.

43 Přičemž J. A. Schumpeter v roce 1906 získává titul doktora práv. Vždy ale pomýšlel nejvíce na ekonomii, čemuž podřídil i studijní pobyty. Chtěl akademickou kariéru, nikoli ovšem akademický plat. Poohlížel se proto po lukrativní právní praxi, která by jej zabezpečila. Proto také pracoval u právnícké firmy v Káhiře.

44 Liberálně-konzervativní J. A. Schumpeter byl přizván k práci Německé socializační komise, kterou vytvořila německá sociálně-demokratická vláda „*za účelem prozkoumání možnosti zestátnění klíčových odvětví německého, zejména uhelného průmyslu ...*“ (s. 45 anot. publ.). K členům náležel i K. Kautsky, R. Hilferding aj.

45 Působil jako ministr financí (státní sekretář financí), nominovaný za křesťanské liberály, v roce 1919 – od března do října. Po odborné stránce nebylo jeho *Finanzplanu* (založeného na přílivu zahraničního privátního kapitálu) mnoho vytýkáno, chyběla však politická podpora. Schumpeter nebyl členem žádné z koaličních stran a také jeho názory byly často velmi odlišné od představ sociálních demokratů. „*Do značné míry ekonomický liberál*“ Schumpeter musel neustále přijímat kompromisní stanoviska v duchu „*tance mezi věci*“. Problematika liberalismu J. A. Schumpetera přitom přesahuje rámec nejen této anotace, nýbrž i představované publikace.

spravoval finance egyptské princezny, bude úspěšným investorem na rakouském finančním trhu. Opojen počátečními úspěchy si žil na vysoké noze⁴⁶ a riskoval. Zkrachoval.⁴⁷

Kapitola 6 *Schumpeter na univerzitě v Bonnu (1925-1934)* sleduje pasáže *Schumpeterův příchod na univerzitu v Bonnu, Schumpeterova přednášková turné po Evropě, USA a Japonsku, Schumpeterův odjezd z Německa, Schumpeterova publikační činnost za působení na univerzitě v Bonnu*. I tady jsou konstatovány kvality Schumpeterovy přednáškové činnosti⁴⁸ i to, kterak dbal na výzkum svých studentů. Opomenut není nákup mozků z Německa v době stále napjatější situace v Evropě a bolestný přesun Schumpetera za oceán. Ani podíl Schumpetera na založení Ekonometrické společnosti,⁴⁹ jeho rostoucí věhlas ve vědecké komunitě anebo neúspěch v profesorském konkurzu na Humboldtově univerzitě (kde narazil na odpor profesorů kvůli krachu v bance i tehdy neuspořádanému společenskému životu).

Subkapitoly *První Schumpeterovy roky na Harvardově univerzitě, Publikační činnost po příjezdu na Harvard, Schumpeter versus Keynes*,⁵⁰ *Schumpeterova „velká dekáda“*, *Poslední roky na Harvardu* koncipují kapitolu 7 *Schumpeter na Harvardově univerzitě*. Na Harvardu Schumpeter působil od roku 1932 a brzy se stal „charakteristickou osobou, odlišnou od domácích vysokoškolských učitelů“ (s. 64 anot. publ.).⁵¹ Pro koncipování velkých děl potřeboval klidné zázemí, které mu poskytl druhá manželka působící i v roli jeho asistentky. Zmíněno je i Schumpeterovo rozlčení z vlažného přijetí knihy *Business Cycles* či námluvy s konkurenční Yale University. Na Harvardu sice zůstává, ovšem spory a konflikty na katedře pokračují. Schumpeter náhle umírá roku 1950 a další smělé plány již nemůže realizovat. Např. monumentální a nedokončená *Historie ekonomické analýzy* vychází až posmrtně.

Kapitola 8 *Opus sine fine* sestává z paragrafů *Epilog, Kniha „Historie ekonomické analýzy“*, *Další posmrtně vydaná Schumpeterova díla. Dílo a odkaz J. A. Schumpetera* je název kapitoly 9, s částmi *Nástin syntézy Schumpeterova díla, Nástin metodologie Schumpeterova díla, Odkaz díla J. A. Schumpetera*. P. Jiříček vyděluje tyto okruhy jeho díla: historii ekonomické vědy, matematizaci ekonomie a ekonometrie, ekonomickou sociologii, peněžní ekonomii, teorii ekonomického rozvoje a analýzu hospodářských cyklů (coby teoretickou ekonomii), inovační teorii a teorii podnikatele, životopisné a memoárové publikace. Velmi zkratkovitě se závěrem pokouší o nástin metodologie jeho díla – jedná se však pouze o telegrafické výkřiky. Finální je kapitola 10 *Stručná bibliografie*. Tuto lze akceptovat, nicméně současně vyjádřit kritickou připomínku, že obdobně přehledově (a přehledně) by mohly být shrnuty taktéž i milníky Schumpeterova života. Celou publikaci uzavírá *Literatura*⁵² a *Internetové zdroje*.

Je dobře, že Schumpeterův životopis máme k dispozici v našem krásném českém jazyce. Představovanou práci lze hodnotit pozitivně, přesněji velmi pozitivně. Sestavena je pěkně. Není nikterak na místě ohrnovat – ve scientometrickém rauši – povýšenecky nos nad tím, že nového nic nepřináší. Čtenáři totiž nabízí mnohem více nežli mnohé publikace marnotratně vynášené až do nebes pro své scientometrické metriky, které ve skutečnosti

46 „Opět začal žít na vysoké noze, pořídil si honosný apartmán v centru Vídně ... a vlastnil jezdecký klub. Utrácejí rychle ... užíval si nákladného společenského života“ (s. 51 anot. publ.).

47 Jednalo se o již druhý existenční pád J. A. Schumpetera. První sešup následoval po Schumpeterově odvolání z ministerského postu, kde si rychle zvykl na vysoký plat, pronajatý zámek coby rezidenci i jezdeckou stáj.

48 „... proslul vytríbenou řečí, vždy elegantně oblečen působil velmi distingovaně ... Na posluchače působil dokonalou mimikou a jeho výklad zněl přívětivě, avšak velmi rozhodně ... Přednášel bez poznámek a spatra ... Látku vždy vysvětloval s nonšalancí umělce, někdy působil jakoby v roli herce, který si své představení před studenty užívá, avšak své chování měl za všech okolností pod kontrolou ...“ (s. 53 anot. publ.).

49 J. A. Schumpeter propagoval využívání kvantitativních metod, ale sám přitom matematiku příliš nevyužíval. Přiznával, že mu chybí správný matematický jazyk, což ukrýval za tvrzení, že jeho teorie „jsou žáruvzdorné k matematickým formulacím“ (s. 69 anot. publ.).

50 Schumpeter s Keynesem v mnohém prestižně soupeřil, i když se údajně nikdy nesetkali. Ješitný Schumpeter přitom velmi, velmi těžce nesl Keynesovu popularitu, včetně toho, že jeho domovský Harvard se stal ohnískem keynesiánství. Tradován bývá výrok, že dobrý ekonom musí: 1) Mít dobrou teorii, aby ho vedla. 2) Statistiku, aby poskytla kvalitní empirické údaje. 3) Znat historii. Přičemž Schumpeter dodával, že studentům nejvíce chybí znalost historického rozměru ekonomické analýzy. Někteří parafrázovaná slova připisují právě J. M. Keynesovi.

51 „Nepil Coca Colu, nezajímal jej ani baseball, americký fotbal či automobily (sám se nikdy nenaučil řídit), byl zvyklý používat vlak a na dálkových cestách parník ... V souladu se svou aristokratickou výchovou příkládal mimořádnou důležitost ... prezentaci na univerzitě i ve veřejném a soukromém životě ... elegantním oblečením. Používal různé stříhy obleků ... s perfektně sladěnými vázankami a košilemi a doplněnými kapesníčky a rukavicemi ... Jeho přednášky byly vždy pečlivě připravené, avšak také velice spontánní. Nikdy nedělal vtipy, ale občas vystupoval jako „showman“ ...“ (s. 64-65 anot. publ.).

52 Doplnit by – opravdu však pouze namátkou – šlo např. tituly Koppl, R. (ed.): *Austrian Economics and Entrepreneurial Studies*. Leeds: Emerald Publishing 2003. 316 s. ISBN 978-0762310418 anebo Sturn, R. (ed.): *Joseph Schumpeter und der Staat*. Baden Baden: Nomos Verlag 2024. 339 s. ISBN 978-3-8487-7337-4.

jsou v lepším případě konstatováním naprostých banalit a v horším naprostým blábolem či pokrokařskou agitkou. Brožura je totiž o něčem – o životě velikého společenského myslitele Schumpetera. Na místě je vyzdvihnout, že Jiříčkova práce neredukuje Schumpetera pouze na teoretického ekonoma (s dynamickým systémem založeným na inovacích a osobě podnikatele, s fundamentálními konsekvencemi pro ekonomické cykly i perspektivy kapitalismu), ale snaží se jej představit jako společenskovědního teoretika (a méně úspěšného praktika). Přináší mnohé inspirace – namátkou ohledně Schumpeterovy monetární teorie nebo ohledně otázky naplnění, resp. nenaplnění vize samolikvidace kapitalismu ve světle současného chaosu etc.

Abychom jen nechválili, problematičtější a diskutabilní místa by se v brožuře jistě najít dala. U všech popisovaných prací chybí důkladnější a hlubší vzhled. Autor anotace by více vyzdvihl klíčový spis *Teorie hospodářského rozvoje*. Tento bývá – zejména anglosaskými autory – opomíjen, přitom zůstává zásadní nejen z hlediska dalších částí schumpeterovské trilogie (*Hospodářské cykly*, *Kapitalismus*, *socialismus a demokracie*). Dále lze postrádat detailnější pohled na Schumpetera coby „*enfant terrible rakouské školy*“ se kterou ho řada rysů spojuje, ale k níž vlastně nepatří. Z různých důvodů i úhlů pohledu. Schumpeter celý život toužil „*dobýt*“ Videa (s její univerzitou), což se mu nepodařilo. Zůstává stále osamocen. Jiříček uzavírá příběh Schumpeterova života tím, že neměl žádné následovníky a nevznikla žádná Schumpeterova škola. Ovšem na straně druhé se k J. A. Schumpeterovi mnozí dodnes hlásí, někdy bývá Schumpeter dokonce avizován coby ekonomem pro 21. století a v neposlední řadě existuje silně heterogenní schumpeterovská ekonomie. Uvedené by za zmínku jistě stálo.

Anička Malá je mrška šikovná aneb když ani premiér nemá gule

Spoluštamgasta od Sadu JB ondyno zaujal seriál *Sedm schodů k moci*. Tento jsme registrovali, nicméně v premiéře nesledovali. Chyběla síla, vůle i chuť. Na startu podzimku 24 nám JB zapůjčuje knihu Kmenta, J.: *Ruská mafie*. Praha: JKM – Jaroslav Kmenta 2022. 336 s. ISBN 978-80-87569-49-8. První díl série *Polosvět*.⁵³ Mapování vzniku a vývoje organizovaného zločinu na území Československa a České republiky po roce 1989 je možná důkladné, ovšem čtivě rozhodně nikoli. Nezáživná točklika. Atraktivní téma brzy, ba skoro téměř okamžitě, únavně nudí.⁵⁴ K čemuž nemálo přispívá i způsob zpracování, včetně pozoruhodně unylé grafické úpravy. Zda autor objevuje a předkládá také něco skutečně nového, posoudit nedokážeme. Náš skromný názor je, že pravděpodobně nikoli.⁵⁵ Nikde žádné přesné zdroje, něco prostě píše a prostě tvrdí, a čtenář mu má věřit. Může, ale také nemusí ... Bez mučení doznáváme, že se nám tzv. investigativci (ne)malinko pletou. Kmenta, Klíma atp. Přičemž přehnané sympatie k žádnému určitě nechováme. Ani ke kavárenskému babišobijci Kmentovi a jeho knihám o „*Rudém*“ Zemanovi či právě Bossovi Babišovi a jeho údajných Palermech. Přemýšlíme, co na oplátku zapůjčíme JB (kterému obvykle vytrvale vnucujeme grafomanské výtvary vlastní) a do oka nám padá titul *Sedm schodů k moci*. Nejdříve si však tento přečteme a možná ze studijních důvodů i pirátsky shlédneme vesměs chválený TV seroš. I když ...

Seriál ala červená knihovna se jmenuje *Sedm schodů k moci*, a má dílů ... Osm!⁵⁶ Což nás irituje. Bolestně. K tomu ústřední hrdinka vypadá jako chudinka, které přerod z naivky v panovačně zákeřnou mrchu nelze uvěřit ani omylem.⁵⁷ Herečka se na roli nehodí. Není to žádná samice. Parodie na dominu. Že by byla sexy okouzlující, je minimálně diskutabilní. V neposlední řadě taktéž nepůsobí jako hloupá vesničanka (jako její reálné předlohy – postava Aničky není inspirována jen JN, nýbrž i ŠG). Fotografie ústřední hrdinky na knižním vydání působí rušivé. Akceptovat lze však J. Vyoralka, který nechlapáckého politika vcelku i trefil.

53 „*První je věnována ruské mafii, která se tu usadila hned počátkem devadesátých let. Tento projekt, vás při čtení vrátí zejména a právě do této dekády, která v gangsterském pojetí připomínala třicátá léta minulého století v americkém Chicagu. Série knih s podtitulem Polosvět postupně zmapuje všechny vývojové fáze mafie v Česku ...*“ (<https://www.databazeknih.cz/prehled-knihy/polosvet-jaroslav-kmenta-ruska-mafie-503995>).

54 Kuriozity a perličky se tam místy a občas přece jen mihnou. Namátkou interview BBC se S. Mogilevičem, přezdívaným Chytrý Don, resp. „*hlavička Don*“: „*Jste od přírody instinktivně kapitalista? Jsem Žid. Cože? Jsem Žid. To není odpověď na otázku. Jste kapitalista? To odpovídá, to je odpověď, chci pracovat málo, ale vydělávat hodně, a jestli se to jmenuje kapitalista, nebo socialista, to nevím ...*“ (s. 199 anot. publ. 2022).

55 Více nadrženi i naladění bychom byli na 2. díl: Kmenta, J.: *Světská mafie*. Praha: JKM – Jaroslav Kmenta 2023. 370 s. ISBN 978-80-87569-50-4. Klasici Běla, Mrázek ...

56 Český dramatický seriál televize Prima z roku 2023. Seriál má být volně inspirován kauzou Jany Nagyové a expremiéra Petra Nečase. Celková stopáž 8 hod. 8 min. (Minutáž: 57–64 min.). Režie: J. Chlumský, M. Kopp. Konec zůstává otevřený, tudíž se spekuluje o 2. řadě seriálu. Přimlouváme se, aby nevznikl.

57 „*Anička Malá se dostane z malého města do Prahy a nastoupí jako servírka do jídelny poslanecké sněmovny. Ačkoli na začátku rozezná s bidou premiéra a o politiku se nezajímá, postupně začíná poznávat nejen její svět, ale hlavně její zákulisí. K tomu jí vydatně pomáhá cynický bulvární novinář Ivan Krčka, postupně uzavřou tiché spojení, z něhož oba mají prospěch. Anička postupně stoupá společenským žebříčkem, proplétá se komplikovanými vztahy, až se dostane k budoucímu premiérovi Tomáši Vichrovi. Podle knižní předlohy byl i natočen televizní seriál na TV Prima*“ (<https://www.databazeknih.cz/knihy/sedm-schodu-k-moci-513917>).

Klíma je novinářský mazák. To mu upřít nelze. I když se Anička z venkovské hospody dostává do premiérový postele až neskutečně jednoduše. Přerod Aničky vykresluje snad i relativně uvěřitelně. Přerod až tak veliký, a především až tak překvapivý to přitom není. Na rozdíl od celé řady ohlasů nám Anička nebyla sympatická ani na úplném začátku. Měla být prý nezkušená a nejistá. Spíše zakomplexovaná naivní, leč panovačná myš, která si o sobě dost myslí, a především chce ostatní ovládat a využívat.⁵⁸ Přičemž přehnanými skrupulemi rozhodně netrpí, jak se ostatně velmi brzy ukáže. Postupně se v Praze otrkává, ztrácí poslední zbytky zábran a dovoluje si stále více a více. Anička Malá je mrška fikaná. Svině. Aneb když submisivní premiér (ani ostatní chlapi) nemá gule. Zase je za vším slabošský podpantoflák, který sebou nechává ubožácky cvičit a trapně orat. Hlavní hrdinka si dokázala omotat kolem prstu ministra, posléze premiéra. Přestože ho získala, nakonec nevyhrává⁵⁹ a padá až na dno (Které ale nijak zlé není). Přičemž partnerem pohrdá⁶⁰ a častuje jej urážkami typu čur... apod.

Kniha má být živě čtivá a nabízet bulvárně atraktivní, intrikánské téma. Druhá část věty platí, první nikoli. Text nás přehnaně neuchvátil a ani do sebe nevtáhl. K dočtení se musíme občas vysloveně nutit. Obtěžuje vypravěč-novinář, trpící na stejné pohlaví. Působí jako parodie. Havloidně veletrapné jsou jeho rádo-filozofické a moralizující vsuvky. Nevyskytuje se tady vůbec žádná postava, které by bylo možné fandit (Možná kmotr Moulik ...). Lehce průhledná jsou jména nastupujícího, resp. nuceně odcházejícího premiéra (Vichr, Dub. Čímpak asi byla inspirována? Že by nečasem a topolem?) Hezky je v neposlední řadě též plukovník Plachta. Závěr se zdá trochu odfláknutý, leč možná, že je moudré v nejlepší přestat a netlačit na pilu.

Nicméně kniha spíše zklamala. Nikoli zcela, ale prostě jsme čekali více. Téměř tuctová červená knihovna. K čemuž přispívá absence obsahu. Titul sestává ze šesti dílů: *Prozření* (kapitoly 1.-10.), *Blíž ke snu* (kapitoly 11.-13.), *Klopýtnout a vstát* (kapitoly 14.-20), *Na vrcholu* (kapitoly 21.-22.), *Trýzeň lesku* (kapitoly 23.-26.) a *Sešup* (kapitola 27.). Opětovně nám není jasné, proč sedm schodů k moci má dílů šest. Nu což, všemu rozumět nemusíme.

Anotace byla spíchnuta bez shlédnutí celé TV podoby seriálu. Sjety jen upoutávky a ukázky. Nedaří se stažení celých dílů bez úchylné registrace. Upřímně doznáváme, že se o to přehnaně ani nesnažíme. Tudíž namísto *Sedmi schodů k moci* znovurozdíván film *Sedm dní hříchu*.⁶¹ Sexy zrzka Vica zůstává sexy. Ale měla by jen hrát, a ne hystericky agitovat. Obdobně jako Magda V. Jako herečka kdysi ano, coby aktivistka a politička je čím dál trapnější a ubožejší. Zloba a nenávisť tzv. lepšolidem čiší z očí. I pohrdání nekavárníky-normálními lidmi. Přitom peníze od nich jim nesmrdí. Nenávisť k R. Ficovi u obou komediantek hraničí s čarodějnickou posedlostí. Obdobně jako antibabišismus či antizemanovství atp. na scéně tuzemské. Lepšo-terorista JH na podzim 2024 veřejně zalitoval, že nedošlo k vybombardování narozeninové oslavy M. Zemana. Měl na mysli jistě bombardování humanitární. Esence hodnot pravdy & lásky. Tohle jsou totiž oni. Opravdu nemocní. Nemocní libtardím fanatismem, umocněným tím, jak se jejich Titanic zloby & nenávisti potápí. Jsou to zombie. Podívejme se na kazašské stepní orákulum DS, chrlící pseudoposudky nejen na prezidenty naše, ale už i na americké. *P.S. Boží mlýny melou. Comeback DJT skýtá naději nejenom pro Ameriku, nýbrž i pro celý normální svět. Držme všechny palce projektu „vysoušení washingtonské bažiny“. Trefně vše postihl Vidlák-D. Sterzik: „Libtardismus ... začíná být diagnóza, nikoliv světónázor“.*⁶²

Pohádkovým bonusem jest půvabná publikace svými obrázky i zpracováním připomínající legendární klasiku *Mrazík*.⁶³ Spáchal Kolektiv autorů Ministerstva zahraničních věcí: *Prokremelské pohádky. Pro-Kremlin Faity Tales*. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR 2024. 40 s. ISBN nemá. Veškeré hodnocení i komentáře rádi plně ponecháváme na laskavém názoru p.t. čtenářstva. Nutno totiž vidět na oči vlastní. Pouze dodejme, že 25. 10. 2024 J. Lipavský poskytl odpovědi Kače Konečné právě ohledně *Prokremelských pohádek*. Uvedl, že za kampaň vyvracející dezinformace dalo ministerstvo 44 640 korun a pochlubil se jejím úspěchem. Zároveň s. Konečné nabídl, aby i ona soubor šířila a zapojila se do boje s ruskou propagandou.⁶⁴ Podle Lipavského kampaň – mající

58 Jeden z politiků po celé kauze glosuje: „*Ona byla svině. Ale on to dopustil*“ (s. 470 anot. publ.). Svatá pravda.

59 Odtáhli se od ní, ti kteří ji využívali, a které využívala ona. „*Byla toxická. Ztratila moc a zůstala zakletá s člověkem, kterého by si nikdy dobrovolně za partnera nevybrala. S člověkem, kterým pohrdala a dávala mu to patřičně sežrat*“ (s. 470 anot. publ.). Alespoň v knize boží mlýny melou ... (I když materiálně nikterak netrpí).

60 Když premiér Vichr nehodlá reagovat na útoky bulváru, s tím že údajně je nad blbci a zlymi lidmi povznesen, Anička mu vmete krutou pravdu do tváře: „*Hovno povznesen. Slaboch jsi, když si necháš tahle srát na hlavu!*“ (s. 447 anot. publ.).

61 Drama, Česko a Slovensko, 2012, 107 min. Režie: J. Chlumský. Další zbytečné tápání ohledně traumatu Sudety. Traumatu pro koho? (Pro Sudeťáky a jejich lokaje). Další hrubě jednostranný pohled na Revoluční gardy. Film je zbytečně rozvleklý, závěr prapodivný, dialogy nesrozumitelné, jednání některých postav totálně nelogické. Nemůže chybět O. Vetchý. Bohužel. Oceňme alespoň, že retrospektiva se nekoná s O. Kaiserem ...

62 Vidlákovy kydy: *Rok mrtvých vlků ...* 6. 11. 2024. <https://www.vidlakovykydy.cz/clanky/rok-mrtvych-vlku>.

63 *Морозко*. Pohádka, SSSR, 1964, 79 min. Režie: A. Rou. „*Kdybys nebyl hlupákem, nestal by ses medvědem*“ (Dědeček Hříbeček). „*Tumáš sánky jako lodky, krásně sánky samochodky, samochodky samovodky, samy řídí, samy jedou, za Nástěnkou tě zavedou*“ (Baba Jaga) etc. etc.

64 Např. dle https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/prokremelske-pohadky-lipavsky-ministerstvo-konecna.A241025_165128_domaci_pukk.

humorem vyvracet ruské dezinformace⁶⁵ – prý měla oslovila na 68 procent Čechů starších 15 let a získala v médiích prostor, který by v podobě inzercí vyšel na víc než 21 milionů korun. Pohádky lze stáhnout v elektronické podobě na webu ministerstva.⁶⁶ *P.S. Když humor zvyšuje odolnost společnosti – tož i drtínek humoru dezolátního: <https://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Po-videu-s-Otikem-Foltynem-Fasounek-Jindolf-von-Reich-zur-plukovnik-a-pise-o-kaleni-762506>.*

Bonus televizní⁶⁷ reprezentuje minisérie *Černobyl*.⁶⁸ Výpravná, s atmosférou vskutku věrně vystihující syrovou realitu. Sice antivychovní agitka s moralizováním o tzv. komunistickém režimu, nicméně uznajme, že je působivá. Někde až přímo fascinující. Ducha doby se vyvolat podařilo. Profesionálně udělané, včetně adekvátně trefených herců. Nakonec i počet dílů je přiměřený. První a druhý díl místy dechberoucí. Hororově. Hodně drsné umírání ozářených od třetího dílu. Dramatická rekonstrukce řetězu událostí osudového kritického testu před výbuchem v díle pátém. Některé recenze za nejslabší označují díl čtvrtý. Nicméně střelba domácích zvířat vojáky na sílu opravdu je. Občasné faktografické odchylky a zjednodušení lze povětšinou ještě snad i tolerovat. Včetně fiktivní postavy Uljany Chomjukové. Sice nejde o nejlepší seriál všech dob – jak bývá barnumsky zveličováno – ovšem za shlédnutí stojí.⁶⁹

*P.S. Do globálně nebezpečně neklidného (diplomatsky řečeno) adventního času roku 2024⁷⁰ naprosto přesně zapadlo dokumentární drama *Vlákna* (Velká Británie / Austrálie / USA, 1984, 110 min., režie M. Jackson). Zachycuje následky celosvětové jaderné války na Velkou Británii. Zabírá časový děj od několika týdnů před útokem, až po 12 let po útoku. Ač hraný film s postavami, využívá i dokumentární styl s doprovodným komentářem a statistikami. Děsivě působivé. Nadčasové. Cca do 35 minuty skoro nuda, poté se otevírá nukleární peklo ... Evropská obdoba amerického katastrofického snímku *Den poté* (USA, 1983, 126 min., režie N. Meyer). Zdrucující drama *Day After* je akčnější a americké. *Threads* jsou britská, drsná a ještě temněji ponurá. Povinné sledování především pro libtardismem posedlé chcichcípnouty.*

2. Pracovní materiály

Pożyczní investování a teorie mechanismů (pokračování)

Radim Valenčík

Co se chápe pod navrhováním mechanismů a institucí? – Lze najít několik definic či objasnění těchto pojmů. Za nejsrozumitelnější lze považovat následující: Máme nějakou společnou akci, ve které se buď řeší otázky, jak rozdělit náklady na dosažení co nejlepšího výsledku, nebo jak se o společný výsledek podělit, tak, aby efekt ze

65 „Humor je dobrý nástroj proti dezinformacím, protože zvyšuje odolnost společnosti. Když se lidé umí zasmát nepříteli, cítí se bezpečněji. Zesměšněný nepřítel totiž už takový strach nebude“ hlásá dodal mluvčí Ministerstva zahraničních věcí D. Drake podle https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/ministerstvo-zahranicnich-veci-prokremelske-pohadky.A240515_102347_domaci_pari.

66 Námi staženo bezplatně pomocí https://www.reddit.com/r/czech/comments/1gc0c1m/zde_si_m%C5%AF%C5%BEete_st%C3%A1hnout_prokremelsk%C3%A9_poh%C3%A1dky_od/?rdt=32944.

67 Coby filmový bonus přibalme historické drama *Spanilá jízda* (Československo, 1963, 97 min., režie O. Daněk). Něco mezi Vávrou a Vláčilem (Raději bychom více Vávry a méně „artového“ Vláčila). Překvapí, že všechno končí úplně špatně. Deziluze německého rytíře, (ne)naplněná msta českého zemana. Žádný happyend.

68 *Chernobyl*, USA / Velká Británie, 2019, 5 hod. 11 min. (Minutáž 5. dílu: 59-65 min.). Režie: J. Renck.

69 Kdo má žaludek na DD, může si hodnocení seriálu i vyposlechnout třeba na <https://www.youtube.com/watch?v=NRAUCOaftpg>.

70 Rychločtením ještě na podzim udolán kolegou přenechaný titul Moravec, M.: *Adam Dolník: Svět elitního vyjednavače*. Praha: Martin Moravec 2024. 326 s. ISBN 978-80-11-05367-3. A. Dolník je elitní mezinárodní vyjednavač únosů a odborník na mezinárodní terorismus. M. Moravec je spisovatel a novinář. Titul je osmou z řady jeho zpovědi-knižních rozhovorů ze zajímavými osobnostmi. Vyjednavač zajímavý, a dodejme i ukecaný, je. Mnoho ale neprozrazuje. Téměř nic. Pracuje obvykle v Africe. Zaujmu licitace kolem výše výkupného. Od díla jsme – upřímně – čekali větší bombu. Na delší popovídání ano, ale celá kniha? K tomu zpracovaná formou nepřilíš atraktivní a nepřilíš čtivou. *P.S. Vzadu zůstala cenovka CZK 399. My bychom tolik nedali.* Knižku rychle posíláme dále. Stejně jako – opět přenechanou – publikaci Kmoníčková, H.: *Země, které už nevydávají víza: Diplomatské deníky 1993-2000*. Brno: Nastole. 240 s. ISBN 978-80-7448-134-5. Pro někoho snad i zajímavé, my se s knihou i autorem mjíjme. Turbo rychločtení pouze a jen z povinnosti. Na čas Vánoční máme nadržené nachystánu (snad) lahůdku. Nového Kyšu (Bohužel ne Kotletu) – Kyša, L.: *Syndikát*. Praha: Dobrovský 2024. 280 s. ISBN 978-80-277-4460-2. O tom ale až příště. Bude-li nějaké ... (Na postapo časy se preppersky těšíme).

společné akce byl co největší a pro všechny účastníky přijatelný. K tomu můžeme navrhnout a prosadit (implementovat) různé mechanismy a instituce.

K otázce úspěšnému prosazení legální hry G ve skutečné hře H

Výše uvedené budeme ilustrovat na následujícím příkladu: Vraťme se z hlediska problematiky „úspěšného prosazování“ k otázce vztahu „legální hry G“ a „skutečné hry H“. Není nic objektivního, když řekneme, že zatímco **legální hru G jsme schopni poměrně přesně popsat, při popisu skutečné hry pracujeme vždy s modelem, který se od reality více či méně odlišuje**. Pokud se nám podařilo dosáhnout úspěšného prosazení legální hry G ve skutečné hře H v určité situaci (tj. žádný hráč si ve smyslu Nashovy rovnováhy nemůže polepšit, pokud jednostranně změní svou strategii tím, že začne porušovat pravidla legální hry G), nemusí tato situace trvat věčně. Přesněji – ve většině případů se dříve či později ukáže, že **model skutečné hry, který jsme nazvali H, nepočítá se všemi možnostmi porušení pravidel v legální hře G**, tj. že existují nelegální strategie (které jsme dříve neznali), které v rozšířeném modelu skutečné hry H (v rozšíření toho modelu, se kterým jsme doposud pracovali) umožňují, aby si některý z hráčů či někteří hráči zvýšili svoji výplatu v původní legální hře G volbou (nově objevené) strategie porušující pravidla.

Proto je vhodné označit výchozí legální hru a výchozí model skutečné hry jako G_0 a H_0 (obojí mohou být matematicky definované modely, případně tyto modely mohou být doplněny dalšími prostředky, které je popisují).

Jakmile narazíme na případy, kdy porušení pravidel způsobem, který se doposud nevyskytoval (například tajné použití počítačových programů během šachové partie na toaletě) a se kterým původní legální hra G_0 nepočítala (v případě G_0 nemáme na mysli pravidla hry šachy, ale turnajová pravidla této hry), musíme provést úpravy ve stanovení pravidel legální hry.

Schématicky: Pokud narazíme na případ $H_0 \rightarrow H_1$ (narazili jsme na nelegální strategie, které jsme doposud neuvažovali, musíme vytvořit rozšířenou představu skutečné hry, většinou ve formě modelu doplněného dalšími prostředky popisu) a návazně upravit pravidla legální hry, tj. $G_0 \rightarrow G_1$ (přejít od výchozího modelu k rozšířenému). K tomu:

- Zatímco obvykle platí $H_0 \subset H_1$ (nový popis skutečné hry je rozšířením předcházející), pro model legální hry to neplatí.

- Konkrétní příklad: Buď zavedeme pravidlo zakazující, prokazující a sankcionující používání zakázané strategie (zakážeme používání počítačových programů během turnaje, zavedeme účinnou kontrolu a sankce, aby se podvádět nevyplatilo, pak platí $G_0 \subset G_1$), nebo naopak osvobodíme hru od určitých pravidel či omezení (zavedeme freestylové turnaje, pak neplatí $G_0 \subset G_1$). Úspěšné prosazení ve smyslu Nashovy rovnováhy ve vztahu legální a skutečné hry může být výsledkem obou cest. (To známe z mnoha příkladů z praxe, kdy se to, co lze nazvat „legalizací“ v praxi osvědčilo, nemusí tomu tak být vždy).

Uvedený postup se může opakovat:

$H_0 \rightarrow H_1 \rightarrow H_2 \rightarrow H_3$ atd.

$G_0 \rightarrow G_1 \rightarrow G_2 \rightarrow G_3$ atd.

Příčemž řetězce se mohou větvit.

V dané oblasti je nutné zohlednit výsledky bádání prováděného **Elinor Ostromové** (také nositelky Nobelovy ceny), která aplikací poznatků získaných (mj. o během pobytu v Bielefeldu) s využitím empirického zkoumání a nástrojů evoluční teorie her formuluje pro případ menších lidských komunit základní principy, které je nutné dodržet, pokud má být komunita evolučně stabilní (viz její kniha *Governing the commons: the evolution of institutions for collective action, 1990*). Zde jsou ve stručnosti tato pravidla:

1. Hranice (členové komunity) jsou jasně definované, což umožňuje efektivní vyloučení nezúčastněných osob.
2. Pravidla týkající se přidělování společných zdrojů (podílu členů komunity na společných zdrojích) jsou přizpůsobeny lokálním podmínkám.
3. Kolektivní rozhodování je přístupné pro většinu uživatelů zdroje, kteří tak mají možnost participovat na rozhodovacím procesu.
4. Efektivní dohlížení zajišťují pozorovatelé, kteří jsou sami uživateli zdroje, nebo jsou uživateli pro tuto funkci zmocnění.
5. Rozsah sankcí pro uživatele za porušení komunitních pravidel je odstupňovaný.
6. Mechanismy řešení konfliktů jsou levné a snadno dostupné.
7. Sebeorganizace komunity je uznávána vyšší autoritou.
8. Větší zdroje jsou organizované v podobě několika vrstev vnořených podniků s malými společnými zdroji na základní úrovni, tj. tam, kde počet členů komunity narůstá, je nutné přejít k hierarchizaci, kdy vnořené komunity musejí splňovat předcházejících 7 podmínek.

Celé a v širším kontextu online přístupné zde:

https://www.vsfs.cz/prilohy/tmt_final_web.pdf

Významným způsobem posunul rozpracování Hurwiczovy problematiky návrhu mechanismů a institucí **Roger B. Myerson**. Byl za to odměněn Nobelovou cenou. Rozebereme několik jeho relevantních myšlenek z přednášky *Základní teorie institucí: přednáška na počest Lea Hurwicze* uveřejněné Springrem v roce 2009. Z analýzy Myersonova textu rovněž vyplyne význam role **pozičního investování** a tudíž nezbytnost i aktuálnost teoretické analýzy tohoto fenoménu.

Připomeneme si, že Hurwicz definoval problematiku „úspěšného prosazování“ (tj. to, aby to, co navrhujeme, fungovalo) prostřednictvím Nashovy rovnováhy z hlediska vztahu „legální hry G“ a „skutečné hry H“. Tuto terminologii přebírá i R. Myerson:

*„G (legální hra) je vynutitelná (prosadí se), když její strategické množiny tvoří v H (skutečná hra) omezující množinu, jak ji definovali Basu a Weibull (1991) (omezující množiny jsou uzavřené při racionálním chování). Tato slabší definice vynutitelnosti může připustit velké množství vynutitelných institucí pro dané prostředí, protože velká pravdivá hra H může obsahovat mnoho různých minimálních sad omezení. Tato mnohost se může teoretikům, kteří věří v ekonomický determinismus, zdát jako nepříjemná neurčitost. Já však tvrdím, že **správný matematický model institucí by měl takovou mnohost řešení připouštět, protože skutečné instituce jsou zjevně určovány kulturními normami a tradičními koncepty legitimity, které by neměly žádný prostor pro působení, kdyby ekonomická struktura pravé hry H připouštěla pouze jedno dominantní řešení.***

Například právní pravidla politické ústavy, která jsou napsána na kusu pergamenu v muzeu, mohou být prosazována ve skutečné hře, do níž jsou zapojeny miliony lidí na velkém území. Co by komukoli bránilo napsat jiná pravidla (na větším kusu pergamenu) a jednat podle nich místo toho? Podle jakékoli politické ústavy by takové jednání mělo být trestáno jako vzpoura nebo zrada ostatních, kteří daná ústavní pravidla přijímají. Ale ačkoli se vlastizrada nikdy nevyplácí, definice toho, co je vlastizrada, závisí na libovolném společenském konsensu.

*Všichni chápeme, že široká neshoda ohledně ústavních pravidel a autority může vytvořit anarchii, v níž trpí všichni. Společenský proces určování toho, jaká jsou ústavní pravidla politiky a kdo jsou legitimní vůdci naší společnosti, má tedy základní strukturu koordinační hry s více rovnováhami, kde **výsledek musí záviset na kultuře a tradici prostřednictvím Schellingova bodu, tj. bodu setkání (1960).***

*Zásadní roli Schellingova bodu v základech našich základních politických institucí zdůraznili Hardin (1989) a Myerson (2004, 2008). Novým teoretickým bodem zde je, že Schellingův bod setkání lze rozšířit na otázky výběru mezi více soubory omezení, stejně jako mezi více rovnováhami. Jakmile všichni pochopí, že všichni ostatní se budou omezovat na strategiích v jednom konkrétním ústavním rámci, je pro každého jednotlivce racionální zůstat v příslušné části tohoto ohraničení. Ačkoli lidé mohou být ve skutečné hře H symetrickí, tato symetrie může být narušena v omezující množině G. **Prosazování ústavní omezující množiny může totiž rozhodujícím způsobem záviset na malé skupině speciálně určených osob (tzv. úředníků prosazujících právo), jejichž strategie omezující množiny stanoví, že potrestají každého, kdo se odchýlí od ústavních omezení.***

Jak jsme si již několikrát uváděli, problematika návrhu mechanismů a institucí se potýká se dvěma problémy:

- Nejednoznačností řešení.
- Potřebou vnější autority.

R. Myerson obhajuje možnost většího množství řešení, kdy každé, které se v určité komunitě prosadí, odpovídá „tradici a kultuře“. Odvolává se přitom na „Schellingův bod setkání“. Nebudeme podrobně rozebírat trochu neoprávněně pozapomenutí dílo Thomase Schellinga, ale úvaha o použití jeho řešení je tak trochu „berlička“, protože v případě Schellinga jde o něco jiného. Není náhodou, že R. Myerson explicitně Schellingovy metodické postupy neuvádí, ani s nimi nepracuje.

Odvolat se na „tradici a kulturu“ při konkretizaci řešení je zcela na místě. Ovšem to, co je specifické na „tradici a kulturu“, musíme vyjádřit na **stejné úrovni zobecnění**, v jaké konkretizujeme nákladní model, jinak z toho povstává svévole závěrů s možností naprosto odlišných doporučení.

Zde je na místě připomenout problém **evoluční stability** jakékoli komunity (ta je rovněž definována prostřednictvím Nashovy rovnováhy). „Tradice a kultura“ je zpravidla tím, co evoluční stabilitu komunit zabezpečuje. V návaznosti na to si ukážeme, že naprosto zásadní otázkou je **odolnost komunit vůči fenoménu pozičního investování**.

R. Myerson se vydal jinou cestou. Hledá „malou skupinu speciálně určených osob“. Jak najít malou skupinu speciálně určených osob, které budou jednat poctivě a kvalifikovaně? R. Myerson k tomu uvádí: „*Ústava může být účinná pouze tehdy, pokud existují činitelé, kteří očekávají, že budou za uplatňování jejich pravidel odměněni. Zejména musí určit úředníky, od nichž se očekává, že budou stíhat porušování a další porušování ústavy, aby zbytek obyvatelstva od takových nezákonných kroků odradili. Co však tyto úředníky nutí vykonávat jejich úřední funkci? Problém přimět lidi, aby dělali to, co mají, je samozřejmě to, čemu říkáme problém morálního ohrožení. Základní problém přimět vládní úředníky, aby prosazovali ústavní pravidla, je tedy **problémem morálně-bezpečnostního působení na vyšších úrovních státní správy.***“

Otázkou je, zda je případně hned na prvním místě role „malé skupiny speciálně určených osob“ uvést „stíhání porušování“. Dále R. Myerson uvažuje problém problému „**morálně-bezpečnostního působení na vyšších**

úrovních státní správy“: „Aby se zneužití moci zabránilo, musí úředník očekávat, že se mu bude dařit lépe, když bude jednat tak, aby správně prosazoval pravidla, a musí tedy **očekávat značné odměny**, které by v případě odhalení důkazů o zneužití moci propadly. **Za předpokladu neutrality rizika musí být velikost těchto odměn rovna alespoň potenciálnímu zisku, který by úředník mohl získat ze zneužití pravomoci, děleno pravděpodobností, že by takové zneužití pravomoci bylo odhaleno.** Pokud je tedy pokušení velké a pravděpodobnost odhalení malá, mohou být mocní úředníci třeba velmi dobře odměňováni. Měli bychom tedy očekávat, že **vedoucí představitelé základních politických institucí budou velmi dobře odměňovanou elitou, vysoce motivovanou potřebou zachovat si svá privilegia**“.

Všimněme si blíže této části: „Za předpokladu **neutrality rizika** musí být velikost těchto odměn rovna alespoň potenciálnímu zisku, který by úředník mohl získat ze zneužití pravomoci, děleno pravděpodobností, že by takové zneužití pravomoci bylo odhaleno.“ „Neutrality rizika“ **vůči čemu?** To není jasné (ani v původním anglickém textu). Může to mít několik interpretací.

Podívejme se na uvedenou formulaci z hlediska hlavního sdělení: Když dáme „nejvyšším úředníkům“, „malé elitě“, „vedoucím představitelům základních politických institucí“ (jedno jak je nazveme) velmi vysoké platy, budou mít zájem na dodržování pravidel (tj. nepodvádět, být těmi strážci, kteří uhlídají ostatní strážce). Čím vyšší odměna či plat, tím budeme mít větší jistotu, že nebudou podvádět. – Opravdu? Nebo **vysoký plat nebude neutrální vůči riziku odhalení podvodu?** Tj. čím vyšší plat, tím více budou moci korumpovat své okolí sestávající se z těch, kteří mají nižší platy a současně jsou „strážci nižšího řádu“ (ve smyslu Hurwicovy hierarchie); jako takoví mohou odhalit, že „vyvolený“ podvádí. To přece známe z praxe, že někdo, kdo je ve velmi významné pozici, využívá svůj plat i privilegia ke korumpování podřízeného okolí.

Ale ještě tu máme příslušníky stejné úrovně elity. Tedy té nejvyšší úrovně. Třeba ti budou mít hlavní zájem uhlídat se navzájem. K tomu R. Myerson dále uvádí: „**Naše pojetí ústavy je tedy neúplné, pokud ignorujeme zásadní roli těch, kteří očekávají, že budou požívat výsad vysokých úřadů podle ústavy a jsou proto jsou dobře motivováni k tomu, aby jednali na jeho podporu.** Z čistě strukturalistického hlediska by se mohlo zdát, že politickou ústavu lze plně definovat stanovením (1) souboru politických funkcí, (2) pravomocí, výsad a odpovědnosti těchto funkcí a (3) postupů pro výběr budoucích držitelů těchto funkcí. Abychom však mohli plně charakterizovat politickou ústavu jako samonosný dynamický systém zasazený do skutečné hry, v níž jsou lidé symetričtí, **musíme také specifikovat (4) privilegované jedince, kteří tyto úřady v určitém počátečním okamžiku skutečně zastávají (nebo kteří očekávají, že budou v prvních volbách na užším seznamu vážných kandidátů na tyto úřady).**“

Podívejme se na navazující Myersonovy úvahy a doporučení:

„Ve skutečnosti by byl kandidát na funkci požádán o složení kauce, která by byla úředníkovi vrácena při odchodu do důchodu, pokud by se neprokázalo pochybení. Takový plán se zdá být jednoduchým a účinným řešením základního problému vládní agentury. Vytváří však nový problém morálního nebezpečí na nejvyšší úrovni, protože předpokládá, že **vedoucí představitel, který kontroluje jmenování do vysokých funkcí, bude mít motivaci usvědčit úředníky ze zneužití pravomocí a přeprodat jejich funkce.** Celé schéma závisí na příslibu, že **vysocí úředníci budou náležitě posuzováni, takže mohou očekávat, že budou odměněni za správnou službu a potrestáni za zneužití moci, ale nemusí existovat žádná neutrální strana, která by takové soudy vynášela.** Úředník se musí vždy obávat, že ostatní v mocenské struktuře budou v pokušení ho odsoudit za špatný výkon funkce a prodat jeho postavení někomu jinému.“

K tomu existují dvě zásadní námítky:

1. Zavádí se velmi tvrdý majetkový census v oblasti pasivního volebního práva. Ti, kteří nemají miliony (či miliardy), se do vysoké funkce nedostanou. Nerozhoduje morální a intelektuální úroveň, ale peníze. Naprostá dominance pozičního investování. – To by ovšem nebylo to nejhorší.

2. Už v roce 2013 jsme popsali, jak by se takto vzniklá elita mezi sebou navzájem „hlídala“:

„Empirický výzkum na základě modelu se zabýval mj. i otázkou, co udělá hráč, který ve hře typu Tragédie společného (společné pastviny či společné zásoby vody) zjistí, že jiný hráč porušil obecně přijaté zásady. Většinou se uvažují alternativy – a) oznámí to ostatním, b) začne rovněž porušovat obecně přijaté zásady, c) neudělá nic. Existuje však ještě jedna možnost, jak se hráč, který zjistil porušování obecně přijatých zásad, zachová. Totiž to, že začne hráče porušujícího obecně přijaté zásady vydírat. **Návazně na to i krytí, příp. protěžovat v rámci institucionálních struktur. Vztahy vydírání, krytí a protěžování bývají vzájemné. Podstatné je, že afinity, které na tomto základě vznikají, nelze vykompenzovat ústupkem ve výplatě, a to právě proto, že o nich nejsou ostatní hráči informováni. Jakmile se v určitém společenském systému rozbují vztahy vzájemného krytí porušování obecně přijatých zásad, snižuje se pro určitou část hráčů riziko, že budou odhaleni a potrestáni. Naopak. Podmínkou toho, aby se někdo stal součástí sítě afinit, která predeterminuje vznik koalic v různých společenských lidí (včetně různých institucí a to i těch, které mají bránit porušování obecně přijatých zásad), je právě to, „aby se na něho něco vědělo“, tj. aby se porušení obecně přijatých zásad dopustil. V této situaci dochází k prorůstání institucionálního systému společnosti tím, co jsme nazvali strukturami založenými na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad. - Podstatný výsledek úvah odvozených od modelu predeterminování koalic pod vlivem afinit a modelu vycházejícího ze hry typu Tragédie společného je, že za určitých podmínek může**

ve společnosti dojít k tomu, že na síť afinit vznikajících na bázi pozičního investování, naváže tvorba sítí finit založených na vzájemném vydírání, krytí a protěžování v důsledku toho, že určitá část hráčů o sobě vzájemně ví, že porušují obecně přijaté zásady, zatímco většina ostatních hráčů tuto informaci nemá.“

Radim Valenčík a kol.: *Perspektivy a financování odvětví produktivních služeb*, EUPRESS, Praha 2014, s. 84. Celé ke stažení zde:

https://www.vsfs.cz/prilohy/konference/lk_2014_perspektivy.pdf

Teoretické základy analýzy struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad uveřejněny zde: ČERNÍK, Ondřej and VALENČÍK, Radim. (2013). *Von Neumann-Morgenstern Modified Generalized Raiffa Solution and its Application*. Contributions to Game Theory and Management. 2013. Vol. VII. St. Petersburg State University. St. Petersburg, pp. 393-403.

Jak tedy zabránit degeneraci mocenských elit? To je hlavní otázka, ve kterou vyúsťují úvahy R. Myersona. Takto interpretuje L. Hurwicze:

„Hurwicz (1998) uznává, že strážní úředníci suverénní politické instituce musí být v jistém smyslu organizováni do kruhu vzájemného monitorování a posuzování, kde jsou činy každého jednotlivce monitorovány a posuzovány ostatními členy tohoto kruhu. Je-li však jednatel i v takovém kruhu povolán k monitorování jednání nějakého jednotlivce j, může monitorované jednání zahrnovat monitorování ještě jinými jednotlivci, což dále rozšiřuje rozsah činnosti, kterou musí být jednatel i připraven sledovat. Zdá se tedy, že určitý kolektivní aspekt základního procesu rozhodování je nevyhnutelný. V rámci vládnoucí politické frakce, která nepřipouští žádný vyšší odvolací soud, může členství ve frakci vyžadovat, aby jedinec byl zjevně informován o obecném stavu ostatních členů, třeba formálně účasti na pravidelných frakčních schůzích nebo neformálně tím, že bude udržovat aktuální informace ve frakční síti drbů.“ ...

„V naší základní teorii institucí bychom si tedy měli uvědomit, že politické instituce jsou vytvářeny politickými vůdci a političtí vůdci potřebují aktivní podporovatele. Stejně jako bankéř musí mít i vůdce důvěru v přísliby budoucího úvěru a musí si jich vážit jako odměny za současnou službu. Vztah důvěry vůdce s jeho vnitřním okruhem vysokých úředníků a stoupců vyžaduje, aby tito jednali kolektivně a kontrolovali a ověřovali jeho úsudky vůči některému z nich. Takový vztah důvěry se skupinou příznivců, dostatečně malou, aby ji vůdce mohl osobně sledovat, ale dostatečně velkou, aby mohla účinně kontrolovat větší vládní instituce, je nejcennějším aktivem politického vůdce. Členové této skupiny navíc musí sdílet pocit identity, neboť každý z nich si musí být jistý, že vůdcevo nesprávné potrestání kteréhokoli z nich by mohlo způsobit ztrátu důvěry ve vůdce u všech ostatních.“ ...

„Vytváření základních institucí politickými vůdci se tak může ultimativně opírat o pocit identity mezi členy skupiny, která je dostatečně malá na to, aby se shromáždila u společného soudu, který by projednal případ některého z nich. Z tohoto pohledu můžeme dát smysl případům, kdy v historii stály v čele mocných politických sil malé skupiny lidí, které spojovaly užší formy identity, jako jsou rodinné vztahy nebo staré školní vazby či pouta osobní loajality ke svému vůdci, i když se může zdát, že tyto osobní vazby nemají žádný vnitřní vztah k postoji kohokoli k velkým otázkám národní politiky. Stejně jako socialisté devatenáctého století můžeme snít o velkých utopických sociálních reformách, ale měli bychom si uvědomit, že instituce jakýchkoli takovýchto odvážných nových svět by byl postaven na užších frakčních základech, organizovaných politickými vůdci, jejichž prvořadým úkolem je udržet si pověst a odměňovat své věrné stoupence.“

Příliš mnoho intuitivních prvků tam, kde by měla nastoupit přesná teorie. A příliš sporné příklady, např. hledání řešení v nepotismu. Jak jsme ukázali v předcházejícím pokračování, při vytváření užších a nejužších vztahů zpravidla se dříve nebo později prosadí vztahy založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.

To si uvědomuje i R. Myerson, a tak přichází s myšlenkou „poslední záruky“, aniž by ovšem tušil, že právě tím pádně vydává svědectví o stavu současného světa:

*„Přežití politické instituce tedy musí záviset na tom, zda ji vede nějaká frakce nebo základní skupina vlivných úředníků, kteří sdílejí základní důvěru ve vzájemný úsudek. Členové této skupiny mohou v podstatě tvořit soud, kde má každý z nich právo být souzen před případným trestem nebo ztrátou výsad. U takového soudu by byly důkazy o nesprávném postupu proti kterémukoli z nich běžně slyšeny, takže všichni členové skupiny by měli být schopni posoudit, zda byl výsledný rozsudek vyneseno správně. Kolektivní sankce proti nesprávným rozsudkům u tohoto soudu by mohla spočívat v tom, že by členové této vládnoucí frakce ztratili vzájemnou důvěru, takže by všichni přešli k rovnováze, kdy každý oportunisticky zneužívá své individuální moci. **Můžeme předpokládat, že v konkurenčním světě by si frakce dlouho neudržela politickou moc nad velkou společností, pokud by její členové nedokázali řešit problémy s volnou soutěží v kolektivních akcích na obranu své moci proti výzvam ze strany jiných potenciálních frakcí (Myerson 2008).** Za tohoto předpokladu by se kterákoli členka vládnoucí frakce mohla cítit chráněna očekáváním, že s ní její kolegové nemohou špatně zacházet, aniž by riskovala všeobecnou ztrátu vzájemné důvěry v rámci frakce, což by ohrozilo výsadní postavení všech.“*

To ovšem nastoluje otázku: Žijeme v „konkurenčním světě“ (a pokud ne, tak proč)? K tomu:

1. Žijeme v „konkurenčním světě“ v tom smyslu, že pokud dojde ke zneužití moci (rozkrádání shora ve velkém, používání dvojího metru k udržování poslušnosti, dosazování vydíratelných osob do funkcí, které by měly systém

chránit před zneužitím moci apod.)? – Ne. Žijeme v globálním systému, který ovládla současná globální moc a který je běžnou „mezistátní“ konkurencí nereformovatelný. Ke struktuře globální moci viz:

<https://radimvalencik.pise.cz/10793-struktura-soucasne-globalni-moci.html>

Z tohoto světa se pomalu, s řadou rizik a obrovskými ztrátami dostáváme pomalým, váhavým procesem vytváření vícepolárního, tj. konkurenčního světa, např. v rámci iniciativy BRICS, ale i tím, že globální moc tu či jinde naráží na bariéry toho, co potřebuje prosadit k udržení funkcí vlivových sítí založených na poskytování inside informací.

2. Na tom, že svět dospěl do stádia degenerující globální moci mají určitý podíl i ti, kteří od počátku hledali „elitářské řešení“ v podobě „malé skupiny speciálně určených osob“. Tudy cesta prostě nevede a teorie se zde zpronevěřila sama sobě. Výsledkem nikdy nemůže být nic jiného než to, co s obrovskou intuicí předpověděl J. Tolkien, propojení toho, co je zplozeno pozičním investováním a strukturami založenými na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad:

Jeden prsten vládne všem,

Jeden jim všem káže,

Jeden všechny přivede,

do temnoty sváže

Kudy tedy vede cesta k nalezení mechanismů a institucí, které by byly dostatečně odolné proti zneužití moci?

Existuje vůbec, má smysl ji hledat, není to stejně neřešitelný problém jako hledání „pevného bodu ve vesmíru“ nebo „kamene mudrců“?

Ukážeme, že tato cesta existuje, a zformulujeme základní požadavky, kterým musí řešení stability systému mechanismů a institucí vyhovovat v podmínkách:

- Dynamického vývoje technologií.

- Velké a složitě strukturované lidské pospolitosti.

- Deformací vzniklých neřešením tohoto problému (bujení endoparazitů a endopredátorů na po „Petriho misce“ evolučního úspěchu, který přinesl dynamický technologický pokrok).

- Konkrétněji: Propojením struktur vzniklých propojením pozičního investování a tvorby struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad (vzájemného vydírání a protěžování v institucionálních strukturách), které přerostlo v globální systém.

Dlužno zdůraznit, že jde o řešení teoretické, které ovšem musí být dostatečnou oporou při řešení daného problému v rovině praktické.

Základní předpoklady stability mechanismů a institucí

V návaznosti na předcházející část a některé podnětné, ale i sporné myšlenky R. Myersona formulujeme následující požadavky na přístupy, kterým musí vyhovovat zabezpečení stability mechanismů a institucí vůči degenerativním procesům spojeným se zneužitím moci:

1. Neustále musíme mít před očima otázku L. Hurwicze „*Ale kdo bude hlídat strážce?*“, kterou pojmenoval svoje vystoupení při příležitosti získání Nobelovy ceny.

2. Řešení musí počítat s rolí elit, ale nemůže být elitářské (elity samy sebe neuhlídají, jde o komplexní řešení, ve kterém je nutné počítat s aktivitou celé lidské pospolitosti, pochopitelně i v globálním měřítku).

3. Při tomto řešení je nutné sledovat dva parametry:

- Jednoznačnost řešení tak, aby docházelo k reálnému sjednocování (té může být dosaženo i vhodným teoretickým zahrnutím parametrů sociálního, kulturního apod. společenského kontextu), ale nemůže být ponecháno na libovůli těch, kteří by odlišným způsobem mohli prosazovat „své“ řešení jako nejvhodnější. (Při řešení problematiky jednoznačnosti nemůže teorie „vyklidit prostor“.)

- Omezení roli berličky typu „deus ex machina“ („malé skupiny speciálně určených osob“ apod.), tj. vnější autority či nezávislého arbitra, hledat řešení v samonosných mechanismech fungování lidské komunity v lokálních podmínkách i na globální úrovni. (Místo „nezávislého arbitra“ je třeba vyvíjet „sebevynutitelné“ řešení.)

4. Významnou oporou tohoto řešení může sehrát **program „malého sjednocení teorie her“**, tj. Nashův program v Trockelově interpretaci, kterým se řeší otázka, jak „spárovat“ kooperativní a nekooperativní řešení her, v rámci kterých se řešení rozdělí výnosů ze společné akce.

5. Návazně pak důležitou roli patrně sehráje i **program „velkého sjednocení“ teorie her**, v rámci kterého dojde ke sjednocení přístupu v tradici L. Hurwicze programu navržení a prosazení optimální mechanismů a institucí v tradici E. Ostromové, které aplikuje pojetí stability jakéhokoli druhu na evoluční stabilitu lidských komunit (být chápány v omezeném rozsahu). Zde je důležité:

- Vycházet z toho, že definice „úspěšného prosazování legálních her“ (L. Hurwicz) a „evoluční stability lidské komunity“ mají svůj základ v Nashově rovnováze, ale pracují s tímto klíčovým pojmem odlišně. Velké sjednocení musí obojí popsat jako projev jednoho a téhož předpokladu stability systému.

- Definice evoluční stability je velmi úzce spojena s hrou typu „Tragédie společného“ s opakováním. Součástí nelezání řešení musí být to, jak v podmínkách existence pozičního investování uchránit systém před tvorbou

struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad, resp. jak ze systému, který je tímto fenoménem již kontaminován, postupně tyto struktury vytlačit.

- Zde je nutné vnímat i Hurwiczovo rozlišení „slabého“ a „silného“ „úspěšného prosazování“, které má zjevně obdobu i ve „slabé“ a „silné“ evoluční stabilitě kmene. Patrně půjde vždy o určitou míru stanovenou tím, jaká část komunity bude pravidla porušovat a jak je „sebevynutitelnost“ Nashových rovnováh, které jsou tímto řešením, tj. samoprosaditelnost řešení z tohoto hlediska silná.

6. Jednou z klíčových a zásadních otázek je: **Co je základem evolučně stabilní strategie lidské pospolitosti na vzájemně propojených lokálních a globální úrovni v podmínkách dynamického technologického pokroku?** Bez odpovědi (byť jen částečné) se nepodaří orientovat hledání odpovědi na výše uvedené otázky.

Jakkoli se to na první pohled nezdá, jakkoli může převládat prvotní skepse, má řešení uvedených otázek nejen elegantní podobu, ale orientuje i na velmi konkrétní praktické řešení, kterému, alespoň na první pohled, by nemělo nic překážet. Prezentací tohoto řešení odhalíme, co překáží, což je jeden z nejvýznamnějších výsledků.

Vše, co bylo doposud napsáno, lze chápat jako určitý úvod k řešení základní otázky, kterou jsme formulovali již dříve: **Kudy tedy vede cesta k nalezení mechanismů a institucí, které by byly dostatečně odolné proti zneužití moci?**

Tuto otázku lze (z hlediska programu „velkého sjednocení“ v rámci teorie her formulovat i takto: **Co je evolučně stabilní strategií lidské pospolitosti na lokální i globální úrovni v podmínkách dynamického technologického rozvoje?**

Na první pohled se zdá, že na takto náročně položenou otázku nelze dát v dohledné době odpověď. Vždyť se to ne zcela podařilo E. Ostromové v případech malých, většinu zaostalých lidských komunit, kterými se zabývala. Na druhé straně v našem přístupu disponujeme teoretickými nástroji, které ve své době neměla. Konkrétně modelem finančního trhu pojatého jako nabídka investičních prostředků a investičních příležitostí v tom nejširším smyslu.

Nyní uděláme nejdůležitější krok – položíme si otázky: Pokud je **poziční investování** založeno na tom, že jeden z hráčů investuje do realizace takových vlastních investičních příležitostí, které vedou ke **snížení výnosnosti** investičních příležitostí druhého hráče či do **zamezení využití jeho investičních příležitostí**, tak co je **opakem** pozičního investování?

Z čistě formálního hlediska lze říci, že je to investování do realizace takových vlastních příležitostí, které vedou ke **zvýšení výnosnosti investičních příležitostí** druhého hráče či ke **generování investičních příležitostí**, kterými disponuje druhý hráč.

Zde je třeba poznamenat, že se jedná o jiný případ, než který je popsán základním modelem finančního trhu, kdy jeden hráč poskytuje investičních prostředky k realizaci výnosnějších investičních příležitostí druhého hráče. Zde se jedná o to, že výsledek realizace vlastních investičních příležitostí jednoho z hráčů je zvýšení výnosnosti investičních příležitostí, kterými disponuje druhý hráč (případně druzí hráči), a to včetně možnosti generování nových investičních příležitostí, tj. těch, kterými dříve nedisponovali.

V tomto smyslu je nutné konkretizovat pohled na to, co znamená využívání investičních příležitostí podle míry jejich výnosnosti (ve smyslu základní otázky efektivnosti finančních trhů). Zde je nutné rozlišit **investiční příležitosti na primární a indukované**, přičemž při hodnocení celkového výnosu je nutné brát **souhrnný efekt z primárních i indukovaných investičních příležitostí** v určitém časovém období.

Úvaha opírající se o teoretické nástroje, kterými nyní disponujeme, byť jen v čistě formální rovině, vyhovuje (při prvním „ohledání“) požadavku dostatečně silné prosaditelnosti ve smyslu pohledu prizmatem Nashovy rovnováhy: **Pokud by začal někde fungovat subsystém založený na tom, že hráči upřednostňují investování do využití investičních příležitostí, které kromě primárního efektu v jejich prospěch vedou ke vzniku indukovaných investičních příležitostí druhých hráčů, na výnosu ze kterých mohou také určitým způsobem participovat, přitom tyto vztahy jsou vzájemné, bude systém velmi odolný proti jeho zhroucení do podoby, kdy převládne „opak“, tj. poziční investování.** Tj. i v případě, že někteří hráči změni svoji strategii orientovanou na využívání primárních i indukovaných investičních příležitostí, nebudou mít ostatní hráči důvod ke změně původní strategie. Systém může vniknout i ve velmi nepříznivých podmínkách kontaminovaných jak pozičním investováním, tak i strukturami založenými na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.

Tato úvaha provedená ve velmi abstraktní rovině, bez naplnění konkrétním obsahem se zdá být dostatečně nadějná, abychom se vydali cestou nalezení její vhodné interpretace, tj. konkrétní představy a od této představy se odvíjejícího způsobu řešení problému evolučně stabilní strategie lidských komunit v podmínkách dynamického technologického rozvoje.

Interpretace abstraktního vymezení evolučně stabilní strategie lidských komunit v podmínkách dynamického technologického rozvoje

Hledáme mechanismy a instituce, které by umožňovaly využívat primární a indukované investiční příležitosti hráčů podle míry jejich souhrnné výnosnosti v určitém časovém horizontu. Jedná se o takové investiční příležitosti,

kdy jejich realizace jedním hráčem zvyšuje výnosnost investičních příležitostí druhých hráčů, případně generuje nové investiční příležitosti určité skupiny hráčů.

Nemusí se jednat o „nic nového pod sluncem“. Spíše to bude něco, co už funguje, ale co se prizmatem teorie schopné vyhmátnout v realitě jako klíčové, ukáže v novém světle. V daném případě je jednou z nejsnázeji představitelných interpretací role **tvůrčích mezigeneračních týmů**. Ne náhodou jsme se této problematice věnovali již dříve, mj. zpracovali jsme k tomu online dostupnou monografii, viz:

VALENČÍK, Radim a kol. *Tvůrčí mezigenerační týmy: základ inovačního potenciálu i realizátor změn*. Praha: VŠFS, 2022. Edice SCIENCEpress. ISBN 978-80-7408-240-5, online dostupné zde:

https://www.vsfs.cz/prilohy/tmt_final_web.pdf

Rivalita (která vždy doprovází podněty k pozičnímu investování) je zve převážena komplementaritou účastníků týmu, kdy přínos každého umožňuje zvýšit přínos všech ostatních.

V uvedené monografii je mj. i kapitola nazvaná „*Co je základem evolučně stabilní strategie člověka (lidských komunit)?*“ (s. 70-71), která vhodným způsobem konkretizuje výsledek, ke kterému jsme dospěli.

To, že klademe důraz na mezigenerační aspekt, souvisí s otázkou evoluční stability příslušného typu komunity z hlediska řešení problému nastupnictví. V monografii je podrobně popsáno.

Pokud budeme tvůrčí mezigenerační tým považovat za jednu z institucí, vyvstává otázka, jaké mechanismy rozdělení výnosů ze společné akce jsou pro instituci tohoto typu nejvhodnější.

Ještě před odpovědí na tuto otázku však vyvstává ještě jedna: Jak výrazně zvýšit počet fungujících tvůrčích mezigeneračních týmů ve společnosti tak, aby mohlo dojít k jejich „zesíťování“ a tím zvýšení jejich evoluční odolnosti i ekonomické efektivity jejich působení na ekonomický růst (a změnu charakteru ekonomického růstu). Vždyť v současné době i historicky dlouhou dobu přetrvávající tvůrčí mezigenerační týmy svádějí v současné době zápas o přežití s prostředím, ve kterém působí.

I na tuto otázku jsme dali odpověď již dříve v monografii, která navázala na předešlou, viz:

VALENČÍK, Radim a kol. *Metodologická role vize při orientování, integrování a využití výzkumu zaměřeného na problematiku společenského vývoje*. Praha: VŠFS, 2023. Edice SCIENCEpress. ISBN 978-80-7408-263-4, online dostupné zde:

https://www.vsfs.cz/prilohy/lk_metodologicka_role_monografie.pdf

Konkrétní odpověď nalezne zájemce v části 6. *Jaká by mohla být vize univerzity* (od s. 57), zejména v podkapitolách 6.8 *Jak nastartovat týmovou práci* (s.73) a 6.9 *Absolventská síť univerzity* (s. 75). Velmi důležitá je subkapitola 6.12 *Koncept vize univerzity ve společenském a globálním konceptu* (s. 79), ve které najde zájemce osnovu pro zformulování vize univerzity, jejímiž výstupy by byla absolventská síť vyústějící v tvorbu a doplňování tvůrčích mezigeneračních týmů. Zde je institucionální aspekt rozpracován velmi podrobně.

Z hlediska institucí se tedy jedná o vazbu **UNIVERZITA-ABSOLVENSTKÁ SÍŤ-TVŮRČÍ MEZIGENERAČNÍ TÝMY**. Zbývá **odpovědět na otázku mechanismů rozdělování efektů ze společných aktivit** v rámci nastíněné struktury.

Poznámka k problematice umělé inteligence a využívání investičních příležitostí spojených s rozvojem schopností člověka: Problém umělé inteligence se někdy (a bohužel stále častěji) chápe tak, že člověka jako takový bude stále více nahrazován, až pro jeho uplatnění nezbyde prakticky žádný prostor. Tento názor svědčí jak o nepochopení toho, co je to současný (jakkoli zdokonalovaný) typ umělé inteligence, a co hůř, i o nepochopení toho, co jsou to specificky lidské schopnosti. Otázka, kterou je v této souvislosti a v první řadě nutno postavit zní: **Které lidské schopnosti jsou nahraditelné současným typem umělé inteligence a které jsou tudíž PODŘADNÉ, které schopnosti jsou SPECIFICKY LIDSKÉ, a tudíž stávajícím typem umělé inteligence nesubstituovatelné?**

Z tohoto hlediska lze roli umělé inteligence chápat tak, že nahrazování **podřadných** lidských schopností zásadním způsobem **rozšiřuje prostor pro rozvoj a kultivování specificky lidských schopností, tj. schopností vyššího řádu a člověku (z hlediska jeho roli i naplnění života smyslem i prožitkovým bohatstvím) nejvladnějších**. Nabízí se tím cesta k sebepoznání (ve společenském i individuálním měřítku) k tomu, **co dělá člověka člověkem**. Pro návrat k přirozené trajektorii vývoje na bázi evolučně stabilní strategie zcela zásadní.

Univerzity disponují odbornými kapacitami (v naší zemi dokonce na špičkové úrovni), které jsou schopny jak z pozice technologií, na kterých je založena umělá inteligence, tak z hlediska disciplín zabývajících se člověkem identifikovat, které schopnosti jsou nikoli podřadné, a **měly by výrazně omezit vzdělávání zaměřené na získání podřadných schopností** (tak jako na středních ekonomických školách byla po rozšíření diktafonů omezena a následně i zrušena výuka do té doby tak prestižního předmětu, jakým byl těsnopis).

K otázce řešení v oblasti mechanismů

Zde je nutno rozlišit dvě úrovně:

1. Začneme tou jednodušší, kterou máme již dobře zpracovanou. Univerzity by se začaly chovat jinak, pokud byly financovány na bázi toho, co jsme na přelomu milénia nazvali „přenesenou cenou“, tj. ať každý platí až z toho,

co mu vzdělání vynese, podle toho, co mu vzdělání vynese a přímo tomu, kdo mu vzdělání poskytl“. K tomu byl dokonce zpracován a projednán v Poslanecké sněmovně v únoru 2002 „*Návrh zákona o změně financování na vysokých školách*“. Předkladatelem byl P. Matějů, který jej s týmem (ve kterém jsem možnost rovněž působit) zpracoval. Návrh neprošel o dva hlasy, již tehdy byla parlamentní levice z větší části zmanipulována a nechápala, co se ve společnosti na lokální i globální úrovni odehrává. Podrobně je návrh popsán zde:

Radim Valenčík a kol.: Perspektivy a financování odvětví produktivních služeb, EUPRESS, Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., 2014, online:

https://www.vsfs.cz/prilohy/konference/lk_2014_perspektivy.pdf

Na úrovni univerzit máme teorii mechanismů rozpracovanou hodně konkrétně.

2. Pokud jde o tvůrčí mezigenerační týmy, tak zde mají mechanismy zajišťující jejich fungování podobu, která někoho překvapí: **Nejde ani tak o rozdělování finančních částek, ale jako o možnost být součástí týmu.** (To je ta hlavní idea, se kterou je nutné v dané oblasti pracovat.) Přitom oboustranně, aby si tým udržel klíčové osoby a osoba, která má zájem, se udržela (zejména neformálně, jako plně akceptovaná na základě svých výkonů) v týmu. (S tím souvisí i řešení problematiky začlenění handicapovaných a vyloučených, kterému je nutné se věnovat samostatně.)

Čtenář sám může porovnat, které řešení (zda „čistě elitářské“, nebo komplexní vycházející z „velkého sjednocení v rámci teorie her“) je realističtější, propracovanější, obsahuje méně nerealistických předpokladů, více odpovídá na to, s čím se setkáváme v realitě, obsahuje vizi pozvednutí společnosti do vyššího „levelu“ apod.

Úskalí, kterým procházíme, je vymezeno dvěma alternativami, z nichž každá je nejen neprůchodná, ale vydat se touto cestou či pokračovat v ní hrozí katastrofou. Konkrétně:

- Jakkoli je to lákavé, **nelze spoléhat jen na řešení „shora“, které se „upeče“ na úrovni současných mocenských elit.** Ty selhaly a racionálně uvažující člověk to nemůže nevidět. Selhala i teorie, která na řešení jen v rovině elit spoléhala. Přestala být konzistentní a nejen rozpaky, ale i určitou reflexi lze identifikovat i v současných pracích zkušenějších autorů.

- Patrně ještě **větší nebezpečí spočívá v iluzi, že k tomu, aby přišlo řešení „zdola“, stačí dostatečná úroveň naštvanosti většiny, či přímo její zoufalství.** Jenže zoufalí lidé dělají jen zoufalé věci a jsou snadno manipulovatelní.

Řešení v teoretické rovině (návrh prosaditelných mechanismů a institucí) proto musí mít **komplexní podobu**, která počítá s aktivitou a **konvergencí či spíše synergií motivů (pohnutek) všech členů společnosti, včetně těch, kteří jsou handicapováni či vyloučeni.** A musí obsahovat podstatnou část konkrétních návrhů a kroků, které „nelze odmítnout“, protože jejich přínos je zřejmý:

- Bude nutné se vrátit k prozkoumání toho, jak a proč (jaké byly příčiny a kdo se v tom angažoval) byl **rozvrácen australský model financování vysokého školství HECS, zasabotován americký model MyRichUncle, při realizaci zprzněn a zdiskreditován britský model reformy financování vysokého školství,** který byl původně skvěle připraven Nicholasem Barrem (viz např.

https://www.researchgate.net/publication/40395662_Ceske_vysoke_skolstvi_na_krizovatecne_investicni_pristup_k_financovani_studia_na_vysoke_skole_v_sociologicke_reflexi).

Vše není tak dávná a je to práce pro ekonomické historiografy. Bez návratu k financování univerzitního školství na bázi mechanismů vycházejících z principu „*ať každý platí až z toho, co mu vzdělání vynese, podle toho, kolik mu vynese, a přímo tomu, kdo mu vzdělání poskytl*“ (tento mechanismus jsme nazvali „**přenesenou cenou**“, protože každý platí tím, jak je jeho přírůstek vzdělanosti oceněn v budoucnu) nezačne fungovat ekonomická změna, která povede ke zlepšení stavu společnosti.

Poznámka: V době, kdy bylo aplikování financování univerzitního školství prostřednictvím přenesené ceny na vzestupu (inspirované M. Friedmanem jeho prací z roku 1955 a následně formulované i v jeho *Kapitalismu a svoboda*), tj. kolem roku 2000, byly v hlavních směrech vybudovány a dále rozvíjeny i základy teorie mechanismů a institucí. Shodou okolností nedošlo ke vzájemnému propojení těchto dvou perspektivních oblastí rozvoje lidského poznání. Přenesená cena, jejíž uplatnění by vedlo i k výraznému institucionálnímu zjednodušení a posílení tržních prvků ve financování univerzitního školství, přitom současně bylo sociálně vstřícné vůči chudším vrstvám společnosti, bylo **ideálním, resp. učebnicovým příkladem řešení, po kterém volal L. Hurwicz a jeho pokračovatelé.** Plně vyhovovalo konvergenci, a dokonce i synergií motivací, bylo poměrně silně prosaditelné (ve smyslu vztahu legálních a skutečných strategií), dokonce vyhovovalo i požadavku monotonicity ve vztahu různým systémům financování univerzitního vzdělání existujících ve světě. Tehdy se však nenašel nikdo, kdo by měl dostatečnou průpravu v obou oblastech a „sestýkoval“ výsledky bádání v těchto oblastech.

- Aby se prokázala obecnost řešení je vhodné problematiku financování univerzitního školství spojit s návrhem mechanismů, které vytvářejí synergií motivací všech zúčastněných subjektů (pojištěnců, pojišťoven, poskytovatelů příslušných služeb, firem) v rámci systému penzijního pojištění k prodloužení doby dobrovolného produktivního uplatnění člověka.

- Trpělivá práce v terénu zaměřená na podporu tvůrčích mezigeneračních týmů (jejich nalezení, analýza a přenos zkušeností, metodika přerůstání startupů v tvůrčí mezigenerační týmy apod.).
- Orientace univerzit, resp. jejich částečně samostatných organizačních složek na spolupráci s tvůrčími mezigeneračními týmy včetně personálního propojení a uplatnění čerstvých absolventů v rámci nich (v prostředí, kde působí stávající absolventi).
- Teoretické řešení problematiky co nejpřesněji vyjádření souhrnných efektů, které vznikají na bázi využívání primárních a indukovaných investičních příležitostí, včetně návrhu mechanismů rozdělení výnosu z těchto efektů.
- Monitorování překážek, na které realizace postupného zefektivňování činnosti univerzit a jejich propojování s tvůrčími mezigeneračními týmy naráží. Analýza „kontramechanismů“ prostřednictvím kterých působí různé vlivy proti přirozeným tendencím společenského vývoje, jejich zviditelňování jako podmínka překonání nejrůznějších bariér, které prosazení nového, ekonomicky efektivnějšího a lidsky přijatelnějšího řešení brání.

Úskalí, jak jím projít a jak dál?

Otázka: Jaké mechanismy rozdělení výnosů ze společné akce budou existovat v rámci tvůrčích mezigeneračních týmů?

Odpověď:

Žádné. Alespoň ne obecně zadané či předepsané. V tom je právě půvab navrhovaného řešení.

Konkrétněji:

Přítomnost mechanismů "šitých na míru" každému konkrétnímu rozdělení výnosů ze společné akce je naprosto nezbytná. Tj. mechanismy řešící tuto otázku samozřejmě existují, ovšem v trochu jiné podobě, než bychom čekali. Ale tak je tomu vždy, když máme co do činění s dobrou teorií, která překonává stereotypy myšlení.

Nejdůležitější mechanismy existují, ale nikoli uvnitř týmu, ale mezi týmy, a to v následujícím smyslu:

- **Každý jednotlivec si může vybrat tým, se kterým je nejvíce kompatibilní, ve kterém si najde svoji parketu, ve kterém se nejvíce projeví a vynikne jeho individualita a komplementarita jeho schopností s ostatními členy týmu.**

- **Každý tým si může vybrat, koho neformálně, případně i formálně přijme či uzná za svého člena právě ve smyslu jeho individuálního přínosu a komplementarity jeho schopností s ostatními členy týmu.**

To je ten hlavní mechanismus, který není třeba formalizovat, který se při dostatečné hustotě tvůrčích mezigeneračních týmů vyvine zcela spontánně a který – což je z hlediska teorie mechanismů a jejich implementace to nejdůležitější – je **úspěšně prosaditelný**, a to v "silném smyslu" (ani porušení pravidel, resp. odchod z legální hry do nelegální více jednotlivci jej nenaruší, tj. pro většinu hráčů bude výhodné zůstat v legální hře). A je **stabilní i ve smyslu evolučně stabilní strategie** v podmínkách dynamického technologického pokroku na lokální úrovni. Porušení pravidel legální hry by totiž znamenalo odchod ze systému, ve kterém si každý vybírá nejvhodnější podmínky pro své uplatnění, což je v drtivé většině případů odchod z Nashovy rovnováhy, která se vytvořila.

K tomu několik poznámek:

- První je tak trochu žertovná. Kdysi v naší Akademii věd působil nesmírně hodný, dosti vzdělaný člověk akademik Vladimír Amos Novák. V oddělení hmyzu, protože jeho hlavním tématem byly sociogeneze, kterou se proslavil po celém světě, tj. to, že celý svět (organismy na nejrůznějších vývojových stupních, od bakterií po lidské komunity) spěje ke kolektivismu, a to i ve smyslu podřízení se jednotlivce kolektivu. Trochu to přeháněl, takže byl poněkud legrační figurkou. Z míry ho vyváděl jeden druh mravenců, který žil (a snad ještě žije) v Kersku. Tito mravenci žili v poměrně malých komunitách a každý rok se většina z nich vydala na cestu k jiným mravenišťům stejného druhu, vzájemně se očichali, pobylí chvíli pospolu, někdy tam příslušný mravenec zůstal, někdy šel dál a stal se součástí některého dalšího mraveniště, případně se vrátil do svého domovského. Zkrátka mravenci liberálové. Z evolučního hlediska lze tento mechanismus vysvětlit. Mj. je to určitá obdoba toho mechanismu, který pro případ tvůrčích mezigeneračních týmů navrhuje.

- Pokud jde o rozdělení výnosů ze společné akce uvnitř týmu, tak to je vždy závislé na konkrétních podmínkách daného oboru a stávajícího složení týmu. Právě možnost přechodu do jiného týmu brání tomu, aby se v tom či onom týmu projevil fenomén pozičního investování a s tím spojené zneužívání rozdělení pozic. Kdo někdy ve funkčním tvůrčím týmu postaveném na komplementaritě schopností pracoval, ví, že problém rozdělení výnosů ze společných akcí zde není problém.

- Z hlediska teorie designu mechanismů je systém založený na pravidlech dobrovolného přidružení a vnitřního ocenění kompatibilních komplementárních přínosů "učebnicově čistý", kromě toho i reálný, pokud existuje určitá prahová hustota tvůrčích (pokud možno mezigeneračních) týmů. Jde o to, aby tato "startovní" podmínka byla vytvořena.

- Tím se dostáváme k otázce "na čem to vázne". Žádné univerzity nebrání, aby ve vhodně zvolených oborech přešla na přípravu k týmové práci, propojila se již s existujícími tvůrčími týmy, nebo úzce spolupracovala s organizacemi podporujícími startupy a napomáhala (konceptně, metodicky, zapojováním studentů i absolventů do jejich činnosti) jejich přerůstání v tvůrčí a následně i tvůrčí mezigenerační týmy. Samozřejmě je přítom nutné počítat s tím, že v současných podmínkách (kontaminovaných systémem pozičního investování a následně struktur

založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad, tj. pravidel legální hry) se ten, kdo bude tuto cestu prosazovat, setká s "házením klacků pod nohy", případně i agresivnějšími pokusy v zárodku potlačit to, má perspektivu a co je perspektivou.

- Budoucí vývoj bude patrně poznamenán poměrně silnými turbulencemi v různých oblastech. V řadě případů bude nutné hledat okamžitá řešení "zdola", protože možnost, ale i schopnost řešit je "shora" bude chybět. Nebude to jednoduchá doba, ale právě v ní se může projevit to, co je "úspěšně prosaditelné" a "evolučně stabilní" (v tom smyslu, jak tyto pojmy vymezuje teorie her).

Nejrealističtější a nejméně dramatická cesta změny k lepšímu

Nyní se pokusím předložit co nejkonkrétnější představu toho, jak by bylo možné **přejít od současného neradostného stavu a velmi nebezpečného směřování vývoje ke změnám, které by otevřely cestu k lepší budoucnosti**, k překonání současného úskalí, k pozvednutí společnosti do vyššího "levelu". Pozorný čtenář, který sleduje pěstování vize, zjistí, že se jedná o **jednu z forem prezentace vize "navenek"**. Vzhledem k tomu, že se jedná o problém velmi komplexní a první nástřel, uvedu v bodech:

1. Iniciovat změny může kdokoli, třeba i jedna univerzita s dobrou koncepcí a kvalitním vedením, která bude **vycházet z ucelené představy změn a pochopení jejich podstaty**.

2. Iniciátor změn musí **získat podporu širší veřejnosti a alespoň části politických sil**.

3. Dobře připravená **prezentace dlouhodobého programu** umožní, že orientace na program pozitivních změn může získat podporu jak u veřejnosti a některých domácích politických sil, tak části politických sil v zahraničí, v našem případě např. **v rámci Středoevropského prostoru**, i když tato podpora může být diferencovaná, podobně jako vývoj v těchto zemích.

4. Prvním krokem je vytvoření vazby **UNIVERZITA-ABSOLVENSKÁ SÍŤ-TVŮRČÍ MEZIGENERAČNÍ TÝMY**. Zpočátku to může být poměrně malý počet mezigeneračních týmů, ale:

- Univerzita se může zaměřit na rozšiřování jejich počtu prostřednictvím metodické podpory přerůstání startupů do jejich podoby.

- Spolupracovat s dalšími univerzitami.

- Významnou roli mohou sehrát média, případně alespoň ta alternativní.

(Výše řečené není v rozporu s rozvíjením participativní kultury včetně např. družstevnictví, ale to nestačí, jde o mnohem vyšší a účinnější formy účasti.)

5. V počátečním období půjde o ekonomicky nepodstatnou část, necelé procento, ale mohou do toho být zapojeny velmi významné odborné týmy (u nás například ty, které se podílejí na vývoji SMR, tj. malých modulárních reaktorů a přípravě jejich sériové výroby, či na zdokonalování umělé inteligence). V další fázi půjde o **horizontální zesíťování tvůrčích mezigeneračních týmů**.

6. Postupně může tento segment ekonomiky směřovat až do 5-10% zastoupení na tvorbě HDP. Současně se tím **pozitivně ovlivní i ekonomický růst v tradičních oblastech ekonomiky**.

7. Současně s tím, možná v závěsu, možná v předstihu (bude záviset na situaci v té či oné zemi a na ochotě vládnoucích sil jít tímto směrem) se budou v rámci sektoru produktivních služeb rozvíjet ta **odvětví (cílená zdravotní péče, na míru šité celoživotní vzdělání, včetně "upgrade" schopností v reakci na vývoj profesních trhů, lázeňství), která budou podporovat dobrovolné prodloužení doby produktivního uplatnění**. Role produktivních služeb v této oblasti bude přispívat i ke stabilitě tvůrčích mezigeneračních týmů a naváže na jejich rozvoj odhadem 2/3 jejich podílu na ekonomice (tj. 2/3 z podílu ekonomické váhy segmentu UNIVERZITA-ABSOLVENSKÁ SÍŤ-TVŮRČÍ MEZIGENERAČNÍ TÝMY).

8. Většina ekonomiky bude stále založena na odvětvích stávajících (zemědělství, průmysl v širším smyslu slova, neproduktivní služby); **tvůrčí mezigenerační týmy i jejich zázemí popsané v bodu 4. do nich bude postupně vrůstat**, podpoří změny k postupné dominanci produktivních služeb i růst ekonomické **role sociální práce** zaměřené dvěma směry:

- **Překonávání znevýhodnění** (handicapů) vrozených i nabytých nepřízní osudu, souvisejících s fyzickou i duševní výbavou člověka, daných událostí, nemocí, ale i prostředím ve kterém se člověk nachází. Zde může významnou roli sehrát motivace založená na snaze kompenzovat znevýhodnění a vhodným způsobem se začlenit do týmových výkonů založených na principu komplementarity, v nichž vynikne individualita každého člověka.

- Mnohem obtížnější roli bude mít sociální práce zaměřená na **překonání faktoru vyloučení**, jehož původ v současné době spočívá zejména v **dysfunkci globální společnosti**, která prochází osudovým úskalím. To je dáno tím, že **vládnoucí elity, v nichž dominuje současná globální moc, selhaly, samy sebe odstavily od přirozených tendencí společenského vývoje**, snaží se udržet neudržitelná privilegia těch, kteří ztratili kontakt s realitou a hlavně schopnosti vidět perspektivu vývoje lidské pospolitosti, nasměrovaly setrvačný vývoj celé naší civilizace do slepé uličky. V důsledku toho narůstají mnohorozměrné animozity a konflikty mezi lidmi, menšími i většími skupinami lidí, které vedou k segmentaci a segregaci společnosti, vzájemnému oddělování různých skupin lidí, zejména pak k jejich **oddělování od základní přirozené tendence vzestupu naší civilizace do vyššího "levelu" ekonomického růstu nové kvality taženou dominantní rolí sektoru produktivních služeb**. Sociální práce zaměřená na překonávání handicapů sehraje mimořádně významnou roli, její efekty se budou projevovat ve

výrazném snížení obrovských ztrát, které způsobuje vyloučení a konflikty, následně pak i ve využívání lidského potenciálu uvolňovaného překonáváním a odstraňováním vyloučení.

9. Vzdělávání v oblasti sociální práce bude mimořádně náročné, v první fázi zejména na potřebu **vzdělávání vzdělavatelů**, tj. těch, kteří budou schopni poskytovat komplexní služby vycházející z teoretického pochopení toho, co je člověk, co je smyslem jeho žití, čím je jeho osobnostní vývoj zranitelný apod. V případě sociální práce zaměřené na překonávání vyloučení **půjde o práci, pro kterou se hodí přívlastek "misijního typu"**. Při vzdělání v této oblasti, zejména při vzdělávání vzdělavatelů, se ukáže, co je to humanitní vzdělání v jeho pravé podobě.

Ještě ke vzniku teorie mechanismů, jejím přínosům i stávajícím nedostatkům

Všimněme si, že oblast teorie her, kterou se zabýváme, **míří svými ambicemi** (alespoň z pohledu W. Trockela) **k nejzávažnějším a nejožehavějším otázkám dneška**. To je velmi důležitý a sympatický moment. Většina teoretických přístupů využívajících teorii her a její matematický aparát se totiž snaží pro své matematizované modely najít nějakou užitečnou aplikaci, v důsledku čehož zpravidla jen „příštípkaří“. Zde se postupuje opačně: Snažíme se **identifikovat nejzávažnější společenské problémy a jako oporu při jejich řešení vyvíjet vhodnou teorii**. To je mnohem náročnější a vystavuje to teorii nemilosrdnému kritériu vypovídací schopnosti ve vztahu k realitě. Pro teorii mechanismů (L. Hurwicze, W. Trockela a některé další teoretiky působící v této oblasti) příznačné. Určitou ne nepodstatnou roli v tom sehrálo i to, že vznik teorie mechanismů svými kořeny sahá až do slavné diskuse Ludwig Mises a Oskar Lange ve 30. letech (do které se pak zapojili další ekonomové, včetně L. Hurwicze).

///Nejlépe zpracovaný průběh této diskuse jsem našel zde: Drago Fišer, Oldřich Kýn, MNOHALETÁ MEZINÁRODNÍ DISKUSE O SOCIALISMU A TRHU. Politická ekonomie, No. 7-8, 1967. Online at <https://mpr.ub.uni-muenchen.de/26/MPRA Paper No. 26, posted 26 Sep 2006 UTC///>

Další pasáž z pera W. Trockela se vztahuje k vymezení teorie mechanismů ve vztahu k Nashovu pojetí jedné z významných otázek teorie her. Právě v tomto kontextu je poměrně srozumitelné, o co v teorii mechanismů jde:

*„Nashův program se zabývá zdůvodněním určitého vektoru výplat současně pomocí konceptu řešení kooperativních her a rovnováhy nějaké nekooperativní hry. Jedinými aktéry, kteří hrají roli, jsou hráči obou typů her. - V teorii mechanismu je situace zásadně odlišná. **Plánovač nebo designér přemýšlí o problému, jak přimět libovolnou populaci agentů ve společnosti, aby společně realizovali sociální stav, který je vzhledem k preferencím agentů považován za společensky žádoucí. Při nedostatku informací o preferencích agentů a dostatečné donucovací moci je jeho cílem navrhnout pravidla strategické interakce, tj. formu hry, takovým způsobem, aby jakákoli možná populace agentů přijetím rovnovážného chování hry, které je indukováno formou hry spolu s funkcemi užitku agentů na sociálních stavech, realizovala stav, který je pro danou společnost žádoucí.**“ (Trockel 2001)*

K tomu několik vysvětlivek:

1. Pod „rovnováhou“ se zde má na mysli *Nashova rovnováha*, tj. stav, kdy se nikomu jednostranně nevyplatí změnit strategii (svou volbu, své chování), pokud všichni ostatní svoji původní strategii zachovají. Jedná se o jeden ze základních pojmů teorie her.

2. To, co říká W. Trockel, lze pro ty, kteří se profesně nezabývají touto oblastí teorie, srozumitelněji formulovat takto:

- Máme teoretika, který se zabývá **zlepšením sociálního stavu** v určité oblasti.
- Ten má za určitých podmínek možnost získat i dostatečnou oporu k praktické realizaci svých doporučení.
- Výsledkem jeho návrhu není rozdělení výplat v té či oné situaci (tj. „vektor výplat“), ale „*pravidla strategické interakce*“, tj. pravidla, podle kterých by se ti, kteří se v daném systému nacházejí, měli chovat.
- Rozdělení výplat (vektor výplat) je **výsledkem chování dodržujícího navržená pravidla**.
- Navržené řešení (v podobě pravidel strategické interakce) musí **respektovat preference** všech, kteří se v daném systému nacházejí (tj. hráčů, pokud se na danou problematiku díváme prizmatem teorie her), a to, že konkrétní rozhodnutí, které budou tito hráči přijímat, bude **v souladu s Nashovou rovnováhou** (tj. stavu, v nichž se nikomu jednostranně nevyplatí změnit své rozhodnutí).

3. K některým použitým pojmům:

- „Funkce užitku agentů“ odpovídají preferencím hráčů.

- „Stav, který je pro danou společnost žádoucí“ je Nashova rovnováha odpovídající preferencím hráčů.

4. Stručně řečeno: Teorie mechanismů jde dál než výchozí teorie her v tom smyslu, že teorie her se (původně) zabývá rozdělením výplat, teorie mechanismů se (návnazně) zabývá návrhem (designem) a problematikou prosazení (implementace) **mechanismů, které vedou k tomu, co bychom mohli (z intuitivního hlediska) nazvat obecně žádoucím a přijatelným rozdělením výplat** (žádoucím společenským stavem).

Malá vsuvka určená těm, kteří ztratili důvěru v teorii:

Spoustu z nich znám velmi dobře. Značná část z nich považuje za vrchol moudrosti „teorii nadhodnoty“ a domnívá se, že „znárodnění“ vyřeší vše, nepotřebujeme teorii a nemusíme nejen nic vymýšlet, ale ani přemýšlet. Nějak přehlížejí to, že v žádné zemi se nenašly fungující mechanismy toho, jak dosáhnout „společensky žádoucího

stavu“ rozdělení nadhodnoty. Tj. jak řešit typickou otázku (jednu z mnoha), kterou se v návaznosti na slavnou diskusi Mises-Lange ve 30. letech zabývá teorie mechanismů.

Mj. v tomto kontextu lze uvést příklad rozdílu mezi pohledem teorie her hledající „vektorové řešení“ (rozdělení výplat mezi hráče) a rozšířením teorie ve směru návrhu a uplatnění mechanismů. Představme si, že máme ekonomiku, kde kapitál patří buď státu, nebo firmě (na vlastnictví se podílejí manažeři i zaměstnanci). Jak si mohou rozdělit „nadhodnotu“? Je několik možností:

1. Rozdělení zadá stát (podle čeho a jaké?).

2. Vedení managementu bude vyjednávat s vedením odborů o rozdělení výplat (řešení hledáme jako vektor výplat buď prostřednictvím kooperativní hry, nebo nekooperativní strategické hry). (Zde jsou k dispozici velmi dobré výsledky, např. v práci Thomson, W 2010, *Bargaining and the Theory of Cooperative Games: John Nash and Beyond*, Edward Elgar, Cheltenham, UK.)

3. Stát pro danou oblast navrhne a bude se snažit uplatnit vhodné mechanismy. Zde okamžitě vyvstávají dva problémy, které se při „vektorovém řešení“ (hledání rozdělení výplat) nevyskytují:

- Rozlišení legálních a reálných her (obrovský přínosný skok).

- Problém arbitra (a tím i "hlídače hlídače").

Tím se teorie výrazně přibližuje realitě a nastoluje nový okruh problémů. Právě tomu se dále budeme věnovat. Vždy např. vedení managementu může „koupit“ vedení odborů a dohodnout rozdělení v neprospěch zaměstnanců. Dokáže „arbitr“ (stát) zadat a uhlídat „neporušitelná pravidla“?

A ještě něco: Spoustě přehmatů a omylů v období, které se nazývalo „budování socialismus“ se bylo možné s využitím teorie designu a implementace mechanismu vyhnout. Na druhé straně žádnou teorii nelze izolovat od zájmového a tím i ideologického kontextu. Ten se promítá i do teorie mechanismů. Ale k tomu se teprve dostaneme.

Nyní již další část z pera W. Trockela:

„...návrh mechanismů, kde zájem o kompatibilitu pobídek vede k otázce, zda lze určitý (žádoucí) výsledek navodit jako rovnováhu určité herní formy. Hledá se vlastnost stability, která je rovnováze vlastní. Tato vlastnost se neztrácí, pokud existují jiné rovnováhy, i když nevyvolávají žádoucí výsledky. V tomto kontextu se zdá přijatelné omezit se na přímé hry a pravdivou implementaci. Druhou částí je teorie implementace. Zde se používají nepřímé formy her, ale předmětem zájmu jsou všechny rovnováhy. **Mechanismus je v tomto rámci považován za přijatelný pouze tehdy, pokud všechny rovnováhy vyvolávají žádoucí výsledky.**“ (Trockel 2001).

Tato pasáž je vně kontextu obtížně srozumitelná, protože vyjadřuje myšlenku v procesu zrodu. Pokud se zde hovoří o rovnováhách, mají se na mysli Nashovy rovnováhy (případ, kdy se nevyplatí jednostranně změnit přijatou strategii). Jak ukázal již K. Nash, existují hry, kde je více rovnováh tohoto typu, což může komplikovat nalezení jednoznačného řešení. V této části W. Trockel upozorňuje na to, že při řešení některých úloh to nemusí být významné, ale při řešení jiných to významné je. O něco později již píše práci, kde v návaznosti na Hurwicovu myšlenku přednesenou v rámci nobelovské přednášky nazvané příznačně „**Ale kdo bude hlídat strážce?**“ rozvíjí téma „všech Nashových rovnováh“: „Zabývá se (Hurwicz) problémem skutečné implementace a klade si otázku: „Jsou Nashovy rovnováhy sebevynucující?“ Hurwicz pak naznačuje skutečnost, že v Nashových rovnováhách **mohou existovat pro hráče výhodné jednostranné odchylky k fyzicky proveditelným, ale nelegálním strategiím.** Tento poznatek ho vede nejprve k otázce, **jak prosazovat legální strategie, a poté k rozlišení mezi danou "legální hrou" a větší "skutečnou hrou", do níž je legální hra zasazena.** Hurwicz zavádí dva pojmy "úspěšného prosazování" (successful enforcement): "Říci, že pravidla legální hry jsou úspěšně prosazována, znamená, že výsledky skutečné hry zajišťují, že nelegální strategie jsou méně atraktivní než legální strategie. Silná formulace úspěšného prosazování může vyžadovat, aby pro každého hráče byla **ke každé nelegální strategii dominantní nějaká legální strategie.** Slabá dominance by vyžadovala pouze to, aby si hráč nepohoršil, když zůstane v souladu se zákonem. To však může být příliš silný požadavek: **pokud všichni ostatní jednají nezákonně, nemusí být pro hráče výhodné zůstat v souladu se zákonem.** Zdá se proto rozumnější přijmout poněkud slabší koncept úspěšného prosazování pravidel daného mechanismu.“ (Trockel 2022)

Výše uvedené lze interpretovat takto:

1. Je nutné rozlišit mezi hrou, jak byla nějakou autoritou navržena, jak byla stanovena její pravidla, tj. „**legální hrou**“ a „**skutečnou hrou**“, tj. tím, co se odehrává skutečně v realitě, kde na „legální hru“ působí její **kontext**. Každý reálná hra se hraje v nějakém skutečném prostředí, v reálném kontextu.

2. Pravidla hry, tak, jak jsou nějakou autoritou (tu můžeme pojmenovat různě, v názvu své nobelovské řeči, jak jsme viděli, používá L. Hurwicz pojem „strážce“) zadána lze v širší, tj. reálné hře porušit či neporušit. V užší hře jsou to nepřijatelné strategie, v širší přípustné. Legální hra se **úspěšně prosadí** (což je z hlediska nastíněné problematiky klíčový pojem), když není pro hráče výhodné porušovat pravidla. Mj. podobně je definována i „evolučně stabilní strategie“, v případě lidských pospolitostí se touto problematikou zabývala E. Ostromová, která právě z Bielefeldu (kde působí W. Trockel) přinesla řadu cenných poznatků.

3. Za zmínku stojí tato formulace: „**pokud všichni ostatní jednají nezákonně, nemusí být pro hráče výhodné zůstat v souladu se zákonem**“. Čtenář si nepochybně vzpomene na jednu z nejpikantnějších scén ve filmu *Hoří má*

panenko!, kde je rozkradena tombola, což je komentováno slovy jednoho ze zúčastněných: „Kdo kradl, je na tom, jako by vyhrál, kdo nekradl je na tom, jako by prohrál.“

4. Vždy záleží jak na autoritě vynucující pravidla („strážci“), tak na kontextu hry. Ten se může změnit. Žádná se „úspěšně neprosazuje“ na věky věků, protože vždy může dojít ke změně podmínek, v nichž se „legální hra“ odehrává. Nicméně vidíme, jak prizma teorie her napomáhá lepšímu vidění reálných problémů.

Proč ne někdy v budoucnu, ale nyní (včera bylo pozdě) je nutné do rozpracování teorie mechanismů zahrnout podvojný model finančního trhu s podobnou metodologickou funkcí, jakou má pro teorii mechanismů podvojný model směny statků (oba modely viz včerejší díl <https://radimvalencik.pise.cz/11789-vize-jakou-potrebujeme-996.html> a rovněž zde):

1. Oba modely, nejenže mají přes řadu odlišností mnoho společného, ale přecházející jeden v druhý.
2. Model směny pracuje s užitkovými funkcemi a zákonem klesajícího mezního užítku; model finančního trhu pracuje s funkcemi výnosu z investičních příležitostí a zákonem klesajícího výnosu z těchto investičních příležitostí.
3. Model směny za finální efekt považuje užitek spotřebitele; model finančního trhu považuje za konečný efekt přírůstek budoucího příjmu, který se stává zdrojem financování v dalším cyklu.
4. Model směny neuvažuje ani výnosové efekty ze spotřeby, ani možnost investování jednoho hráče do zvýšení výnosových efektů druhého hráče (o který by se oba hráči mohli podělit), model finančního trhu uvažuje obojí a posouvá nalezení optima na vyšší úroveň (kdy z toho, co se nazývá spotřebou hráče může mít příjmový efekt i druhý hráč, dokonce – jak uvidíme – pozitivní i negativní).
5. Teorie návrhu a implementace se neobejde bez toho, aby místo omezeného (jednocyklového) modelu pracovala s vícecyklovým (reprodukčním) modelem, ve kterém se příjmy hráčů ve výchozím cyklu stávají významným parametrem hry v navazujícím cyklu.
6. Empiricky (i běžným pozorováním) lze doložit, že role příjmových efektů ze spotřeby roste (coby historická vývojová tendence) a že do oblasti spotřeby, ve které spotřební příležitosti jsou současně investičními příležitostmi, vstupují úvěrové vztahy (vztah věřitele a dlužníka).
7. Z hlediska historického vývoje jde o změnu, která vyústí v prosazení sektoru produktivních služeb (služeb zaměřených na nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu, mj. i vzdělání, resp. zejména vzdělání, ale i péče o zdraví, výchovu, sociální práci) jako dominantního sektoru ekonomiky.
8. Úkolem teorie je ukázat cestu k tomu, jak dosáhnout toho, aby poskytovatelé produktivních služeb byli financováni z ekonomických výnosů svých aktivit (nezávisle na rozhodování vnější autority), k čemuž má nejbližší právě teorie designu a implementace mechanismů rozvinutá příslušným směrem.
9. Složitost tohoto úkolu spočívá v tom, že investiční prostředky lze investovat i do investičních příležitostí, které umožňují zvyšovat výnosy jednoho hráče na úkor druhého hráče (a to několika způsoby), což nazýváme investováním do pozice, resp. pozičním investováním.
10. Poziční investování ovládlo většinu her a mechanismů spojených s příslušnými hrami, do kterých vstupuje role (institucionálně) nadřazené autority, a přerostlo v systém, který brání změnám, pro které již nazrál (přežrál) čas, což význam teorie zaměřené na pozitivní změny mnohonásobně zvyšuje a činí ji nepostradatelnou.
11. V těchto podmínkách se rodí ekonomie produktivní spotřeby, ve které ekonomické procesy nekončí dosažením užítku, ale rozvojem produktivních sil ekonomických agentů (člověka, hráče, spotřebitele apod. dle úhlu pohledu) a jejich následným uplatněním v ekonomickém růstu (nové kvality).
12. Ekonomie produktivní spotřeby je přesahem stávající (neoklasické) ekonomie v několika vzájemně se propojujících směrech, je doložitelným a významným přesahem (ve smyslu zobecnění a využitelné interpretace zobecnění základních předpokladů překonaného teoretického systému).

K tomu:

Výše uvedené lze chápat jednak jako konstatování vztahující se k současnosti, jednak jako akční program dalšího bádání, přičemž:

- Nelze nevidět zájmový (a tudíž i ideologický) kontext výše uvedeného, protože ti, kteří mají výhody ze současného stavu, se jich ne vždy budou ochotni vzdát.
- Ideologický odpor bude nutné překonávat poctivým rozvíjením teorie, přičemž se bude nutné vyrovnávat i s určitými deformacemi teorie, které jsou důsledkem tendencí k její poplatnosti vůči rozložením sil ve společnosti (tak jako tomu bylo vždy v historii).
- Hlavním vyústěním teoretického bádání je návrh komplexních reforem zvyšujících roli produktivních služeb na základě mechanismů umožňujících jejich „samonosné“ financování (což znamená i vymanění se z role vnější autority, která dnes pozitivním změnám brání).
- Rozhodující střet se (patrně v několika vlnách a v různých částech světa) bude odehrávat v oblasti přístupů k financování systému vzdělání, zejména jeho vrcholných (koncových) forem (jeden takový střet již proběhl na přelomu milénia).
- Nejnázorněji je v současné době tento střet vidět v oblasti sporů o tom, jak financovat starobní penze, resp. ve snaze zabránit tomu, aby byly implementovány již teorií vypracované mechanismy, které motivují všechny

účastníky průběžného systému k tomu, aby klienti tohoto systému měli zájem a měli i možnost dle svých individuálních možností i podmínek, v nichž se nacházejí, prodloužit období svého produktivního (včetně výdělečného) uplatnění.

Shrnutí:

Výše řečené lze zpochybňovat, odmítat, ba co hůř – ignorovat, ale **lidská pospolitost se nejen v globálním, ale ani v lokálním měřítku nepohne vpřed, pokud se s využitím teorie nevydá výše naznačenou cestou** (pochopitelně s určitými vylepšením a zpřesňujícími korekcemi, které budou výsledkem náročné dřiny založené na pochopení toho, o co jde).

Jak do rozpracování teorie mechanismů zahrnout podvojný model finančního trhu s podobnou metodologickou funkcí, jakou má (nyní) pro teorii mechanismů podvojný model směny statků – uvedu některé aktuální úkoly, které ze včerejšího článku vyplývají. Jejich společným jmenovatelem je konkretizace myšlenky, že současná změna je srovnatelná s průmyslovou revolucí: **Nové se musí prosazovat zdola, na základě vyšší efektivity, sílit, získávat převažující ekonomickou moc a postupně si vytvářet i odpovídající politickou, právní, ideovou a kulturní nadstavbu.**

Nelze to ovšem chápat tak, že nejdříve dojde k ekonomickému vítězství nového a pak bude „koupena“ politická moc. Střety v oblasti ideové (ideologické), politické (ale třeba i právní či silové) nadstavby probíhají již nyní, kdy mají podobu „pouze“ potlačení toho, z čeho by se mohlo rodit nové, a následně i (s o něco větší intenzitou) toho, co se chce bránit retardační moci, která se tímto obnažuje. Zviditelňování a degenerace současné globální moci jako „ochránkyne starých pořádků“ umožní posilování nového i přes obrovskou převahu koncentrované síly retardace. Mj. vidíme to na vlastní oči i v těchto dnech, např. v podání Vidláka v jeho vynikajícím příspěvku *Politická symbolika závěru roku...* 29.12.2024, viz:

<https://www.vidlakovykydy.cz/clanky/politicka-symbolika-zaveru-roku>

Jak může teorie a její dílčí aplikace tomuto procesu napomoci:

1. Zaměření pozornosti na tvůrčí komplementární týmy – jejich rozmnožování, vytváření horizontálních vazeb zvyšujících ekonomické efekty, které přinášejí, jejich propojování s teorií (akademickou půdou, resp. těmi tvůrčími komplementárními týmy působícími na akademické půdě, které mají obdobné parametry).

2. Iniciování místních ekonomických aktivit, které mohou najít oporu i v rámci výše uvedeného typu horizontálních vazeb.

3. Pokrytí celé problematiky komplexních reforem, které umožní posouvat těžiště ekonomiky do oblastí produktivních služeb, konkrétními návrhy mechanismů:

- Vycházejícími z toho, co stávající teorie mechanismů přináší.

- Odolných vůči pozičnímu investování a strukturám založeným na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad (bez toho příslušné mechanismy v praxi nebudou fungovat).

- Vytvářející podmínky pro své „úspěšné prosazování“, resp. „sebeprosazování“ svou ekonomickou převahou v lokálních podmínkách synergicky zvyšovanou horizontální kooperací využívající efekt komplementarity.

4. Výše uvedené téma bude možné prezentovat jako srozumitelné, nosné, přitažlivé s jasně formulovanými odbornými kritérii ocenění toho, co je posun v oblasti rozpracování teorie, jaké má přínosy jednak pro další rozvoj teorie, jednak pro společensky přínosné aplikace. Bez „silného“ teoretického zastřešení může být celá řada praktických pokusů dosti zranitelná (kopáním současně chcípající globální moci v lokálních podmínkách).

5. Prostřednictvím teorie mechanismů musí být „jasné a zřetelné“ objasněn rozdíl mezi mechanismy, které posilují roli pozičního investování a vytvářejí živnou půdu pro působení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad, současně snižují efektivnost systému (tedy „špatně navržených mechanismů“) a („dobře navržených“) mechanismů, které zvyšují efektivnost systému, vytlačují poziční investování a omezují působení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.

6. V čem spočívá síla vědy? V tom, že umožňuje rozlišit z hlediska jejího historického vývoje, co je nové a přínosné, co je pravdivé, od toho, co je zavádějící, co je slepou uličkou, co je účelově deformováno, co je záměrně potlačováno.

7. Mj. jednou ze zajímavých otázek je, proč se velmi ambiciózní a perspektivní teorie designu a implementace mechanismů dostatečně a na teoretické bázi (s využitím jejich vlastních metod, včetně matematizovaných modelů) dostatečně nezabývala a nezabývá analýzou již existujících či navrhovaných mechanismů v rámci současných tzv. „reform“. Tomu, zda splňují základní předpoklady, s nimiž teorie mechanismů přichází.

8. Rovněž tak stojí za zaznamenání, že stávající teorie designu a implementace mechanismů přehlédla či nezaregistrovala skutečnost, že „vnější autorita“, která měla chránit systém, ve kterém fungují dobře navržené mechanismy, dorostla až na globální úroveň a začala působit přímo proti dodržování pravidel. Jakmile začne „arbitr“ či „nezávislá autorita“ používat dvojí metr, vítězí v systému nelegální hry.

Co z výše uvedeného vyplývá:

- Prostřednictvím bodů 7 a 8 odpovídáme na otázku, **proč ne někdy v budoucnu, ale nyní (včera bylo pozdě) je nutné do rozpracování teorie mechanismů zahrnout podvojný model finančního trhu s podobnou**

metodologickou funkcí, jakou má pro teorii mechanismů podvojný model směny statků. Doplnění základů teorie mechanismů tímto způsobem otevírá cestu k řešení problematiky, na kterou body 7. a 8. upozorňují.

- Trpělivá a systematická práce v oblasti teorie mechanismů na výše uvedeném rozšířeném základě ukáže, **kde stojí v cestě rozvoje teorie v dané oblasti (včetně teoretické reflexe problematiky implementace teorie) jen metodologické zádrhele a kde i zádrhele ideologické.**

Připomenu problém, který jako zásadní zformuloval L. Hurwicz ve své nobelovské řeči a který stále čeká na řešení. Nejdříve uvedu dvě reprezentativní vyjádření k tomu, jak by jej bylo možné řešit:

První je z pera W. Trockela: "V oddíle *Zpět k Juvenalovi dochází* Hurwicz (1998) k závěru, že "bud' neexistuje způsob, jak hlídat strážce", nebo je k hlídání těchto strážců zapotřebí také "strážců druhého řádu". Hurwicz tedy pokračuje (1998, s. 11): "Pak ale, pokud i ti podléhají korupci, jsou zapotřebí i strážci třetího řádu atd. To vyvolává představu nekonečného regresu strážců, kdy strážce řádu k je nutný ke střežení strážce řádu k, $1 \leq k = 2, 3 \dots$ ad infinitum. Jestliže nekonečno strážců není obvykle k dispozici, zdá se, že to vylučuje možnost vynucení." Nicméně Hurwicz na základě "náhodné empirie" tvrdí, že v mnoha situacích jsou pravidla skutečně implementována nebo vynucována, "i když ne dokonale", a pokračuje: "Někde na konečném konci řetězce strážců mohou existovat strážci (individuální nebo kolektivní), kteří sympatizují s pravidlem (formou hry), jež činí určité chování nezákonným, např. jejichž etické normy vylučují korupční chování, a kteří mají možnost (díky moci, finančnímu majetku, osobnímu charismatu nebo postavení v kombinaci s respektem obyvatelstva k němu), jakož i sklon jednat tak, aby odradili od nevhodného chování strážce nižšího řádu. V takové situaci je pravděpodobné, že se pravidlo podaří prosadit. Dobře fungující společnosti se snaží vybírat soudce a vládcy z řad takových jedinců".

V širším kontextu zde: <https://radimvalencik.pise.cz/11787-vize-jakou-potrebujeme-994.html>

Druhý je z pera R. Myersona:

„Kolektivní sankce proti nesprávným rozsudkům u tohoto soudu by mohla spočívat v tom, že by členové této vládnoucí frakce ztratili vzájemnou důvěru, takže by všichni přešli k rovnováze, kdy každý oportunisticky zneužívá své individuální moci. Můžeme předpokládat, že v konkurenčním světě by si frakce dlouho neudržela politickou moc nad velkou společností, pokud by její členové nedokázali řešit problémy s volnou soutěží v kolektivních akcích na obranu své moci proti výzvám ze strany jiných potenciálních frakcí (Myerson 2008). Za tohoto předpokladu by se kterákoli členka vládnoucí frakce mohla cítit chráněna očekáváním, že s ní její kolegové nemohou špatně zacházet, aniž by riskovala všeobecnou ztrátu vzájemné důvěry v rámci frakce, což by ohrozilo výsadní postavení všech.“

V širším kontextu zde: <https://radimvalencik.pise.cz/11857-vize-jakou-potrebujeme-1032.html>

Je to asi to nejlepší, co bylo k danému problému řečeno. Stálo by za to, aby se někdo této problematice systematicky ujal. Mj. W. Trockel si v jednom ze svých příspěvků stěžuje: „Bohužel se zdá, že kromě Myersona (2004, 2008, 2009) neexistuje mnoho teoretické literatury týkající se prosazování, skutečného provádění a jejich vztahu k základní teorii institucí.“

V důležitém kontextu zde: <https://radimvalencik.pise.cz/11788-vize-jakou-potrebujeme-995.html>

Z metodologického hlediska stojí za povšimnutí, že z uvedených pasáží vyplývá **nedostatečnost teoretických základů řešení této problematiky a převládání intuitivních prvků**, což vždy signalizuje, že se nacházíme pouze v počátečním stádiu řešení dané problematiky. Podle mého názoru je cesta k řešení Hurwiczova problému „strážců, kteří uhlídají strážce“ následující:

1. „Nejvyšším strážcem“ je ekonomická efektivnost příslušného (celého, globálního) systému.

2. Každý prvek systému (země či region, podnikatelská struktura) si vytváří svůj systém strážců; pokud tito strážci v určitém prvku daného systému selžou (tj. na nejvyšší úrovni nedokážou uhlídat sami sebe, nedokážou zabránit zneužití toho, že mají nejvyšší postavení), musí **fungovat (konkurenční) mechanismy, které takový selhávající prvek systému srazí do podřízeného postavení** (vyřadí z konkurence neselhávajících prvků).

3. **Mechanismy uvnitř každého prvku systému musejí bezprostředně souviset s efektivností tohoto prvku** (takto musejí být designovány a implementovány); zde hraje zásadní metodologickou roli námi navržený podvojný model finančního trhu, ve kterém efektivnost systému bezprostředně souvisí s tím, **jaké jsou vytvořeny podmínky pro využívání investičních příležitostí podle míry jejich výnosnosti** (bez této metodologické opory se nenajde řešení Hurwiczova problému).

4. Při návrhu vhodných mechanismů v každém prvku globálního systému (tak, aby se vyhovělo vzájemně souvisejícím požadavkům efektivnosti tohoto prvku i řešení problematiky „strážců strážců“) bude nejdůležitější **identifikovat vzájemné souvislosti mezi jednotlivými typy investičních příležitostí** z hlediska jejich pozitivních (využití komplementarity, kdy realizace investičních příležitostí jedním subjektem vytváří podmínky pro využití investičních příležitostí druhým subjektem) i negativních (pozičního investování, kdy využití investičních příležitostí jedním subjektem omezuje možnost využití investičních příležitostí, kterými disponuje druhý subjekt) synergických efektů.

5. Na základě toho bude možné v návaznosti na konkrétní podmínky **navrhnout a připravit k realizaci jednotlivé komponenty komplexních reforem zvyšujících efektivnost toho či onoho prvku globálního**

systemu (zejména v oblasti postupného prosazování odvětví produktivních služeb, kdy role jednotlivých subjektů poroste s tím, jak se podaří nastartovat mechanismy umožňující, aby ekonomické efekty, které přináší ten či onen subjekt, sloužily jako zdroj jeho financování).

6. Nelze neupozornit na to, že tento proces obnovy přirozeného směřování vývoje lidské pospolitosti **bude probíhat v podmínkách přetrvávající dominantní role současné globální moci** (sice degenerující a ztrácejí svůj vliv, s o to většími riziky jejich intervencí do aktuálního vývoje s cílem zmařit realizaci pozitivních přeměn a likvidovat jejich nositele). ///Dlužno upozornit na to, že vývoj teorie mechanismů – minimálně v posledních deseti létech, když už muselo být zřejmé, co se ve světě odehrává – je spojen s „přehlédnutím“ toho, že „realita“ **vyřešila problém „strážců strážců“ po svém, a to tím nejhorším a nejnebezpečnějším způsobem, koncentrací všech složek podílejících se na vytváření moci v globálním měřítku** (a v rámci struktury současné globální moci je již tento problém definitivně neřešitelný, našťastí – ještě není jisté, zda „na poslední chvíli“, nebo „pět minut po dvanácté“ se v různých podobách, různými způsoby a na různých místech rodí a prosazuje perspektivní alternativa).///

V současné době se polemiky v oblasti teorie (do kteréžto oblasti patří i pseudoteorie, které se za vědu vydávají) odehrávají zejména při řešení otázek souvisejících se zodpovědným vztahem k životnímu prostředí (včetně vývoje klimatu), v některých oblastech souvisejících s ekonomikou, ale i jinde. Tomu, kdo sleduje tyto diskuse z pozice poctivé vědy (tj. zná i historickou dimenzi vývoje teorie v daných oblastech), nemůže ujít jejich zideologizovaná podoba. Ta se bohužel promítá i hodnocení a personálního obsazení oblasti, kterou můžeme nazvat „akademickou půdou“, která pak **následně umožňuje skvělou sklizeň intelektuálně i morálně vyprázdněných figurek určených k obsazení nejvyšších protektorátních funkcí.**

Pokud chceme v těchto podmínkách vytvořit ucelenou koncepci obrany proti destrukci a následné nápravě, musíme se **vydat až k nejobecnějším základům vědy, do oblasti, kde se vyjevují, odhalují, zdůvodňují a dávají do souvislosti nejobecnější tvrzení.** Ta nepadají z nebe, ale – pokud jde o ty, které mají největší váhu – **jsou logickým výsledkem dějinné kontinuity vědeckého poznání. Až na této úrovni musí mít ideově silná koncepce zakotvení.**

Dostat se až k těmto vrcholům však ještě nestačí. Základy poznání reality je nutné dovést do srozumitelné podoby, a to nejen mezi „zasvěcení“, ale i ve vhodné formě srozumitelného výkladu širší veřejnosti. **Důsledné domyšlení základů poznání společnosti a jejich obecně srozumitelný výklad se nejen vzájemně nevylučují, ale předpokládají.** Ostatně – podle toho se vždy poctivá věda odlišovala od zideologizované pseudovědy.

A ještě jednu podmínku musí dobrá teorie splňovat: Nesmí se vyhýbat přímé konfrontace svých výsledků s praktickou aplikací v té oblasti, ke které se vztahuje. Z toho hlediska stojí za připomenutí apel W. Trockela (z r. 2022): *„...jedním východiskem k humánnější společnosti může být inteligentní sociální design a účinné prosazování vhodných institucí jako nepostradatelných nástrojů pro téměř všechny aspekty organizace udržitelných kooperativních a spravedlivých struktur na naší planetě“.*

Z tohoto hlediska narážíme na určitý **paradox ve vývoji teorie mechanismů** (jejich designu a implementace). Přejít od teorie, která se povznesla až do nejvyššího stupně abstrakce (matematických modelů založených na axiomech) k praktickým aplikacím není jednoduché. Zejména vzhledem ke komplexní provázanosti faktorů, které působí na reálný vývoj ve kterékoli oblasti společnosti. Jednu věc však lze od teorie mechanismů požadovat a je překvapivé, že s ní ještě nepřišla. Ve většině zemí, zejména v našem civilizačním okruhu, se po celé období, kdy teorie mechanismů vyzrála do určité ucelené podoby, provádějí v té oblasti společenského života, na kterou je zaměřena, poměrně intenzivně nejrůznější reformy (nebo to, co je reformami nazýváno, tj. „takzvané reformy“). *///Abych byl konkrétní, mám na mysli zejména financování takových oblastí jako je vzdělání, péče o zdraví, penze, tj. oblastí systému sociálně orientovaného investování a pojištění, která se bezprostředně týká produktivních služeb, tj. služeb zaměřených na rozvoj, uchování a uplatnění schopností člověka – je to oblast významná a bezprostředně se týká mechanismů, kterými se teorie mechanismů zabývá.///* I když připustíme, že od teorie, která se zabývá základními východisky přístupu ke společenské realitě v té nejobecnější rovině nemusíme hned očekávat navrzení využitelných mechanismů odpovídajícím daným konkrétním podmínkám, vzniká otázka **proč nenacházíme systematictější výstupy teorie mechanismů (jejich designu a implementace) v podobě analýzy adekvátnosti navrhovaných reforem.** V této oblasti se měla teorie mechanismů již dávno „vyřádit“, **prokázat svoji praktickou využitelnost a – dodejme – zabránit celé řadě závažných deformací společenského systému v důsledku prosazení pseudoreforem.** To, že k tomu nedošlo, je **nepřehlédnutelná skutečnost, která má závažné dopady na autoritu vědy o společnosti** (tj. na to, do jaké míry ji lze brát vážně).

Proč k této anomálii (což je patrně vhodné slovo pro daný fenomén) došlo? Příčiny jsou patrně jak **metodologické**, tak i **ideologické** (přičemž jedno může souviset s druhým). K tomu:

1. Obojímu budeme věnovat pozornost, v logice věci se nejdříve zaměříme na metodologický aspekt dané problematiky.

2. Ukážeme, že stávající poznatky teorie mechanismů i jejich rozšíření o námi vyvinutý model finančního trhu vycházející z teorie produktivní spotřeby lze efektivně využít ke konfrontaci teorie s jedním z konkrétních případů reforem, resp. pseudoreforem:

- Zde se odrazíme od článku *Několik poznámek k důchodové reformě*, který 20.11.2024 v časopisu *!Argument* uveřejnila **Iлона Švihlíková**, viz: <https://casopisargument.cz/60585> (článek a jeho rozbor uveřejněn v příloze)

- Navážeme na již publikovaný článek z dřívější, i když nedávné doby, který analyzuje prizmatem našeho modelu tzv. „penzijní reformu“ silově prosazovanou M. Jurečkou, viz: *Positional investing and reforms in the socio-economic sphere on the example of the pension system in the Czech Republic*, celý text ke stažení zde: <https://economics.cifra.science/en/archive/3-3-2023-november/10.23670/ECNMS.2023.3.3> (ověřeno, že automatický překlad do češtiny je plně srozumitelný).

- Doplňme i pohled prizmatem teorie mechanismů.

3. Zformulujeme závěry týkající se toho, jak vědu (vztahující se společnosti) z hlediska využití jejích výstupů i jejího hodnocení přiblížit tomu, co potřebujeme **v oblasti orientace a podpory reforem týkajících se změn, kterými musí projít každá země, která se chce vymanit ze současných problémů.**

Co a jak lze využít ze současného teoretického bádání pro tvorbu perspektivní, realistické a přitažlivé vize. Konkrétně **teorii návrhu (designu) a uplatnění (implementace) mechanismů?**

Základní (stávající) koncept teorie mechanismů vychází z neoklasické ekonomie a je podřízen principu maximalizace užítka.

Rozšířený (náš) koncept teorie mechanismů vychází z ekonomie produktivní spotřeby a je podřízen maximalizaci současné hodnoty budoucího příjmu.

Tvrdíme, že **rozšířený koncept přidává ekonomické teorii další rozměr, v rámci kterého jsou řešitelné ty problémy, které jsou v rámci základního konceptu neřešitelné**, případně se v návaznosti na přístup k řešení problémů, který se tím otevírá, objevují problémy nové, které základní koncept není schopen identifikovat.

Konkrétní příklady:

1. Pojetí optima

Základní koncept: Pokud zvolíme axiomatické řešení, vzniká otázka, který systém axiomů je v daném konkrétním případě nejvhodnější (s tím souvisí otázka souvislosti mezi kooperativními hrami a hrami v normálním či explicitním tvaru).

Rozšířený koncept: Maximální suma výnosu hráčů z realizace jejich investičních příležitostí. To je umožněno tím, že k realizaci výnosnějších investičních příležitostí jednoho hráče mohou být využity investiční prostředky druhého hráče. Následuje problém rozdělení takto vzniklého efektu mezi hráče. Tím vzniká další problém (viz bod 2).

2. Vliv rozdělení výplat na pozici hráčů v dalších hrách

Základní koncept: Tento problém nevzniká, resp. není teorií řešen. Rozdělením výplat hra končí, nic dalšího model neobsahuje. Tím se ovšem teorie okamžitě odpoutává od většiny reálných situací.

Rozšířený koncept: Jedná se o zásadní problém. Pro hráče jsou přijatelné jen taková rozdělení výplat, která jsou z hlediska dopadu na pozici hráčů v dalších hrách neutrální. Hráči promítají očekávaný budoucí vývoj (včetně rozdělení příjmů mezi ně) do současného rozhodování. Teorie vycházející z produktivní spotřeby disponuje nástroji, které dokážou tuto skutečnost vyjádřit prostřednictvím modelů (funkce neutrality pozičního investování, zavedení kompozitních výplat).

3. Hruwicův problém: Kdo uhlídá strážce

Základní koncept: Nemá dostatečně přijatelné řešení. Myerson identifikuje jako skrytý předpoklad ekonomickou konkurenci mezi systémy, které řeší problém „strážce strážců“ (tj. problém, jak zabránit zneužití vyšších pravomocí autority nezbytné k implementaci mechanismů) tím, že pokud vyšší autorita nedokáže uhlídat sebe sama, dojde k úpadku daného systému a jeho vyřazení z konkurence. Tuto myšlenku ovšem spíše jen „nastřeluje“ a nerozvíjí, ani pojmově neupřesňuje, ani nepodkládá modelem.

Rozšířený koncept: Nutno přesně identifikovat ty subjekty, které jsou v systému nositeli vyšší efektivity (dosahují efekt využívání investičních příležitostí podle míry jejich výnosnosti) a vytvářejí si k tomu vzájemně podmínky (na bázi komplementarity). To teorie mechanismů vycházející z ekonomie produktivní spotřeby dokáže. Pro tyto subjekty je výhodnější neporušovat pravidla, tj. zůstat v jimi dobře prosazené hře, aniž by potřebovali vyšší autoritu. Toto řešení bez prizmatu mechanismů na bázi nabídky a poptávky investičních prostředků a investičních příležitostí doslova „není vidět“.

4. Praktické vyústění:

Základní koncept: Navržení mechanismů pro určitou oblast ekonomického systému, případně pro celý (globální) ekonomický systém a navržení implementace tohoto systému, případně alespoň pro některé oblasti, nebo dílčí doporučení pro celý systém. Většinou je aplikace výsledků omezena tím, že „není autorita“, která by o výsledky měla zájem a která by měla sílu je prosadit. Zajímavé je, že neexistují pokusy z pozice základního konceptu analyzovat konkrétní návrhy na reformy některých částí ekonomického systému z hlediska toho, zda alespoň částečně, v čem ano a v čem ne, splňují požadavky na dobře navržené a dobře prosaditelné mechanismy. Případně ještě zajímavější je, že si této skutečnosti žádná teoretická reflexe současných bádání v oblasti teorie designu a implementace mechanismů „nepovšimnula“.

Rozšířený koncept: Vidí jako hlavní vyústění svého zkoumání navržení komplexních reforem zásadním způsobem zvyšujících efektivnost ekonomického systému primárně v lokálních podmínkách, návazně v globálním měřítku. Jde o mechanismy, které umožní, aby jednotlivé složky odvětví produktivních služeb posilovaly svou ekonomickou sílu na základě financování svého rozvoje z ekonomických efektů svého působení. K tomu je schopna:

- Formulovat obecné požadavky, kterým musí příslušné mechanismy vyhovovat.
- Navrhnout dobře prosaditelné mechanismy v podobě vzájemně provázaných dílčích reforem těch oblastí, které jsou pro růst role produktivních služeb zásadní.
- Přesně identifikovat nedostatky špatně navržených reforem (mezi které patří i pseudoreformy posilující roli pojištění investování, pseudoreformy, které byly navrženy a prosazeny pod vlivem struktura založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad).

5. Struktura současné globální moci

Základní koncept: Tento zásadní globální fenomén nejenže neanalyzuje, ale ani jej nevidí.

Rozšířený koncept: Popsal mechanismus vzniku současné globální moci, mechanismy jejího fungování, mechanismy její degenerace a cesty postupného vytlačení nelegálních her, které jsou současnou globální mocí prosazovány, viz: <https://radimvalencik.pise.cz/10793-struktura-soucasne-globalni-moci.html>

O tom, co nabízí teorie mechanismů, si lze udělat představu prostřednictvím online přístupného prestižního časopisu *Journal of Mechanism and Institution Design*, viz: <http://www.mechanism-design.org/>. Od roku 2016 vyšlo již 9 čísel. Podle mě je škoda, že se nepokouší s využitím rozpracovaných metod o analýzu reálně navrhovaných, přijatých a v praxi uplatňovaných mechanismů v rámci reforem, tzv. reforem, pseudoreforem či antireforem. (Určité nástroje k tomu teorie mechanismů má, přinejmenším k rozlišení toho, která z výše uvedených typů změn se prosazuje; jejich použití by nepochybně přineslo silné podněty k tomu, aby došlo k lepšímu zvýraznění toho, co je obecně využitelné.)

Teorie mechanismů a změny v českém penzijním systému

Z hlediska toho, co silou moci prosadila Fialova vláda, považují z oblasti teorie mechanismů (v původní, nerozšířené podobě) za relevantní v oblasti změn penzijního systému zejména následující:

- a) Princip konvergence stimulů.
- b) Požadavek monotónnosti navrhovaného řešení.
- c) Řešení problému tzv. autority (kdo uhlídá „strážce systému“).
- d) Problém „sebevynucujících“ se N-rovnováh ve vztahu legální a reálný systém.

Probereme postupně. Následně pak ukážeme, jaké možnosti přináší rozšíření systému v intencích teorie produktivní spotřeby jako teoretického základu.

Ad a) Princip konvergence stimulů

Ten by měl být v systému řešen formou respektování dvou typů solidarity:

- **Pojistné**, tj. mezi těmi, u nichž pojistná událost nastala (nutnost odejít do penze v důsledku stárnutí), tj. solidarity, mezi těmi, kteří mohou a chtějí být produktivně činní, a těmi, kteří z různých osobních či vnějších důvodů již produktivně činní být nemohou či nechtějí.

- **Příjmové**, tj. mezi těmi, kteří mají vyšší příjmy, a těmi, kteří mají nižší příjmy.

Oba typy solidarity lze řešit důsledným oddělením základní dávky a zásluhové dávky. Zásluhová dávka v podobě doživotní renty je lineárně závislá na současné (nikoli nominální) hodnotě celoživotních odvodů, základní dávka, kterou dostane každý a která spolu s minimální zásluhovou dávkou, jejíž dosažení je předpokladem účasti v penzijním systému, by měla pokrýt základní životní potřeby, by byla vyčíslena prostřednictvím proporcionalního zdanění základu zásluhové částky. (Záměrně píšu „vyčíslena“, protože použití pojmů „zdanění penzí“ je nepopulární, příslušné vyčíslení pak lze promítnout do účetního rozdělení odvodů do systému.)

Při tomto přístupu lze poměrně přesně spočítat optimální míru účetního zdanění základu zásluhové částky: Při nižší míře zdanění se vybere méně a nedochází ke konvergenci motivů s těmi, kteří odvedli do systému méně prostředků, při vyšším zdanění klesá motivace všech zúčastněných subjektů (klientů systému, ale i firem, které svou firemní kulturou vytvářejí pro prodloužení doby produktivního uplatnění předpoklady, dále též poskytovatelů vzdělávacích, zdravotních, lázeňských apod. služeb) k zabezpečení dostatečné výše odvodů.

Příslušné mechanismy lze teoreticky popsat a prakticky testovat. Systém musí být navržen tak, aby byl jako forma garantovaných celoživotních úspor atraktivní i pro vyšší střední třídy.

Současná realita v ČR:

Intelektuální horizont současných designerů penzijních změn nedosahuje úrovně, na které by mohli pochopit, o co jde, a promítnout to do zefektivnění penzijního systému. Navíc to ani pochopit nechtějí, protože plní jen roli poskoků designerů cizí moci, která ve vztahu k penzijnímu systému úplně jiné cíle.

Nejnázorněji to lze doložit na příkladu toho, jak se vláda vyrovnala či nevyrovnala s problémem předčasných odchodů do důchodu vysokopříjmových skupin.

Před začátkem nekompetentních změn v penzijním systému (2021-2022) vzrostl oproti předcházejícímu roku počet osob odcházejících do předčasného důchodu o **12 108**, což odpovídalo, jak je vidět z grafu, dlouhodobému trendu, po začátku změn o rok později (2022-2023) vyskočil na **52 590** osob! Téměř pětinasobek. **Dilettantismus, ekonomický zločin, nebo obojí?** Toto je příčina „neudržitelnosti penzijního systému“. A ne Husákovy děti. Mj. propad v porodnosti s příslušným odstupem času od toho, jak se projevilý důsledky chování této vlády, také o něčem svědčí.

Obdobný vývoj je i v sousedních zemích. Neměla by na to věda o společnosti a konkrétně i teorie mechanismů reagovat? Proč na to nereaguje? Má aktuálnější či závažnější témata? Nebo se ještě v rovině obecně teoretických základů pro řešení problémů v této oblasti nedostatečně vyzbrojila, ještě k tomu nedorostla? A doroste někdy, pokud bude i nadále „za bukem“? Co z toho vyplývá pro nás?

Princip konvergence stimulů má více aplikací v oblasti změn (reforem) penzijního systému, k tomu ale budeme potřebovat model pracující s rozšířením toho původního. To nás ještě čeká.

Ad b) Požadavek monotónnosti navrhovaného řešení

Monotónnost znamená (stručně řečeno), že když se rozšíří množina výplat tak, že některé z výplat jsou větší než v původní množině, nemělo by dojít k tomu, že někomu se výplaty sníží.

Tento požadavek nemusí být vždy splněn. Existují velmi zajímavé teoretické problémy v nejobecnějších základech axiomatického řešení kooperativních (ale i nekooperativních) her, které souvisejí s otázkou, kdy tento požadavek (axióm) platí a kdy ne (například v souvislosti s porovnáním Nashova a Kalai-Smorodinského řešení Nashova vyjednávacího problému).

První, co by k nějakým navrhovaným změnám penzijního systému měla teorie mechanismů říci, je, zda v daném konkrétním případě by tento požadavek měl být splněn, nebo nemusí být splněn. Konkrétně:

- V případě, že důchodci dostávají „příliš mnoho“ (např. oproti tomu, co do systému vložili) a převod prostředků do jiných (investičních) oblastí ekonomického systému by přinesl větší výnosy, nemusí být tento požadavek splněn.

- V opačném případě (a je nutné ujasnit, co znamená „opačný případ“), musí být dodržen.

Jde o to, jak interpretovat „opačný případ“. Jde o dva aspekty:

- Pokud by ten, kdo do penzijního systému povinně odvádí určité prostředky nedostal v podobě doživotní renty dle pojistné matematiky tyto prostředky zpět, byla by to krádež z pozice státu. Samozřejmě, že odpočítat je nutné režijní náklady na systém a případnou vnitřní příjmovou solidaritu. Ale jiné služby než výplaty ze systému, od státu penzista nedostává. Tj. jednalo by se o přerozdělení ve prospěch jiných skupin, což je nepřipustné.

- Pak je zde ještě druhý aspekt. Za jeden z nejdůležitějších aspektů penzijního systému můžeme považovat to, jak motivuje všechny účastníky k využívání investičních příležitostí v oblasti dobrovolného individuálního prodloužení doby produktivního uplatnění. Pokud by se vyvedením prostředků z penzijního systému snížila jeho efektivnost a vyvedené prostředky by nepřinášely větší efekty, bylo by jejich vyvedení rovněž nepřipustné.

Pokud vyhodnocení prvního aspektu je v kompetenci původní teorie mechanismů, pak k vyhodnocení druhého faktoru potřebujeme teorii mechanismů rozšířenou o efekty produktivní spotřeby.

Současná realita v ČR:

Vláda při designování změn v penzijním systému zcela evidentně a výrazně porušila požadavek monotónnosti, aniž by se zabývala jedním či druhým aspektem, který by toto porušení mohl odůvodnit:

- Předně zcela vypustila rozbor otázky, zda **může být průběžný penzijní systém samonosný** (dosáhnout současných reálných výplat i v době nepříznivých důsledků populační vlny), **pokud by se odstranily některé excesy současného systému**, které jdou proti pojišťovacímu principu (zejména předčasné odchody do penze).

- Nejen nevytvořila adekvátní model, zkrlesluje údaje, neuvádí ty nejdůležitější, ale dokonce lže (viz článek I. Švihlíkové v časopisu *Argument* <https://casopisargument.cz/60585> a jeho rozbor). Viz např. srovnání podílu penzí na HDP u nás a ve srovnatelných zemích.

- Vůbec se nezabývala otázkou využití investičních příležitostí spojených s prodloužením doby motivovaného dobrovolného produktivního uplatnění, kde jsou největší ekonomické rezervy a ekonomické zdroje.

- Na straně druhé ani neuvažovala a zamlčuje **negativní ekonomické efekty spojené s růstem touto vládou zaviněné nedůvěry v penzijní systém**.

K roli teorie mechanismů:

I stávající podoba teorie mechanismů aplikovaná na problematiku penzijního systému a jeho změn v naší zemi může poskytnout závěr:

- Požadavek monotónnosti při designování změn (reforem) je nutné dodržet (není důvod jej opustit).

- Změny, které tato vláda silou moci prosadila, porušují požadavek monotónnosti, vedou jak k růstu nespravedlnosti uvnitř systému i ve vztahu penzijního systému k celému ekonomickému systému, zejména však vedou ke snížení ekonomické efektivnosti.

Obojí je tak zřetelné a doložitelné, že je otázkou, zda je to jen důsledek vyprázdněných hlav, nebo cíleného vyprázdnění dosazených hlav za účelem rozvratu české ekonomiky.

Pokud rozšíříme metodologický základ teorie mechanismů v intencích teorie produktivní spotřeby o problematiku využívání investičních příležitostí spojených s rozvojem, uchováním a uplatněním schopností člověka podle míry jejich výnosnosti a uvážíme kaskádové efekty (to, že při realizaci některých investičních příležitostí může člověk získávat nové, ještě výnosnější investiční příležitosti) a skupinové efekty komplementarity (to, že při realizaci investičních příležitostí jednoho člověka či skupiny osob mohou být generovány výnosné investiční příležitosti jiných osob či skupin osob), **je zlotřilost počínání vlády ještě zřejmější**. K tomu se ještě dostaneme v části, ve které budeme aplikovat rozšířený koncept teorie mechanismů.

Ad c, d) Řešení problému tzv. autority (kdo uhlídá „strážce systému“) a problém „sebevynucujících se N-rovnováh ve vztahu legální a reálný systém

Zde si pomůžu tím, co napsal v komentáři ke 3. pokračování série **Ondřej Černík** (viz <https://radimvalencik.pise.cz/11998-komentare.html>):

Podstata legální hry

*Předpoklad, že účastníci dodržují předepsanou funkci odpovědi v korespondenčním mechanismu, i když případně používají nepravdivou charakteristiku, lze vše odvodit následovně. Můžeme si představit, že existuje systém vynucování - kontroly, který by vyžadoval, aby účastník byl schopen zdůvodnit své chování jako slučitelné s jím deklarovanou charakteristikou. Pokud by použil nějakou "nelegální" funkci nastavení (ať už s pravdivou, nebo nepravdivou charakteristikou), mohl by vytvořit funkci chování (předpokládanou pozorovanou inspektorem), kterou by nebylo možné vysvětlit jako "legální". Dále problém modelování prosazování podle L. Hurwicze. Tato problematika je mnohem širší, než tento termín naznačuje. Vezměme si zavedení instituce sociálního zabezpečení. Ta vyžaduje nejen vynucování, aby lidé dodržovali pravidla, ale i **složitý aparát, který poskytuje potřebné informace a zařízení pro výběr daní a vyplácení plateb**. Někdy se používá termín "genie implementátor", tj. **skutečné provádění pro označení postupů, které mají takové institucionální uspořádání učinit ÚČINNÝM**. Jedním z aspektů skutečného provádění institucionálního uspořádání (tj. institucí ve smyslu je časté využívání institucionálních subjektů k jeho dosažení. Příklady, jako jsou agentury spravující systém sociálního zabezpečení, je mnoho. Lze však uvažovat i o institucionálních uspořádáních vytvořených dlouhodobým zvykem a vynucovaných spontánním jednáním skupiny, kde neexistuje žádný institucionální subjekt pověřený jejich správou nebo vynucováním.*

*Modelování vymáhání práva přináší některé obtížné problémy. Začneme tím, že existuje názor, že Nashova rovnováha se z definice vynucuje sama. Domnívám se, že je tím myšleno, že pokud je skutečný prováděcí aparát (v českých poměrech tzn. metodika) zaveden tak, že jsou pravidla hry dodržována a výsledková funkce je efektivní, pak žádný hráč nemá motivaci jednostranně přeběhnout do ilegální oblasti. Obecně však v konkrétní podobě hry, předepisující konkrétní oblasti strategií a výsledkové funkce, **není nic, co by hráčům bránilo uchýlit se k "nelegálním" strategiím, ani neexistuje automatická jistota, se výsledky určené výsledkovou funkcí nastanou, pokud není k dispozici požadovaný aparát.***

*Nestačí ani rozšířit formu hry tak, aby předepisovala postupy, jimiž se řídí proces vymáhání, protože podobné námitky lze vznést i vůči této rozšířené formě hry. Jedná se o tzv. **problém "nekonečného regresu"**. O nekonečném regresu jindy. Existuje i jiný názor, že **vymáhání je nemožné kvůli možnosti korupce ze strany osob pověřených vymáháním a jejich nadřazených**. Či **celá instituce je infikována koalicemi vzájemného krytí porušování obecně přijatelných zásad**. ("Kdo bude hlídat strážce?") Zdá se, že je možný nekonečný regres. Rámcem, jak se tomuto paradoxu vyhnout, zahrnující pojem "přirozené formy hry", je diskutován v Hurwicz (1993).*

K tomu:

V rámci základního konceptu teorie mechanismů je u tak složitého systému, jakým je systém průběžného penzijního pojištění, skutečně velmi těžké uhlídat „legální hru“ a její „strážce“. O Černík to popisuje velmi přesně.

Řešení přesto existuje, pokud najdeme způsob, jak umožnit či zajistit, aby „**nejvyšší strážcem**“ **byla efektivnost jak celého systému, tak i jeho jednotlivých komponentů**. V obecné rovině jsme to popsali v 7. pokračování této série, viz: <https://radimvalencik.pise.cz/12007-vize-jakou-potrebuujeme-1126.html>

Interpretace tohoto způsobu, který předpokládá **rozšířený koncept teorie mechanismů vycházející z ekonomie produktivní spotřeby doplněný o uvažování souvislosti mezi investičními příležitostmi**, je velmi zajímavá a efektivní. Budeme se jí věnovat v dalších pokračováních, které navážou na tři díly série, v nichž jsme se zabývali tím, co může (a měl by) přinést základní koncept teorie mechanismů a nástroje, kterými disponuje.

Metodologická poznámka:

Základní koncept klade velký důraz na to, aby všechny teoretické nástroje byly podloženy axiomaticky. Oprávněně. Je to důležitý předpoklad korektnosti a jednoznačnosti. Otázky, které jsou s tím spojeny, není jednoduché odpovědět. Mezi požadavkem konvergence stimulů a požadavkem monotónnosti existuje určitá souvislost, podobně jako mezi požadavkem sebevynucující se (prostřednictvím N-rovnováh) legální hry a řešením otázky „autority“, resp. toho, „kdo uhlídá strážce“. Navrhnout systém nezávislých a současně vzájemně nerozporných axiomů není tak jednoduché. I zde přechod k rozšířenému konceptu teorie mechanismů, který vychází z ekonomie produktivní spotřeby, nabízí – jak ukážeme – určité možnosti.

Aplikace rozšířeného konceptu teorie mechanismů – teoretická východiska

Rozšířený koncept teorie mechanismů vychází z modelu **nabídky a poptávky investičních prostředků a investičních příležitostí**. Optimum je v tomto systému definováno jako stav, ve kterém jsou **investiční příležitosti realizovány podle míry jejich výnosnosti, aniž by hrálo roli, komu patří investiční prostředky**. Tj. předpokládá se vztah věřitel dlužník, ve kterém vlastník investičních prostředků poskytuje své investiční prostředky k realizaci investičních příležitostí dlužníka, pokud tento disponuje výnosnějším investičními příležitostmi.

Výše uvedený pohled chápe spotřebu jako využívání spotřebních=investičních příležitostí. Generování užiteků v rámci spotřeby je z tohoto hlediska pouze způsobem rozhodování zaměřeného na maximalizaci současné hodnoty budoucího příjmu. Jedná se o přesah neoklasické ekonomie směrem k ekonomii produktivní spotřeby.

Výchozí model předpokládá, že zásoba investičních příležitostí každého subjektu (hráče) je daná a neměnná.

Rozšířený model počítá s tím, že:

- Investiční příležitosti hráčů nejsou na sobě navzájem nezávislé.
- Při realizaci jedné investiční příležitosti mohou vznikat investiční příležitosti další.

Z tohoto hlediska se uvažuje:

- Role pozičního investování, kdy jeden subjekt (hráč) může investovat do rozdělení výnosů, které vznikají využitím investičních prostředků jednoho hráče k realizaci výnosnějších investičních příležitostí druhého hráče.
- Role pozičního investování, kdy jeden subjekt (hráč) může investovat do potlačení (znemožnění) realizace výnosnějších investičních příležitostí druhého hráče tak, aby se tím zvýšila výnosnost jeho investičních příležitostí (tj. investičních příležitostí prvního hráče).
- Kaskádové efekty, při kterých realizace jedné investiční příležitosti vede k nabývání výnosnějších investičních příležitostí tímž hráčem.
- Efekty komplementarity, kdy se realizací investičních příležitostí jedním hráčem zvyšuje výnosnost investičních příležitostí druhého hráče.
- Efekty komplementarity, kdy jsou realizací investičních příležitostí jednoho hráče generovány výnosnější investiční příležitosti druhého hráče.

Případ penzijního systému

V případě průběžného systému penzijního pojištění je výchozím tématem **popis investičních příležitostí, které mohou být využity prostřednictvím vhodně navržených a uplatněných mechanismů**. Společným jmenovatelem těchto investičních příležitostí je **prodloužení doby produktivního (v rámci toho i výdělečného) uplatnění člověka na profesních trzích. K tomu několik poznámek:**

1. Záměrně hovoříme o „produktivním“ uplatnění, protože se jedná nejen o peněžní, ale i o nepeněžní výnosy (v podobě uchování společenských kontaktů, pocitu potřebnosti apod.).
2. Prodloužení doby produktivního uplatnění může být buď:
 - Nucené, tj. administrativní, paušální (s povolenými výjimkami).
 - Dobrovolné, motivované příslušnými mechanismy.
3. Dobrovolné (motivované) prodloužení je z řady hledisek (nejen sociálních, ale zejména ekonomických) nesrovnatelně výhodnější:
 - Odpovídá povaze pojistných událostí v dané oblasti. Pojistnou událostí je ztráta schopnosti vykonávat výdělečnou činnost v důsledku stárnutí. Pojišťovací systém tak musí zajistit určitou míru solidarity mezi těmi, u nichž pojistná událost nastane, a u nichž ještě nenastala. Paušální prodloužení je přímo v rozporu s tímto principem.
 - Z ekonomických efektů prodloužení doby produktivního uplatnění by měli být financováni všechny subjekty, které se na tomto prodloužení podílejí. To jsou nejen klienti systému, ale i poskytovatelé vzdělávacích, zdravotních, lázeňských služeb, firmy (vytvořením firemní kultury). Efekty spojeném s prodloužením doby produktivního uplatnění jsou natolik výrazné, že umožňují podstatným způsobem rozšířit okruh produktivních služeb financovaných z těchto efektů. (Paušální prodloužení doby produktivního uplatnění neumožňuje implementovat mechanismy, které by podle skutečně dosažených efektů financovaly příslušné služby).
4. Z prodloužení doby výdělečného uplatnění a vyššího příjmu příslušných osob má prospěch i vláda formou zvýšených daňových příjmů.

Avízo: Jak lze problém „autority“ (strážců a strážců strážců) řešit v případě penzijního systému

Problematice penzijního systému věnujeme pozornost ještě z jednoho hlediska. Metodologického. Na příkladu mechanismů tohoto systému lze totiž ukázat, jak lze řešit problém „autority“ nejen v tomto, ale i v dalších případech. Souvisí to mj. i s tím, proč motivované prodloužení doby produktivního uplatnění je nesrovnatelně ekonomicky efektivnější než administrativní.

K tomu Ondřej Černík:

*Důvodem, proč nelze Nashovu rovnováhu považovat za samočinnou, je to, že **předpoklad efektivnosti výsledkové funkce skrývá potřebu institucionálních opatření**, která jsou k tomu obvykle zapotřebí. Tedy i když se všichni hráči chovají legálně, předpoklad, že vyžaduje implementační opatření. Pouhé postulování požadované výsledkové funkce nestačí.*

*Vraťme se nyní k původnímu problému, **k potřebě hlídat strážce**. V rozporu s tím, co by se dalo předpokládat, položil slavnou otázku, se Juvenal nezabýval státními nebo politickými záležitostmi, ale spíše se snažil přesvědčit svého přítele, že **manželství je pošetilost, ženám se nedá věřit a držet je pod zámek není řešení - protože ani strážným se nedá věřit**. Ale zhruba o půl tisíciletí dříve Platón se zabýval úzce související otázkou, když diskutoval o normách chování vhodných pro strážce athénskému městskému státu, z nichž nejlepší měli být vybráni jako vládci, tedy v kontextu ideální struktury správy.*

*Sokrates s odkazem na dřívější výrok že, "opilost je pro strážce nanejvýš nevhodná", říká: "O opilosti jsme řekli, že se jí musí zdržet. Neboť strážce je jistě poslední člověk na světě, jemuž je dovoleno opít se a nevědět, kde se na světě nachází." (viz svobodník Halík). Na to Glaukón, Sokratův tazatel, odpovídá: "Ano, to by bylo absurdní, že by strážce potřeboval strážce." Namísto pozdějšího Juvenalova pesimismu, ba cynismu, vyjadřuje Platón - prostřednictvím Glaukóna - optimistický názor, že by mělo být možné důvěřovat strážcům a vládcům města, že se budou chovat správně; že by měli vyžadovat dohled, je absurdita. Juvenalova cynická otázka naznačuje, že buď neexistuje způsob, jak strážce hlídat, a tudíž není možné prosadit žádané chování manželek, nebo že kromě "strážců prvního řádu" (tech, kteří hlídají manželky) je třeba mít také "strážce druhého řádu", kteří hlídají strážce prvního řádu. Pokud však i ti podléhají zkaženosti, jsou nutní i strážce třetího řádu atd. To vyvolává představu nekonečného regresu strážců, kdy strážce řádu $k + 1$ je nutný ke střežení strážce řádu k , $k = 2, 3, \dots$ **ad infinitum**. Protože nekonečno strážců není obvykle k dispozici, **zdá se, že to vylučuje prosazení**.*

***Proč nás zajímá Juvenalův (nebo spíše manželův) problém?** Především proto, že jej někteří považují za podobenství pro tvrzení, že **vymáhání práva je z principu nemožné kvůli perspektivě nekonečného regresu zkorumpovaných strážců**. 'Příležitostný empirismus' naznačuje, že valenčikovský **pesimismus této teze není vždy oprávněný**. Inklinuje většinou z podstaty tech, kteří věcně kibicují a nic pořádného pro společnost nikdy nevykonali. **Známe mnoho situací, kdy jsou pravidla podstatně (ne-li dokonale) dodržována, uplatňována a/nebo vynucována**. Proto se vyvarujme lámání holi nad problémem autora stránek, tak aby si ulehčil práci a peskoval jine. O tom, zda je implementace pravidel možná, však rozhoduje mnoho faktorů. Za prvé, a to je možná nejméně důležité, tvrdil Leo Hurwicz, mohou existovat metody implementace, které závisí na čistě fyzikálních nebo mechanických faktorech, které nevyžadují lidské strážce. Příklady: zařízení používaná na některých parkovištích, oba jsme viděli s autorem stránek v tureckém Istanbulu, která mají za následek prořezání pneumatik těm, kdo použijí nepovolené výjezdy nebo vjezdy; tresty spočívající v umístění provinilce na izolovaný ostrov sv. Heleny bez lodi a příliš daleko na to, aby mohl doplavat ke břehu. Za druhé, někde na konečném konci řetězce strážců **mohou existovat strážci (individuální nebo kolektivní), kteří sympatizují s pravidly (formou hry)**, jež činí určité chování nezákonným, např. jejichž etické normy vylučují korupční chování (ne každý, kdo chodí po světě má častou českou potřebu podvádět, lhát, krást a byt celou společností netrestán a oslavován v řadách dalších Kajinků, protože kdo v ČR v TV je na českém pantheonu), a kteří mají schopnost (díky moci, finančnímu majetku, osobnímu charismatu nebo postavení v kombinaci s respektem obyvatelstva k němu), jakož i sklon jednat tak, aby odradili od nevhodného chování strážce nižšího řádu. V některých pracích (např. Hurwicz 1993) takové jednotlivce nebo skupiny označoval jako **intervenční činitele**. V takové situaci je pravděpodobné, že se pravidlo podaří prosadit. **Dobře fungující společnosti se snaží vybírat soudce a vládcy z řad takových jedinců**. Juvenalova pesimistická otázka naznačuje nekonečný regres potřebných strážců, tedy neexistenci intervenujících. A ne sarkastické pošklebování a vysmívání za bukem, či sypaní písku do soukolí a kydy, že společnost je nereformovatelná. Glaukónova poznámka naopak předpokládá sebekontrolu ze strany Platónových strážců, kteří se ve skutečnosti kvalifikují jako interveniti. Juvenal a Platón se tedy z hlediska svých názorů nacházejí na opačných koncích spektra.*

Velmi důležitý příspěvek O. Černík, protože umožňuje zvýraznit některé zásadní momenty současných problémů teorie mechanismů. Učiníme tak v několika bodech:

1. Asi je **absurdní předpokládat, že lze najít čestné strážce pro ochranu nečestných účelů**. První úkol, který by si teorie mechanismů měla vzít za své, je **ochrana společnosti před těmi, kteří prosazují nečestné (nečestné z hlediska lidského, neefektivní z užšího hlediska ekonomického) cíle**. Osobně se nedomnívám, že zavírání více manželek pod zámek je „čestný a efektivní cíl“. Co pak čekat od strážců a jejich strážců? – Podobně je to i s penzijním systémem – pokud je zmršený (navržen nečestně a neefektivně), lze těžko najít strážce, kteří by bděli na jeho čestném a efektivním fungování. V dalších pokračováních ukážu konkrétně.

2. Nemyslím, že by natočení filmu o Kájínkovi a případné sympatie části veřejnosti k němu byly nejvhodnějším příkladem degenerace jakéhokoli národního systému. Podle mě mnohořádově horší příklad jsou osoby typu v. Leyen a spol. (u nás Fiala, Rakušan a spol.), které dokazují, že za určitých podmínek platí to, co by si **dobrá teorie mechanismů měla dát na svou bojovou zástavu: „Ryba smrdí od hlavy“**. Jsou vůbec v současných vládnoucích

reprezentacích EU a jednotlivých zemích „Západu“ jiné osobnosti? Jak k takové situaci mohlo dojít? To chce stávající teorie mechanismů stále jen hledat v očekávání, že „někde na konečném konci řetězce strážců **mohou existovat strážci (individuální nebo kolektivní), kteří sympatizují s pravidly (formou hry)**“? Nebylo by lepší vyzbrojit se nástroji analýzy **struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad** (teorie, které staví na logických základech tragédie společného a má poměrně rozpracovaný teoretický aparát)?

3. Společenský (ekonomický) systém lze ochránit před nečestností a neefektivností, tj. **lze navrhnout a prosadit systém, který je samonosný, ve kterém v jeho legální hře dominují legální strategie (ve smyslu Nashovy rovnováhy, tj. že je výhodné se jich držet) nad nelegálními strategiemi v reálné hře** (která kromě legálních strategií obsahuje všechny proveditelné strategie, z nichž některé ten, kdo systém mechanismů navrhuje a prosazuje, ani nemusí znát). Ale jen za těchto podmínek:

- Musí existovat **rovina hry**, ve které jsou **mechanismy navrženy tak, aby se v konkurenčním prostředí prosazovaly ty ekonomické subjekty (firmy apod.), které jsou ekonomicky efektivní a jejichž ekonomická efektivnost je založena na komplementaritě využívání investičních příležitostí spojených s nabýváním, uchováním a rozvojem schopností.**

- Tyto subjekty musí mít reálný vliv na to, aby ve sféře institucionální nadstavby nedocházelo ke zneužívání pravomoci, ale hlavně na to, aby institucionální nadstavba byla odolná vůči redistribučnímu tlaku z pozice „nadřazené autority“, která plní roli parazitního protektora. (O tom, jak se současná teorie mechanismů vzdálila realitě svědčí to, že hledá „spravedlnost“, „ochranu pravidel“ apod. **tam, kde kulminuje proces porušování pravidel a kde je hlavní zdroj porušování pravidel** – ten, kdo to nevidí, musí být hodně slepý.)

- Tj. návrh mechanismů a procesu jejich implementace musí uvažovat tři vrstvy – firmy a jim podobné subjekty (např. vzdělávací či zdravotní zařízení); národní institucionální rámec („strážce“ na této úrovni); „strážce strážců“ nad národní úrovní, před kterou je ovšem nutné konkurenci na národní úrovni chránit (s využitím ekonomické síly, kterou základní úroveň orientovaná na komplementaritu využívání investičních příležitostí spojených s nabýváním, uchováním a rozvojem schopností poskytuje).

Mj. tento model popisují i v tomto příspěvku, např. „*Každý prvek systému (země či region, podnikatelská struktura) si vytváří svůj systém strážců; pokud tito strážci v určitém prvku daného systému selžou (tj. na nejvyšší úrovni nedokážou uhlídat sami sebe, nedokážou zabránit zneužití toho, že mají nejvyšší postavení), musí fungovat (konkurenční) mechanismy, které takový selhávající prvek systému srazí do podřazeného postavení (vyřadí z konkurence neselhávajících prvků).*“ (Někdy stačí jen pečlivě číst místo fabulování.)

4. **Konkrétní podobu** návrhu mechanismů i způsobu jejich implementace (v zrcadle absurdit toho, co provádí pod tlakem zahraničních protektorů tato vláda) **ukážu na příkladu toho, jak řešit problematiku systému penzijního pojištění v naší zemi.**

Příloha: K článku Ilony Švihlíkové: Několik poznámek k důchodové reformě

Pojednání **Ilony Švihlíkové** k tzv. důchodové reformě je významné z několika hledisek. Obsahově doplňuje články v časopisu *!Argument* o důležitý aspekt současného dění. Celé zde:

<https://casopisargument.cz/60585>

Věnuje se jedné ze zásadních otázek, které budou hrát významnou roli v nadcházejících sněmovních volbách i po nich (ukáže se, kdo jak to myslí a myslí vážně se skutečnou změnou). V neposlední řadě poskytuje důležitý podkladový materiál pro ilustraci toho, jaký metodologický význam má a zejména může mít teorie mechanismů (jejich designu a implementace). Uveřejním po částech s komentáři:

Několik poznámek k důchodové reformě – část 1.

*Tak nám vláda přišla s důchodovou reformou, paní Müllerová. Vzhledem k neoblíbenosti této vlády, a k tomu, co to vlastně provedla, je šance, že nějaká příští vláda udělá z reformy kuličku, na kterou s chutí šlápne. To, že vláda protlačuje návrhy silou, že vytváří neskutečný chaos, že opakovaně obelhává odbory a vysmívá se sociálním partnerům – to už je jaksi politický kolorit zpupnosti pěti/čtyřdemolice. **Točit celou reformu na parametru věku odchodu do důchodu je prostě špatně.** Jednak již delší dobu vidíme nárůst počtu lidí využívající předčasné důchody. Vláda si ani nebyla schopná zjistit, proč lidé odcházejí dříve do důchodu? Je to proto, že už jsou „za vodou“? Protože už nemohou, jsou nemocní a unavení? Nebo protože druhou alternativou vedle předčasného odchodu do důchodu je být nezaměstnaný (resp. nezaměstnatelný?). **Jak je možné, že vláda staví reformu na parametru, který už nyní není relevantní, a ani se neobtěžuje si zjistit, jaké motivace stojí za využíváním předčasných důchodů?***

*A dále: **Omezit kategorii náročné profese, a přitom operovat pojmy a kategoriemi, které nemají žádnou legislativní oporu** (povinná platba zaměstnavatele u náročných profesí a nepovinný pilíř, co to jako má být?), to je další chupe současné vlády.*

Podívejme se nejprve na několik základních parametrů současného systému, než pak předložím návrhy rozprostřené mezi několik kroků a období, jak by bylo nejvhodnější situaci řešit.

*Podotýkám, že **můj přístup** vychází z toho, že*

a) *Lidé jsou bohatství naší země. To, že se dožívají vyššího věku, se musí ekonomicky a společensky projevit pozitivně. Reforma je tu proto, aby využila potenciálu lidí a zajistila jim důstojné a naplněné stáří.*

b) „Problém“ tedy nespočívá v tom, že se lidé dožívají vyššího věku, přičemž lidský věk má samozřejmě své geneticky dané limity, ale to, že se v uplynulých třiceti letech narodilo méně dětí. **Propopulační politika musí být součástí sociální politiky**, když ne z důvodu stability průběžného systému (což lze řešit i jinými způsoby), pak určitě jako nástroj zachování národa.

c) **Jakýkoliv důchodový systém stojí na určitém mechanismu přerozdělování mezi těmi, kteří vytvořili hodnoty a nyní již z řady důvodů nemohou a mezi těmi, kteří jsou aktivní v dané době.** Každá společnost nějaký takový mechanismus musí mít, jinak se její společnost rozpadne v mezigenerační válce a nenávisti (která je ovšem pro řadu politiků velmi atraktivní nástroj, jak získávat hlasy).

d) **Klíčový parametr je, že budoucí společnost (ekonomika) musí generovat hodnoty.** Je vcelku jedno, v jakém mixu (lidé x kapitál (roboti, AI) je bude generovat, protože to lze vyřešit mechanismem redistribuce bohatství. Katastrofa je, pokud nic negeneruje. V takovém případě může být klidně věk odchodu do důchodu stanoven na 105 let. Úvahy typu „bude jeden pracující na tři důchodce“ jsou relevantní jen z hlediska zdanění práce (pokud chybí zdanění kapitálu). Opakuji: **hlavní je, kolik hodnoty dokáže taková společnost vytvořit!** Pokud díky vyšší produktivitě práce za využití moderních technologií vytváří větší hodnoty, pak jde jen o to najít mechanismus, který tuto hodnotu bude ve společnosti redistribuovat.

e) *Reforma je prováděna postupně. První fáze je elementární nastavení pořádku v systému.*

K tomu:

Za povšimnutí stojí především upozornění na to, že vláda silou moci prosazuje paušální nucené prodloužení doby odchodu do důchodu, přitom i při současném nastavení délky odchodu do důchodu dochází k nárůstu těch, kteří tuto možnost využívají, či v mnoha případech spíše zneužívají. Oprávněně si klade otázku: „*Jak je možné, že vláda staví reformu na parametru, který už nyní není relevantní, a ani se neobtěžuje si zjistit, jaké motivace stojí za využíváním předčasných důchodů?*“ Tady by to chtělo na danou otázku odpovědět: **Vláda ustupuje tlaku lobby vysokopříjmových kategorií (z lékařských, právnických, poradenských apod.) profesí.** Je to jeden z naprosto **typických projevů pozičního investování**, při kterém prostřednictvím selhávání institucí vysokopříjmové skupiny diskriminují občany s nižšími a středními příjmy. Nebezpečí není jen v tom, že je tím ohrožována udržitelnost penzijního systému, ale podlamována solidarita ve společnosti. Průběžný penzijní systém by měl být (a může být!) nastaven tak, aby **byl oporou i pro vyšší střední vrstvy, které se podstatným způsobem podílejí na kvalitě společenských vztahů.** Vláda drobnými dílčími kroky vzdálila penzijní systém od této role (např. snížení odvodů sociálního pojištění pracujícím důchodcům místo zvyšování doživotní renty). K tomu se ještě dostaneme.

Většina z bodů (až na jednu výjimku), kterými předznamenává svůj článek, je dobře formulována. Ocenit je nutné především ten první: „*Reforma je tu proto, aby využila potenciál lidí a zajistila jim důstojné a naplněné stáří.*“ Tj. aby místo paušálního vynucování motivovala k dobrovolnému prodloužení doby produktivního uplatnění dle individuálních možností každého.

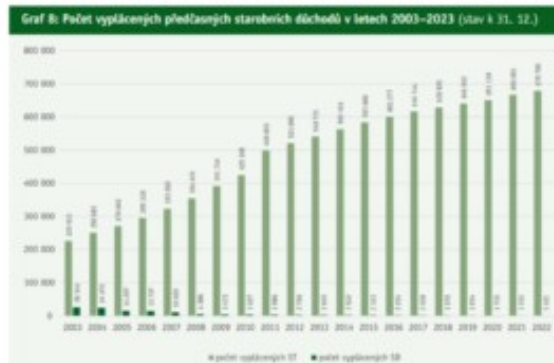
Formulování bodu c) je nepřesné, resp. přinejmenším si zasluhuje doplnění. V průběžném penzijním systému nejede ani tak o solidaritu „mezi těmi, kteří vytvořili hodnoty a nyní již z řady důvodů nemohou, a mezi těmi, kteří jsou aktivní v dané době“ (tj. mezigenerační), ale o solidaritu mezi těmi, kteří ve vyšším věku mohou a chtějí pracovat, a těmi, kteří z různých důvodů již pracovat nemohou (tj. vnitrogenerační solidaritu, která dává pojmu „pojištění“ smysluplný obsah). To má pro konstrukci funkčního systému zásadní význam. Kromě toho musí být vhodnou formou do systému zabudována ještě příjmová solidarita.

Několik poznámek k důchodové reformě – část 2.

ČSSZ v dokumentu „*Statistická ročenka z oblasti důchodového pojištění za rok 2023*“ uvádí následující graf. Je patrné, že počet předčasných starobních důchodů roste – ale již delší dobu. Roste i z hlediska poměrů vůči všem starobním důchodcům, za minulý rok se (údaje červen 2023) dostal nad 30 % u mužů i žen. Opakuji znovu, **jakou relevanci má pak věk odchodu do důchodu?**

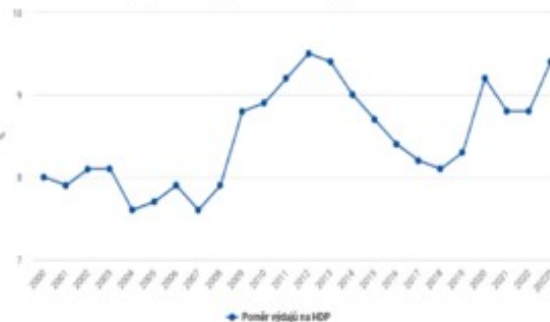
Graf 1: Počet předčasných starobních důchodů

Prům.: Vážený představený státních důchodů, Od roku 2010 obsahuje i důchody SI.

Prům.: Starostl. důchod přinesl před dosažením důchodového věku a čekání na přelíčenost je po celou dobu požití důch. statistických značek jako přelíčený státní důchod (zahnuje důchod do důchodového věku i po důchodovém věku).

Podíl výdajů na dávky důchodového pojištění na HDP (%)

Provládní ekonomové neustále halasí s čísly deficitu důchodového účtu a jeho vývoje. Než se podíváme na vývoj na důchodovém účtu, uvedu jinou kategorii – a to je podíl výdajů na důchodový systém v poměru ke generované hodnotě – k HDP.

ČR se jako jedna z mála vyspělých zemí nedostala nikdy nad 10 % HDP (!) a podíl výdajů na důchody se drží relativně dosti stabilně kolem 9 % HDP. Tato záležitost se ovšem ve veřejném prostoru neprosazuje, protože otevírá nepříjemné téma pro provládní pomocníky – ukazuje totiž velkou stabilitu a robustnost českého důchodového systému.

To znamená potom nižší podíl mezd (náhrady zaměstnancům) na HDP, zato vyšší podíl zisků, nemluvě o těch, které odplují do zahraničí. Toto téma je jeden z hlavních strukturálních defektů a jako takové se prolíná vším v ekonomice ČR – nutně i důchodovým systémem (včetně, viz dále, strukturální deformace u mezd, které jsou hluboce v rozporu s výkonností ekonomiky).

Graf 2: Podíl výdajů na důchody na HDP

K dokreslení salda důchodového účtu, který ovšem – a to je velmi důležité, jak opakovaně zdůrazňoval ekonom Jaroslav Ungerman – není oddělen od státního rozpočtu a není samostatně spravován. Povšimněme si, že v letech 2018 a 2019 byl důchodový účet v plusu! Není náhodou, že se jednalo o roky, kdy mzdová konvergence rychle postupovala, byla vysoká zaměstnanost (a nízká nezaměstnanost) a mzdy rychle rostly – samozřejmě za situace ekonomické konjunktury. Všechny tyto proměnné totiž výrazně ovlivňují hospodaření důchodového účtu.

Graf 3: Důchodový účet

Všechny ty řeči o tom, jak je důchodový systém neudržitelný (a jak je potřeba ho reformovat, aby se udržitelným stal), přičemž tyto reformy mají restriktivní charakter, poškozují občany a **mají za cíl pravý opak – snížit důvěru v to, že průběžný systém může fungovat.** Čím více se šíří „narativ“ – „na důchody nebude“ (což by byla pravda jen ve společnosti, která se rozpadla a nedokáže nic generovat, à la Haiti), **tím více se zvyšuje perversní motivace obcházet průběžný systém,** notabene, když vláda skrytě či zjevně podporuje švarcsystém a vytváří masivní benefikace OSVČ vůči zaměstnancům (tj. preference nestandardu vůči standardu, na kterém důchodový systém stojí). K tomu dále dodejme, že důchodový systém, spolu se zdravotnictvím, disponuje obrovskými zdroji – a právě proto se kolem něj budou jak supi točit **finanční skupiny a nenápadně tlačít na „privatizaci“, zavedení „nadstandardů“, přilepšení a podobně,** protože částky jsou příliš lákavé. **Zvykněme si na to, že naše ochota bránit veřejné statky bude znovu a znovu podrobována zkoušce – a buďme k tomuto boji minimálně odbornými argumenty připraveni.**

K tomu:

Ke vhodně voleným grafům a k nim připojeným údajům není co dodat: **Vláda prostě (a sprostě) lže.**

Proč? O jednom z důvodů I. Švihlíková hovoří: Jedná se o snahu zavedením „nadstandardů“ v tichosti průběžný systém rozkrást. Patrně však je zde i snaha zabránit pozitivním změnám ve struktuře ekonomiky (směrem k ekonomice založené na produktivních službách), které by mohly být odstartovány právě na bázi dobře provedené reformy motivující k dobrovolnému prodloužení doby produktivního uplatnění. Motivující nejen klienty systému, ale i poskytovatele produktivních služeb, které mohou k prodloužení doby produktivního uplatnění efektivně přispět, motivující rovněž firmy, které svou firemní kulturou také mohou sehrát významnou roli v této oblasti. (Takže možná, že je zde i tento motiv: „To by tak bylo, aby si v prťavém česku lidé vyskakovali, jak se jim začalo dařit řešení jedné ze zásadních otázek civilizačního vývoje, to by tak hrálo...“)

Několik poznámek k důchodové reformě – část 3.

Ilona Švihlíková

Pro čtenáře !Argumentu také připomenu, že na našem webu najdou sérii článků k důchodové reformě od Jaroslava Ungermana a Viléma Kahouna a že s řadou jejich návrhů souzním – což dále v textu uvádím.

Fáze důchodové reformy se základním cílem udržení průběžného financování, doplněného o další zdroje z daní, resp. zabránění rozpadu průběžného systému a jeho privatizaci.

a) Elementární pořádek: krátkodobý časový horizont

Tato fáze se týká očistění systému od zaplevelených prvků jako je výchovné a mobilizace zdrojů – tato mobilizace příjmů do systému je důležitá, neboť bez nápravy deformací bude mít problém každý sociální systém. Kromě toho se těmito opatřeními minimálně zbrzdí deficity, což sebere vítr z plachet těm, kteří si pod reformou představují prostě privatizaci důchodového systému (kombinace minimální zebračenkový důchod a zbytek – postarej se sám).

Jeden z největších problémů pojistných systémů jsou obrovské nerovnosti ve zdanění, ale zejména v platbách do pojistných systémů u kategorií zaměstnanec – OSVČ – dohodář.

Zatímco u daní je s aplikací podnikatelského rizika možno zvažovat (nikoliv ovšem ve smyslu „je normální zatajovat příjmy“) určitý rozdíl mezi zdaněním zaměstnanců a OSVČ, u pojistných plateb to tak být nesmí. Nesmí, protože jinak se do existenciálních problémů (se supí kroužícími kolem) mohou dostat všechny pojistné systémy.

Platby u OSVČ se tedy musejí narovnat se zaměstnanci. Je pravda, že OSVČ je pestrá kategorie. Patří tam vysoce příjmoví advokáti, ale i ti, kteří si tak přivydělávají po nocích rozvozem všeho možného. A je tu nešťastná kategorie švarcsystému, často z donucení. Proto jako druhou variantu navrhuji zavedení samostatné pojišťovny pro OSVČ, která bude vyjadřovat specifika jejich stavu a jen z této pojišťovny pak budou OSVČ čerpat své důchody.

K tomu patří, že vláda musí udělat pořádek na trhu práce. Zrušení EET byla fatální chyba (nebo spíš záměr à la devadesátá léta), neboť umožňuje zakrýt příjmy a zjednodušuje platby „bokem“. Do této fáze patří také boj proti práci na černo, proti vykořisťování zahraničních pracovníků (nejen, ale zejména z Ukrajiny, kteří jsou tlačeni ke smlouvám o dílo! Jak se zdá, to nikomu nevadí, hlavně, že na budovách visí všude ukrajinské vlajky). Boj za práva zahraničních pracovníků je i naším bojem – tolerance mzdového dumpingu se nám vždy vrátí jako bumerang. Stejně tak je potřeba si řádně došlápnout na pracovní agentury, systém exekucí, neregulovanou lichvu atd.

Druhou součástí elementárního pořádku je pak oddělení plateb typu výchovného mimo důchodový účet. Pokud má něco takového existovat (a podle mě nemá co stát platit výchovné, ale postarat se o obecní a družstevní bydlení a jeho dostupnost), pak v systému sociálních dávek, a ne v rámci důchodového systému.

Podpora sociálního smíru, řádné vedení a opečovávání sociálního dialogu a politika mzdové konvergence mohou přispět k tomu, aby se příjmy do pojistného systému zvyšovaly. (A ano, vim, že jde o strukturu ekonomiky, což rozeberu v některém z dalších článků).

V této fázi je také možné, zejména pokud budou rychle pokračovat strukturální změny ekonomiky, otevřít debatu o zdanění příjmů z kapitálu (tj. zatížit tyto příjmy pojistným) a vytvořit si tak další záložní zdroj pro financování důchodového systému. Pokud bude, což v tuto chvíli nedokáže říci nikdo, rychle pokračovat vytěšňování práce kapitálem, pak bude potřeba posilovat zdanění kapitálu – jinak také může dojít k sociální explozi podobné začátkům kapitalismu.

K tomu:

Dobře formulováno. Přece jen několik drobných doplňků:

1. Vše by mělo být **podloženo „společenskou smlouvou“ (v podobě ústavního zákona), že peníze, které občan povinně odvedl do systému, nesmí být rozkradeny.** Tedy konkrétně, že to, co tam v reálné hodnotě odvedl, musí být dle pojistné matematiky transformováno do jeho doživotní renty (po odpočtu režijních nákladů, odvodů do fondu na vykrytí rizik a na financování jednotného solidárního základu systému). Penzijní systém v podstatě je už dnes samonosný (pokud není záměrně rozvrácen) a lze ho plně samonosným snadno dotvořit. (Ti, kteří hovoří o jeho „neudržitelnosti“ lžou.)

2. Již v první fázi nápravy pokusu o rozvrácení průběžného penzijního systému bude potřeba **vytvořit účinné motivace k prodloužení doby produktivního uplatnění.** Neúčinnější a nejpříjemnější cestou (která navazuje na

první uvedený bod) je zavedení „postgraduální“ nadstavby v podobě **přepočítání toho, co budou lidé odvádět do penzijního systému** po dosažení pevně stanovené hranice odchodu do důchodu v 65 letech, **na přírůstek doživotní renty**.

3. Vytěsňování práce kapitálem je vhodnější řešit **podporou přeměn ekonomického systému v systém založený na produktivních službách** (vzdělávacích, zdravotních, výchovných, sociálních práci apod. včetně lázeňství), tj. službách zaměřených na nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu, které mj. mohou sehrát významnou roli právě v motivovaném, dobrovolném prodloužení doby produktivního (postupně rozvolňovaného) uplatnění.

Několik poznámek k důchodové reformě – část 4.

b) Oddělení důchodového účtu od státního rozpočtu a zavedení individuálních účtů: střednědobý časový horizont

V této části si dovoluji se odvolat na článek J. Ungermana a V. Kahouna: **Oddělení důchodového účtu od státního rozpočtu má mnohem výhod.** Chápu, že se někteří obávají toho, že v oddělení jsou rizika privatizace. Neznamená to, že by snad nemohl být takový účet/fond dofinancován ze všeobecných daní. Souhlasím s J. Ungermanem, když uvádí, že ministerstvu financí přes obrovské částky na důchodovém účtu velmi vyhovuje ho mít k „pohotovému řízení likvidity“. Kromě toho by po oddělení bylo možné s fondem hospodařit více investičně a uvažovat více pro výnosově – i když za maximální obezřetnosti. Zároveň by toto uspořádání umožnilo provést jiný zásadní manévr a sice dostat pod kontrolu české vládní dluhopisy, které se mohou stát nástrojem vydirání „českých“ dcer, které jsou pod zahraniční kontrolou. Japonský případ ukazuje jasně, že dluh je potřeba mít v držení skutečných rezidentů. Je to otázka nejen ekonomická, ale přímo strategicky bezpečnostní.

Oddělení od státního rozpočtu umožní také vytvořit individuální konta. Ta dodají účastníkům pojistného systému jasný přehled o tom, jakou částkou mohou disponovat a zároveň i informaci, kdy mohou/budou chtít přejít do důchodu. **Rozlučme se s představou, již nyní nereálnou, že budeme odcházet do důchodu všichni stejně.** To je zcela nereálné, sociální systém (včetně projektů bydlení pro seniory, pečovatelské domy apod.) na to musí být připraven. Čímž se opět dostáváme k bodu jedna, a sice k mobilizaci zdrojů, do kterého nutně patří i boj proti odlivům zisků z ekonomiky a samozřejmě zejména zneužívání vazeb mezi matkou a dcerami, které má v ČR patologický charakter.

c) Ekosystém pro podpoření potenciálu člověka: dlouhodobý časový horizont

Poslední část důchodové reformy souvisí s tím nahlízet člověka jako aktivum, jako bohatství země, jako zdroj potenciálního růstu ekonomiky a společnosti. Zatímco dnešní „reforma“ je bič v ruce (zaměřená jednoznačně na „úspory“ v systému, aby o to víc se mohlo vydávat na zbrojení např.), pak tento přístup představuje zcela jinou filozofii. Znamení obohacení jednotlivce i společnosti aktivním využíváním jeho schopností a dovedností a vytvoření celého ekosystému péče o něj.

Tento přístup předpokládá a) motivační systém pro ty, kteří se rozhodnou pracovat déle (pokud bude věk odchodu do důchodu stanoven, neboť s individuálními konty bude jeho důležitost klesat). Je možno stanovit motivační systém pro starší pracovníky. Spolu s tím jde také podpora částečných úvazků, flexibility pro starší pracovníky (nezvládnou a nemohou pracovat 5 dní v týdnu, ale mohou se například zapojit jako mentoři mladších na 1 den v týdnu). Kontakt s pracovním světem může být pro řadu z nich obohacující a stimulační, pro mladší je neocenitelné předávání zkušeností. Vytvoření systému mezigenerační úcty a učení se jeden od druhého je pravým opakem dnes vedené mezigenerační války.

b) dostupná zdravotní péče, funkční síť lázeňské péče (což by mohla být jedna z profilací české ekonomiky). S tím souvisí i výše mezd – nízké mzdy v rozporu s hospodářským výkonem – dnes povzbuzují chování nahánět nízké výdělků vysokým počtem hodin. Není divu, že lidé u nás odcházejí do důchodu předčasně – sedření, s mnohem vyšším pracovním nasazením než v tzv. západních zemích. Lázeňská péče nemůže být luxus à la wellness, ale součástí péče o pracovníky, která plní často roli i prevence vzniku vážných onemocnění.

c) systém celoživotního vzdělávání. Ne přenášení tlaku na zaměstnance s přizpůsobením se, ale systém vzdělávání, který pomůže pracovníkům vypořádat se se změnami v ekonomice (robotizace, rozšíření AI a další, které jistě přijdou). Zde by měly klíčovou roli hrát, jako příjemci veřejných peněz, univerzity a ukázat tak svou společenskou užitečnost. Je možné uvažovat také o zavedení systému Flexicurityà la Dánsko (s poznámkou, že nelze zavést jen jedno, tj. rychle zaměstnance vyhodit na dlažbu, což tak rozechvívá české neoliberaly). I zde by mohly pomoci univerzity, jak znalostmi, tak personálně.

Takovéto pojetí důchodové reformy je permanentním úkolem, který ale dokáže udržet sociální smír, využít potenciálu člověka nekořistnickým způsobem a zároveň podporovat mezigenerační solidaritu. Platí nicméně, že každý funkční systém mezigeneračního přerozdělování musí spočívat na ekonomice, která generuje hodnoty. Je proto tristní, že tuto problematiku současná vláda zcela ignoruje, ba co víc, činí kroky, které schopnost ekonomiky vytvářet bohatství výrazně omezují. To ale už bude tématem dalšího článku.

K tomu:

Oddělení důchodového účtu od státního rozpočtu určitě – ale hlavně proto, aby se **zvýšila motivační role penzijního systému k dobrovolnému prodloužení doby produktivního uplatnění člověka a zabránilo rozkradení tohoto systému.** (Proto ten dříve navržený ústavní zákon coby „společenská smlouva“.)

Všechny návrhy (a-c) směřující k tomu, co autorka nazývá poměrně vhodně „*ekosystém pro podpoření potenciálu člověka*“, jdou správným směrem. Komplexnější systém opatření i s odhadem efektů jsme spolu s J. Šulcem několikrát popsali již před dvěma roky, viz např.: <https://radimvalencik.pise.cz/10743-vize-jakou-potrebujeme-430.html> Škoda, že nedochází k dostatečně intenzivnímu sledování tvorby zaměřené na řešení současných aktuálních problémů. **S přípravou komplexní alternativy jsme mohli být už mnohem dál.**

Mnohem důležitější je však něco jiného. Pokud si vezmeme z **teorie mechanismů (jejich designu a implementace)** to, co přináší, a **doplníme to dalšími východisky rozpracovanými na bázi překonání neoklasického základu v rámci teorie ekonomie produktivní spotřeby,** můžeme v návrhu systému **průběžného penzijního pojištění zaměřeném na prodloužení doby produktivního uplatnění člověka postoupit mnohem dál a současně prokázat scestnost toho, co navrhuje tato vláda.** Tomu se budu věnovat v několika dalších dílech seriálu k pěstování vize. **Čtenář si bude moci ověřit, o kolik lze s využitím dobrých teoretických východisek „poskočit vpřed“.**